

Univerzita Palackého v Olomouci
Katedra psychologie Filozofické fakulty

INTERPERSONÁLNÍ ASPEKTY POLICEJNÍHO VÝSLECHU

Diplomová práce

Autor: **Marek Jančok**

Vedoucí práce: **PhDr. David Michalík, PhD.**

Olomouc

2009

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem na této diplomové práci pracoval samostatně, za užití zdrojů uvedených v seznamu užití literatury.

.....

V Olomouci dne 20. 7. 2009

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval panu PhDr. Davidu Michalíkovi, který věnoval svůj čas vedení této diplomové práce. Dále bych rád poděkoval řediteli věznice v Opavě, panu Mgr. Ivo Turokovi, který mi v průběhu studia VŠ opakovaně umožnil praxe v Opavské věznici. Můj dík patří také ochotnému personálu věznice, který mi vždy vycházel vstříc. Poděkoval bych rád také panu Mgr. Miroslavu Tomečkovi z Ruzyňské věznice, který se mi z pozice psychologa věnoval, v rámci mé diplomové individuální praxe. Rád bych také poděkoval plk., Doc. JUDr. Miroslavu Němecovi, Ph.D., z katedry kriminalistiky, Policejní akademie České republiky v Praze, jenž mi umožnil pořídit fotodokumentaci speciální výslechové místnosti.

Úvod	7
TEORETICKÁ ČÁST	
1. Sociální percepce	9
2. Sociální komunikace	12
2.1. Verbální komunikace	13
2.1.1. Lhaní jako akt verbální komunikace	14
2.1.2. Verbální symptomy lživé výpovědi	17
2.1.3. Obsahová analýza verbální produkce	19
2.2. Nonverbální komunikace	20
2.2.1. Proxemika	21
2.2.2. Postura	22
2.2.3. Kinezika	23
2.2.4. Gestika	23
2.2.5. Haptika	24
2.2.6. Mimika	24
2.2.7. Oční kontakt	25
2.2.8. Paralingvistické projevy	27
2.2.9. Úprava zevnějšku	28
2.3. Nonverbální symptomy lživé výpovědi	28
2.4. Videografie	29
3. Výslech	30
3.1. Výslechové prostředí	32
3.2. Přípravná fáze výslechu	33
3.3. Taktika výslechu	34
3.4. Stádia výslechu	35
3.4.1. Stádium úvodní	35
3.4.2. Stádium monologu	36
3.4.3. Stádium dialogu	37
3.5. Posílení ochoty vyslychaného ke komunikaci	38
3.6. Posílení ochoty vyslychaného vypovídat pravdivě	39
3.7. Pomoc při vybavování zdánlivě zapomenutých informací	42
3.8. Výslech agresivních osob	43
3.9. Výslechový stres	46
4. Výslechová interpersonální interakce	47
4.1. Sociální interakce	47
4.2. Interakční kontingence	48
4.3. Sociální závislost	49

4.4. Sociální výměna	50
4.5. Evalvace a devalvace	51
5. Vliv osobnosti vyslýchaného na průběh výsledku	52
5.1. Obecná typologie vyslýchaných	52
5.1.1. Typologie svědků dle ochoty a schopnosti vypovídat	52
5.1.2. Orientační typologie svědků, dle behaviorálních projevů	54
5.1.3. Typologie svědků dle věku	54
5.1.4. Typologie svědků dle zdravotního stavu	56
5.1.5. Obvinění z řad mládeže	56
5.1.6. Typologie obviněných dle kriminální anamnézy	57
5.1.7. Typologie obviněných dle motivace trestného činu	58
5.1.8. Typologie obviněných dle interpersonálního chování	59
5.1.9. Typologie obviněných dle převažujících faktorů osobnosti	63
5.1.10. Typologie obviněných dle psychických abnormalit	64
 EMPIRICKÁ ČÁST	
1. Úvod do problematiky	69
2. Cíle studie	70
3. Hypotézy	71
4. Výzkumný soubor	72
5. Sběr dat	72
6. Použité metody	73
7. Zpracování výsledků	74
8. Testování hypotéz	75
8.1. K platnosti hypotéz	81
9. Diskuze	82
10. Závěr	86
11. Souhrn	87

Příloha č. 1: Abstrakt	91
Příloha č. 2: Seznam tabulek a grafů	95
Příloha č. 3: Speciální výslechová místnost	96
Příloha č. 4: Výzkumný terén	101
Příloha č. 5: Instrukce pro administraci 1	102
Příloha č. 6: Instrukce pro administraci 2	103
Příloha č. 7: Záznamový list ICL	104
Příloha č. 8: Kruhový graf ICL	105
Příloha č. 9: Kruhové diagnostické schéma ICL	106
Použitá literatura	107

Úvod

Čtenáři se do rukou dostává práce, která přináší poznatky interdisciplinární povahy. Jedná se především o poznatky z oblasti psychologie, sociologie, psychiatrie, kriminalistiky, kriminologie a právních věd. Zdroje ze všech těchto oborů posloužily autorovi této práce k tomu, aby mohl problematiku výslechové interakce čtenáři co nejlépe vysvětlit. K volbě tohoto tématu motivoval autora práce zájem o problematiku bezpečnostních sborů, zvláště o práci Policie ČR v oblasti odhalování trestné činnosti. Autor se domnívá, že psychologie může být v této oblasti, samozřejmě v kombinaci s dalšími vědními obory, přínosná, a to nejen na bázi výzkumné, ale i praktické, a může se uplatnit v každodenní práci policistů. Je třeba podotknout, že zájem studentů psychologie o uplatnění v rámci bezpečnostních sborů není dnes příliš velký. Důvodů může být mnoho a zabývat se jimi v tomto textu je irelevantní. Avšak autor se domnívá, že by tato práce mohla zvýšit pro čtenáře z řad studentů humanitních věd atraktivitu práce v oblasti zajišťování bezpečnosti.

Tato diplomová práce se zabývá souvislostmi mezi policejním výslechem a interpersonálními proměnnými vyslýchaných osob. Snaží se tedy poskytnout čtenáři základní informace o interpersonálních zvláštěnostech vyslýchaných a jejich vlivu na průběh výslechové interakce.

V teoretické části práce se zabýváme poměrně podrobně různými sociálně-psychologickými fenomény, které se uplatňují v průběhu sociální interakce a mají vliv nejen na to, jak vnímáme své sociální okolí, ale také na to, jak se k okolí budeme chovat. Základním nástrojem výslechové práce policistů je komunikace. Proto se v této práci věnujeme tématu verbální i neverbální komunikace. Jelikož je výslech velmi specifickou sociální interakcí, má také své zvláštěnosti, o kterých se v práci čtenář dočte více. V textu této práce se např. dočteme o tom, jaké mohou být verbální a neverbální znaky lživé produkce vyslýchaných a jaké technické pomůcky Policie využívá k jejich registraci a odhalení.

Z velké části se v práci zabýváme interpersonálními zvláštěnostmi. Jedná se o proměnné osobnosti a to v rámci normy i abnormality, které mohou determinovat samotný průběh výslechové interakce. Kromě typologie vyslýchaných osob se text práce věnuje také konkrétním doporučením pro interakci s jednotlivými typy pachatelů.

V empirické části práce se snažíme prokázat, zda existuje nějaká souvislost mezi typem osobnosti vyslýchaného a tím, jak vnímá vyslýchaný chování policistů při výslechu k jeho osobě. Dále se v této práci pokoušíme zjistit, zda existuje vztah mezi typem trestné činnosti a typem osobnostního nastavení dle systému ICL. Empirické šetření bylo prováděno na vzorku 80 mužů umístěných ve výkonu trestu, s využitím dotazníku interpersonální diagnózy ICL.

Autor práce věří, že zajímavým zpestřením této práce bude přílohová část, která seznamuje čtenáře formou fotodokumentace s interiérem speciální výslechové místnosti. Čtenář má tak možnost utvořit si představu o tom, v jakém prostředí výslech probíhá a jak může toto prostředí průběh výslechu ovlivňovat. Dále seznamuje formou fotopříloh čtenáře s prostředím věznic, ve kterých šetření probíhalo.

Jak poznatky z části teoretické, tak i zjištěná data z části empirické mohou být přínosem pro všechny zaměstnance bezpečnostních sborů, kteří se dostávají do komunikačně náročných situací, jakými je např. výslech, v rámci výkonu své služby. Zdrojem přínosných informací může být tato práce rovněž pro střední zdravotnický personál specializovaných psychiatrických oddělení, který se rovněž dostává do komunikačně náročných situací s mnohdy agresivními a manipulujícími pacienty. V neposlední řadě by mohla tato práce inspirovat studenty psychologie, pedagogiky a jiných humanitních či zdravotnických oborů k tomu aby se začali o tuto oblast více zajímat. Autor by byl rád, kdyby se do budoucna zlepšil přístup policistů k psychologii jako aplikované vědě, která, pokud jí dají prostor, může nejen jejich práci, ale také jejich život obohatit.

Teoretická část

1. Sociální percepce

Percepce je psychický proces spočívající v organizaci a integraci senzorických dat (Plháková, 2005). Umožňuje vznik dojmu. Percepce je kognitivní proces, který se uplatňuje rovněž v sociálních situacích v podobě sociální percepce.

Sociální percepce představuje vytváření obrazu druhé osoby, který zahrnuje její fyzické a psychologické charakteristiky, a vychází z kontextu situace (Nakonečný, 2000). „Sociální percepce vychází z kategorizace osob, která jde za hranice pouhého vnímání: jedinec na základě toho, co na svém partnerovi vnímá (jeho vzezření, chování), si – na základě zobecnění dosavadních zkušeností – dotváří jeho obraz o vlastní, nevnímatelné charakteristiky (o jeho úmyslech, povaze apod.)“ (Spurný, 2005, s. 66-67).

Dřívější zkušenosti vytvářejí tzv. sociální schémata. Sociální schémata představují „produkt organizace sociální kognice, je to kognitivní struktura, která reprezentuje poznání sociálních objektů“ (Nakonečný, 2000, s. 81). Sociální schémata mají několik kategorií. Schémata osoby (prototypy), schémata sebe sama, scénáře, schémata sociálních rolí, schémata sociálních skupin (stereotypy). Prototypy obsahují informace o typickém či specifickém jedinci, tato schémata obsahují poznatky o jeho osobních vlastnostech a jejich vzájemném propojení. Schémata sebe sama obsahují poznatky o charakteristikách, které se váží k vlastní osobě. Scénáře jsou sekvence typických aktivit činnosti, existující scénáře jsou pro různé situace. Schémata sociálních rolí se vztahují k sociální kategorizaci osob. Stereotypy, o těchto souborech charakteristik se předpokládá, že vystihují určitou sociální skupinu (Výrost, Slaměník 2008). Stereotypy se člení na autostereotypy a heterostereotypy. Autostereotypy se vztahují ke skupinám, kterých jsme sami členy. Heterostereotypy se vztahují ke skupinám, jejichž členy osobně nejsme. „Schémata jsou utvářena procesy vnímání, paměti, inference (vnášení zkušenosti), umožňují rozpoznávání významů sociálních situací, a tím také instrumentální chování v těchto situacích“ (Nakočený, 2000, s. 96). Propojení schémat vede u člověka ke vzniku tzv. implicitní teorie.

„Sociální paměť obsahuje jednak poznatky o specifických jevech vztahujících se k lidem, jednak také abstraktnější poznatky o tom, jaký člověk je, o jeho fyzických znacích, osobnostních charakteristikách apod.“ (Výrost, Slaměník, 2008, s. 191-192). Schémata v naší paměti mají vliv na selekci informací v průběhu percepce a na následné uchování informací v paměti. Lidé si snadněji pamatují to, co je konzistentní s jejich dosavadními schématy a snadněji zapomínají informace, které jsou s dosavadními schématy inkonzistentní. Sociální paměť ovlivňují také emoce. Naše vzpomínky jsou často kongruentní s naší náladou (Výrost, Slaměník 2008). Mají-li lidé špatnou náladu, snadněji si vybaví smutné vzpomínky a opačně. Aktuální emoce ovlivňují kvalitu vybavovaných informací. Sociální paměť vytváří tzv. kognitivní referenční rámec. „Opakovaná zkušenost vede zpravidla k bezděčné fixaci určitých kognitivních schémat (myšlenkových postupů)“ (Čírtková, 2004, s. 288).

Formování sociálních dojmů má určitý průběh. Na počátku jsou vnímány informace o partnerovi interakce, registrujeme jeho vzhled, expresivní projev, verbální projev a sociální status. Dochází k subjektivnímu hodnocení informací o vnímané osobě. Vnímající do tohoto hodnocení současně přenáší své emoce, dřívější poznatky, sebepojetí, implicitní teorii a stereotypy. Formování dojmů o komunikačním partnerovi je založeno na atribucích, které společně s aktuálními emocemi vytvářejí výsledný dojem, do něž se promítají vlastní intence a situační faktory (Spurný, 2005). Výsledný dojem je ovlivněn osobnostními předpoklady jedince, osobními zkušenostmi s obdobnými situacemi, sociálními jevy, motivovaností k interakci a aktuálními situačními faktory.

Při formování dojmů o druhých lidech se aktivizují atribuční procesy. Fritz Heider vysvětluje atribuční proces jako vyvozování struktur a procesů týkajících se lidí a prostředí, např. rysy, schopnosti, záměry (Heider, in Výrost, Slaměník, 2008). Jde o laické vyvozování příčin sociálních jevů, tedy způsob, jak si vysvětlujeme příčiny chování druhých lidí. Atribuční procesy probíhají směrem od povrchního pozorovaného chování, z něž usuzují na dispozice jedince. Heider zavedl lokalizaci příčin jevů (chování) jako vnitřních a vnějších. Vnější příčiny mohou představovat jiní lidé a různé faktory prostředí. Vnitřní příčiny se vztahují k charakteristikám aktérů interakce. Při atribučování příčin chování aktéra se uplatňuje tzv. kovariační princip. Harold H. Kelly uvádí, že jedinec v různém čase a v různých situacích zjišťuje, které faktory jsou přítomny, když se určité

důsledky (chování) vyskytnou a které faktory jsou přítomny, když se určité důsledky (chování) nedostaví. Kelly rozlišoval dva faktory, umožňující atribuci příčin sociálních jevů. Kelly dělí atribuce na interní (nacházející se v aktérovi) a externí - ty jsou dvojího typu. Externí atribuce ve smyslu vnějších podnětů, k nimž se chování orientuje a externí atribuce ve smyslu situačních okolností, které doprovázejí chování aktéra. Kelly stanovil tři základní kritéria vztahující se k aktuálním atribucím.

Distinktivnost, představuje specifičnost konkrétního chování ve vztahu ke konkrétnímu podnětu. Konsenzus, který představuje interpersonální univerzálnost chování ve vztahu ke konkrétnímu podnětu. Konzistentnost, představuje stálost jedincova chování v průběhu času a napříč různými situacemi.

Výsledný dojem je tedy ovlivněn třemi soubory determinant. Determinantami na straně vnímajícího: osobnostními předpoklady jedince (atribuční styl, emoce apod.), osobními zkušenostmi s obdobnými situacemi, sociálními jevy, motivovaností k interakci. Mezi tyto determinanty řadíme Haló efekt, efekt prvního dojmu, kognitivní referenční rámec, idiosynkrazie, Pygmalion efekt. Haló efekt se projevuje tím, že jedinec vnímá jako dominantní pouze jednu charakteristiku partnera interakce a k této charakteristice vyhledává další, které s ní korespondují. Efekt prvního dojmu je podobný Haló efektu. Vnímající si o partnerovi interakce vytvoří v prvních chvílích určitý dojem, na němž perseveruje a odvíjí od něj další hodnocení partnera. Idiosynkrazie představuje averzi mimovolně evokovanou některými projevy komunikačního partnera. Idiosynkrazie může mít vliv na formování dojmu. Pygmalion efekt se projevuje tím, že „chováme-li se k jedinci podle určitého záměrného nebo i uvědomovaného konceptu, začne se obvykle těmto představám přibližovat“ (Čírtková, 2008, s. 290). Tedy vlastním očekáváním, které směřujeme k partnerovi interakce, můžeme ovlivnit jeho chování.

Determinanty vycházející ze situačního kontextu: aktuální situační faktory (místo, čas, cíl interakce, psychický a zdravotní stav). Determinanty vycházející z osobnosti vnímaného partnera sociální interakce. U vnímané osoby „mají výrazný vliv efekty primárnosti, novosti, rozptýlení, nápadnosti“ (Výrost, Slaměňík, 2008, s. 184). Efekt primárnosti se projevuje v tom, že primárně prezentované a vnímané rysy mají dominantní vliv na formování výsledného dojmu. Efekt novosti je méně častý, projevuje se formováním dojmu pod vlivem později prezentovaných a registrovaných informací. Efekt rozptýlení se projevuje tehdy, je-li nějaká informace prezentována v kontextu jiných, nijak nesouvisejících informací. Efekt nápadnosti má vliv na utváření dojmu tehdy, zaujme-li

naši pozornost extrémní či negativní chování, čímž je zastíněna přítomnost jiných rysů a negativní či extrémní projevy mají dominantní postavení v procesu formování dojmu.

2. Sociální komunikace

Komunikace jako druh sociální interakce představuje „jednostranné sdělování nebo vzájemnou výměnu informací“ (Nakonečný, 2000, s. 157). V průběhu interakce „se vzájemně vnímáme, vyměňujeme si informace (komunikujeme), ovlivňujeme se“ (Spurný, 2005, s.7). Sociální komunikaci lze také definovat jako „sdělování a sdílení informací mezi dvěma a více lidmi, toto sdělování a sdílení informace probíhá jednak slovně (verbálně) a jednak mimoslovně (nonverbálně)“ (Černý, 2007, s. 4). V průběhu komunikace tedy informace předáváme a současně přijímáme. Každý předávaný význam má svůj obsah, který je vázán na individuální charakteristiky komunikujícího, situační a společenský kontext. Sociální komunikace může probíhat na úrovni interpersonální, úrovni skupinové a masové.

Aby mohlo ke komunikaci mezi dvěma a více lidmi dojít, musí být zúčastněné strany motivovány ke komunikaci, dále je třeba, aby došlo ke vzájemnému spojení komunikujících stran (kontakt). Nemohou komunikovat jedinci, mezi nimiž k navázání kontaktu nedošlo. Je třeba udržovat vztah (kontakt) v průběhu celého komunikačního procesu. Zdrojem informací je komunikátor a příjemcem informací je komunikant. Obsah sdělení (informace) je označován jako komuniké. Komunikační proces probíhá tak, že „komunikátor kóduje své sdělení, např. ve verbálních znacích (hovoří), vyjadřuje určitý obsah (komuniké) a používá určitého média (jazyk). Komunikant dekóduje přijaté sdělení, které oba, komunikátor i komunikant, interpretují jako význam použitých znaků“ (Nakonečný, 2000, s. 159). Komunikátor prožívá bezprostředně motivaci, intenci a subjektivní smysl sdělení, rozhoduje se o podobě kódování zprávy, provádí následnou promluvu spjatou s věcným obsahem. Motivace, intence, subjektivní smysl, rozhodování mají latentní průběh. Promluva je vnější a příjemci přístupná. Komunikant prožívá bezprostředně promluvu s jejím věcným obsahem, rozhoduje se pro přijetí zprávy, které je spojeno s dekódováním, získává pro sebe smysl sdělení, rekonstruuje motivaci a intenci komunikátora, odhaduje zamýšlený efekt sdělení na vlastní osobu (Janoušek, 2007).

Efekt, který na recipienta sdělení má, se projeví ve formě zpětné vazby, ta je adresována komunikátorovi. Zpětná vazba může mít čtyři základní formy. Zpětná vazba

chápaná pozitivní (pochopil, mělo to na něj pozitivní efekt), zpětná vazba chápaná negativní (pochopil, mělo to na něj negativní efekt), zpětná vazba chápaná neutrální (pochopil, efekt je indiferentní), zpětná vazba nechápaná (nepochopil). V případě nechápané zpětné vazby je potřeba aby komunikátor své komuniké redekódoval. Komunikace má dvě základní linie: Linii tematickou (obsahovou), tedy to, co je komunikováno. Dále pak linii interpretační, tedy připsování smyslu tématům, která jsou komunikována, a to ze strany komunikátora i recipienta (Výrost, 2008).

2.1. Verbální komunikace

Verbální komunikace je vědomá. Prostřednictvím verbální komunikace dochází k „dorozumívání se jedné, dvou a více osob pomocí jazyka anebo jinými znaky jazykového systému“ (Vybíral, 2005, s. 106). V řeči se odráží způsob myšlení jedince, úroveň inteligence ale i kulturně osvojené návyky. Nástrojem myšlení je řeč, jazyk je prostředek řeči (systém symbolů), který nám umožňuje formulovat naše myšlenky do smysluplných sdělení. Řeč je nositelem významu. Do verbální komunikace řadíme také psané texty. Řeč umožňuje popisování, dotazování a odpovídání na otázky, pomocí řeči můžeme vysvětlovat jevy konkrétní i abstraktní. Ve verbálních sděleních mohou být skryté narážky a jiné obsahy. Řečí se lidé mohou vzájemně výrazně ovlivňovat. Mohou jí vzájemně regulovat své kognitivní procesy, emoce a své chování. Základní formou verbální komunikace mezi lidmi je rozhovor. „Rozhovor je rozmluva dvou či více lidí na jedno nebo více témat“ (Vybíral, 2005, s. 118). V průběhu rozhovoru se v řeči odráží kvalita kognitivních procesů komunikujících osob. Za normálních okolností, tedy netrpí-li člověk psychickým onemocněním, nedošlo-li u něj ke změně stavu vědomí a není-li exponován působení intenzivních zátěžových vlivů, je verbální projev zpravidla pod racionální kontrolou. Z řeči dostáváme omezené množství informací o postranních úmyslech a emočních hnutích.

Řeč má primární a sekundární funkce. Mezi primární funkce jsou řazeny funkce expresivní, konotativní a reprezentativní. „Expresivní funkce (či emotivní funkce) se týká zainteresovanosti mluvčího na tom, co on či ona říká“ (Janoušek, 2007, s. 50). Tedy vyjadřuje, nakolik je mluvčí emočně zainteresován na svém sdělení. „Konotativní funkce se týká té úlohy zprávy, která má podle záměru mluvčího ovlivnit partnera“ (Janoušek, 2007, s. 50). To znamená, že zpráva má nějaký cíl. Reprezentativní funkce „je zaměřena na

předměty zprávy“ (Janoušek, 2008, s. 50). Předmětem zprávy je myšlen věcný obsah. Mezi sekundární funkce jsou řazeny funkce fatická a funkce metalingvistická. Fatická funkce slouží k udržování konverzace. Metalingvistická funkce představuje komunikaci o slovech (Janoušek, 2007).

Ve verbální komunikaci rozlišujeme tzv. komunikační akty. Ty vycházejí z motivace komunikačních partnerů. Rozlišujeme motivace ve formě komunikačního egoismu, kdy komunikační akt uspokojuje potřebu původce toho aktu. Komunikační altruismus, kdy komunikačním aktem uspokojuje jedinec potřebu druhého člověka. Komunikace kolektivistická, kdy je komunikačním aktem uspokojována potřeba skupiny, jíž je původce aktu členem (Janoušek, 2007).

Poukazovací akt identifikuje věci, jevy a procesy. Zahrnuje odpovědi na otázky „kdo, co, který“. Přisuzovací akt spočívá v přisuzování vlastností věcem, jevům a procesům (Janoušek, 2007). Lokuční akt je aktem „pronášení výpovědi“ (Janoušek, 2007, s. 95). Lokuční akt lze dělit na lokuční akt fonetický (pronášení zvuků), lokuční akt fatický (pronášení slov), lokuční akt rhétický (pojmenování něčeho a vypovídání o něčem za užití slov). Z hlediska lokučního aktu máme dva základní typy výpovědí. Konstativní výpověď představuje vyslovení konkrétních tvrzení, která korespondují s fakty, zahrnuje deskripci, oznámení, pravdivá či nepravdivá konstatování. Performativní výpověď koresponduje rovněž s fakty, touto výpovědí současně jedinec něco koná.

Ilokuční akt je aktem, který má účinnost, když něco říkáme, k ilokučnímu aktu patří výpovědi s konvencionální platností, dále řečové aktivity jako informování, dotazování, varování aj. (Janoušek, 2008) Ilokuční akty zahrnují intenci mluvčího, a smysl pro mluvčího. Perlokuční akt slouží k dosažení efektu tím, že něco říkáme. Tedy verbální akt má efekt na konkrétního příjemce. Mezi perlokuční akty řadíme přemlouvání, persuasi, zastrašování apod. Jde tedy o akty využívané k dosažení cílů (instrumentální akty). Perlokuční akty zahrnují intenci mluvčího a zamýšlený i anticipovaný efekt na příjemce.

2.1.1. Lhaní jako akt verbální komunikace

Lhaní je komunikační akt, bývá reakcí na sociální interakce které jsou stresující, frustrující, konfliktogenní, provokující a jinak problematické (Janoušek 2007). Lhaní jsou podle výzkumu vývojových psychologů schopny děti starší tří let. Tento komunikační akt užívají někteří více, jiní méně. Pohnutky k produkci lživých sdělení jsou různé. Motivy nemusí být

vždy nekalé. Existují formy tzv. pozitivních lží. Lhaní může být vědomé či nevědomé. Může sloužit k obraně nebo dosažení cílů (instrumentální). Pravá lež je vedena s intencí, je vědomá, jedinec si je vědom nepravdivosti uváděných informací. Může vystupovat jako obranný mechanismus. Má svůj konkrétní cíl.

Lživé verbální produkce mají různorodé motivy. Lživými akty lidé často chtějí získat nějaké prostředky, dosáhnout konkrétních cílů, tedy získat výhody, na které nemají právo. Lidé lží uspokojují na symbolické úrovni potřeby, které v reálném životě uspokojeny nejsou. Silným motivem bývá potřeba vyhnout se hrozícímu trestu. Dále se jedná o snahy chránit druhé. Lidé se lživými informacemi snaží vyhnout nebezpečí, rozpakům, udržet si své soukromí. Lživá informace, může jedinci poskytnout moc nad autoritou. Velmi častým motivem ke lži je potřeba obdivu, pozornosti a podpory druhých. Zvláštním motivem ke lži bývá snaha neublížit někomu jinému (lži milosrdné). Některé osoby může ke lži motivovat pouze samotná atraktivita výmyslu, zde se jedná o osoby, které mají potíže ovládnout se (impulsivní jedinci).

Lživé produkce jsou „zastoupeny jak pozitivními, tak negativními motivy (Janoušek, 2007, s. 99). Existuje sedm základních motivů lživých produkcí. Motiv egoismu je motiv s pozitivní valencí zaměřený na sebe, prospívá jedinci a neškodí druhým. Motiv exploatační, má negativní valenci zaměřenou na sebe (zisk pro sebe, druhé poškodí). Motiv benevolentní, má pozitivní valenci orientovanou na ochranu a podporu druhých. Motiv malevolentní, který představuje negativní valenci zaměřenou na poškození druhých. U motivu regresivního jde o motiv s negativní valencí zaměřený na interpersonální vztah (poškození vztahů nebo stagnace). Motiv utilitární je motivem s pozitivní valencí, orientovaný na interpersonální vztahy (zlepšení vztahů). Motiv koluzní představuje kooperativní klamání, kdy adresát lži i její původce jsou smluveni a klamou třetí stranu, která si toho není vědoma (Janoušek, 2007).

Lživé akty mají svou strukturu. Tu tvoří čtyři základní aspekty lživých aktů. Frekvence, tedy častost výskytu lživých aktů v komunikaci u daného jedince. Frekventovaného lhaní se zpravidla dopouštějí osoby infantilní s nevyzrálými vzorci copingových strategií. K instrumentálním lžím přistupují často osoby egoistické s omezenou empatií a tendencí agresivně prosazovat individuální cíle. Tyto osoby nejčastěji inklinují k únikovým strategiím. Lživé výpovědi bývají adresovány konkrétnímu jedinci nebo širšímu okruhu osob. Lži obecněji zaměřené mívají charakter ego-defenzivní strategie. Lži zaměřené na konkrétní osobu mají častěji ráz instrumentální. Dalším znakem je specifčnost situace, ve které se lež objevuje. Někteří lidé mohou lživých aktů využívat

pouze ve specifických situacích, jiní mohou ke lži přistupovat téměř ve všech interakčních situacích. Každá lež sleduje nějaký účel, který nám vypovídá o jedincově motivaci ke lži (Vágnerová, 2002).

Lze rozlišovat mezi pojmy klamání, lhaní, utajování, překrucování. Klamání je širší kategorie, vymezena jako vědomý pokus vytvořit nebo zachovat nepravdivé dojmy u druhých (O'Hair, Cody, in Janoušek, 2007). Autoři uvádějí několik podtypů klamání. Lhaní, lež může být přímá nebo způsobená z opominutí (zadržování znaků, slov, gest vyjadřujících náš psychický stav). Únik, klamání se záměrem vyhnout se citlivým tématům. Utajování, klamání pokoušející se skrýt pravdivá fakta, pravdivé emoce. Zveličování, klamání se záměrem nadsadit a zmnožit fakta. Spolčení, původce lži i ten, komu je určena, spolupracují, jsou domluveni. Klamána je tímto aktem třetí osoba (O'Hair, Cody, in Janoušek, 2007). Existují tzv. detekční markery lživých aktů. Jde o varovné signály vyplývající ze samotného kontextu situace (mluvčí se chová neobvykle), dále projevuje vzrušení nebo jiné negativní afekty, komunikační kompetence mluvčího je zhoršená, samotná zpráva působí nevěrohodně, mluvčí jako osoba je nevěrohodný.

Snaha o klamání nebo zadržování určitých informací ve verbální komunikaci se může projevit chybnými verbálními úkony (překnutím). „S. Freud odlišuje tři druhy překnutí“ (Janoušek, 2008, s. 79). V každém z nich hraje roli smysl sdělení a intence (vědomý záměr). Jedinec má tedy na mysli dva záměry verbálního sdělení, přičemž jeden narušuje druhý. Jedinec se pokusí vytěsnit rušivou tendenci z vědomí. Ta však působí interferencí na vědomě zamýšlený obsah a ten tím naruší. Rušivá a rušená tendence spolu nemusí obsahově souviset. U některých překnutích „asociační souvislost není dána obsahem, ale je vytvořena uměle“ (Janoušek, 2008, s. 80). Vliv má dodatečné působení předchozích myšlenek a stimulů. U překnutích dochází ke třem situacím, zamýšlený smysl nahradí jeho opak (inverze), k zamýšlenému smyslu se připojí smysl další (asociace), zkomolení. Svě překnutí mohou mít lidé snahu popírat (v rámci ego obrany). Pokud se snažíme interpretovat překnutí, pak je užitečné přihlídnout k psychické situaci jedince (psychický stav, situační kontext), k povaze jedince (povahové rysy), ke smyslu překnutí (co vyjadřuje), ke stimulům a myšlenkám, které na jedince působily těsně před samotnou produkcí překnutích.

Základní formou verbální komunikace je rozhovor. Jde o „záměrný jazykový styk, při kterém střídavě mluví různé osoby a který probíhá v konkrétní předmětné a sociální situaci“ (Janoušek, 2008, s. 100). V průběhu rozhovoru je tedy veden dialog. Tematická linie rozhovoru je odlišná, vychází z motivů účastníků a ze samotného cíle rozhovoru.

Účastníci rozhovoru mají odlišné motivy a rozdílnou ochotu k vedení rozhovoru. Ochota a motivace může vyplývat z jejich aktuální role, kterou v rozhovoru zauímají. Zvláště akcentovaná může být tato rolová a motivační diskrepance ve výslechové situaci. Zde dochází k rolové asymetrii.

V některých rozhovorech „by měla být role zřetelná a zřetelně hierarchizovaná“ (Vybíral, 2007, s. 119). To platí zvláště pro výslech. Rozhovor vedený ve výslechové situaci je tematicky standardizovaný, je instrumentální povahy a má stanoveny cíle. Obecným cílem výslechu je zajistit výpověď, která bude dostatečně informativní, konkrétní, pravdivá a relevantní pro příjemce informací, tedy pro orgány činné v trestním řízení. Ovšem ne vždy je vyslychaná osoba ochotna požadavkům vyhovět, to může být motiv pro užití lživých aktů, zvláště jde-li o osobu v procesním postavení „obviněný“. Trestní řád s tímto jevem počítá. „Obviněný je sice oprávněn vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, může se však i rozhodnout, že nebude vypovídat“ (Varvařovský, 2004, s. 344). Pak „může tedy pochopitelně i lhát, aniž by tím riskoval nějaký postih (na rozdíl od svědka)“ (Varvařovský, 2004, s. 344). Je tedy na orgánech činných v trestním řízení, aby obviněnému dokázaly, že lže. Právě v této oblasti může psychologie využít svých poznatků o průběhu lidské komunikace.

2.1.2. Verbální symptomy lživé výpovědi

Forenzní psychologie rozpracovala inventáře znaků obsažených ve výpovědi a chování osoby, podle nichž lze usuzovat na určitou míru věrohodnosti poskytované výpovědi (Čírtková, 2004). Začne-li osoba v průběhu výslechu lživě vypovídat, mohou se tyto znaky (symptomy) projevit v jejím chování. Pokud se tyto symptomy vyskytnou, je třeba zjistit, v jaké části výslechu to bylo (o čem vyslychaný vypovídal). Čírtková uvádí následující verbální znaky lživé produkce vyslychaného: Znaky zadržování výpovědi, kdy osoba odmítá rozšířit či doplnit svá sdělení, i když by měla takovými poznatky disponovat. Osoba si vzpomíná na momenty okrajové, které pro ni nemohly být subjektivně významné, a vynechává centrální momenty, které by pro ni měly mít subjektivní význam. Čírtková uvádí příklad, kdy „při údajném vydírání nebyla osoba schopna do detailů popsat, jakým způsobem předala obálku s penězi vyděrači, ale všimla si prý, že kolem projela tři auta“ (Čírtková, 2004, s. 367).

Lže-li vyslýchaný, vypustí tu část výpovědi, která byla označena za rozporuplnou, či odporující zjištěným faktům, bez toho aby vynechanou část jakkoli nahradil. Utíká od podstatných otázek k detailům. Mlží nepodstatnými detaily a chytá se údajných protirečení vyslychajícího policisty. Současně chybí ve výpovědi vyslychaného spontánní detaily (na které si impulzivně rozpomene). Vyslychaný uvádí vágní a nepřesné informace („pak se řeklo“) a klade vyslychajícímu dotazy (Čírtková, 2008).

Vyslychaný nemá vědomí o tom, jakými informacemi vyslychající disponuje a jakými nikoli, což jej znejišťuje. Proto se vyhýbá přímým odpovědím, užívá naučených frází místo přímých odpovědí. Snaží se držet pouze známých a uvedených faktů. Těmito strategiemi se snaží neprozradit určité informace, jimiž by si mohl vyslychaný uškodit. Frekventovaně se budou ve výpovědi této osoby vyskytovat odpovědi typu „nevím“. Dle Čírtkové se lhoucí vyslychaný chová k vyslychajícímu servilně, zvýrazňuje svou bezbrannost, nevědomost a lichotí vyslychajícímu nebo se k němu chová přehnaně uctivě. Servilita se může střídat s bojovností až drzostí směřovanou vůči vyslychajícímu. Tyto dva póly chování se mohou střídat, v extrému se bojovné chování může projevit verbálním útokem vůči vyslychajícímu policistovi, v tomto útoku bývá často obsažena předčasná obhajoba vyslychaného, v níž se může odkazovat na nespravedlivý osud apod., toto chování je výsledkem vnitřní nejistoty vyslychaného a potřeby zaujmout obrannou pozici. Je vhodné vyslychanému nevstupovat v tomto okamžiku do promluvy a nechat explozi spontánně odeznít. Pokud vyslychaný výpověď opakuje, je přirozené, že se výpověď v menších detailech mění. Lživé pasáže zůstávají však stereotypní, rigidně neměnné. Ve verbální produkci se mohou projevit chybné úkony (přeřeknutí).

V okamžiku kdy začne vyslychaný lhát, často přechází do podoby spisovného hovoru, kontroluje se. Tyto nepravdivé pasáže jsou typické absencí emočního doprovodu v řeči, je znát určitá míra stylizace verbálního projevu. Signálem lži je také to, když vyslychaný rozšiřuje primární výpověď o značné úseky. Lhoucí osoby mají při výslechu sklon klást opoziční otázky ve smyslu „A vy to snad víte?“

Znaky lživé verbální produkce může odhalit „prověření vnitřní shody údajů ve výpovědi“ (Straus a kol., 2008, s. 117). Tato technika spočívá v porovnání opakovaných výpovědí téže osoby v téže věci. Vyskytnou-li se výraznější rozpory mezi těmito výpověďmi v čase, pak je zde podezření na lživou produkci vyslychaného. Dále se provádí „porovnání výpovědi s ostatními důkazy“ (Straus a kol., 2008, s. 117). Výpověď nesmí být ve významnějším rozporu se zajištěnými fakty (výpověďmi svědků) a důkazy. Pokud tento rozpor nastane, je přítomno podezření na nepravdivou výpověď. Kromě těchto postupů

provádí vyšetřovatel „vyjasnění dalších okolností“ (Straus a kol. 2008, s. 117). Vyšetřovatel zjišťuje, zda vyslýchaný může disponovat určitými informacemi a zda měl podmínky při vnímání události takové, že mu umožnily dobré zapamatování určitých informací (Straus, 2008).

Pro registraci verbálních projevů je vhodné pořízení audio záznamu. Dle § 55a TrŘ (použití zvláštních prostředků při protokolaci). „K zachycení průběhu úkonu lze podle potřeby využít i těsnopisného zápisu, který se pak spolu s přepisem do obyčejného písma připojí k protokolu, případně zvukového nebo obrazového záznam, anebo i jiného vhodného prostředku“ (Němec, 2004, s. 230). Pořízený zvukový záznam je využit ve formě „magnetofonového záznamu jako doplňku, resp. součásti protokolu k zvýšení informační hodnoty obsahu výslechu“ (Rybář, 2001, s. 185). Zvukový záznam je převeden do protokolární dokumentace. S výskytem lživých výpovědí osoba bude pravděpodobně své verbální projevy měnit, aniž si toho bude vědoma. Verbální signály lživé produkce se odlišují od celkového verbálního vystupování jedince. Ve hře je kontext situace. Je výhodné zpočátku zmapovat standardní verbální projev vyslýchaného, zjistit, jak se vyjadřuje v situacích, které nejsou psychicky náročné. Je vhodné všimnout si řečových návyků jedince, úrovně vyjadřovacích schopností a obsahové stránky verbálního projevu.

2.1.3. Obsahová analýza verbální produkce

Obsahová analýza je „výzkumná technika pro objektivní, systematický a kvantitativní popis zjevného obsahu komunikace“ (Janoušek, 1968, s. 68, in Janoušek, 2007, s. 116). Jde o určitý způsob kategorizace dat. Může být prováděna komparace obsahových prvků ve výpovědi téže osoby v čase. Tím se zjišťuje, zda osoba udává totéž a stejně s odstupem času (př. opakované výslechy). Při obsahové analýze anticipujeme efekty zpráv ne příjemce (Janoušek, 2007). Zjišťujeme informace o příjemci zprávy (jak se chová aktuálně, jaké má motivy a postoje), předpokládáme, jaký na něj bude mít zpráva efekt. Efekt zprávy vyplývá z procesu, který lze rozdělit na tři časové jednotky T₁, T₂, T₃. Čas T₁ pokrývá chování jedince před získáním určitého verbálního sdělení (určitých informací). Čas T₂ je časovým úsekem, v němž jedinec přijímá verbální sdělení (určité informace). Čas T₃ představuje časový úsek, v němž probíhá určité chování po příjmu verbálního sdělení (určitých informací) jedincem. Při konečné analýze provádíme komparaci chování jedince

v čase T₁ a T₃, z této komparace usuzujeme na efekt přijatého verbálního sdělení. Pro ilustraci tedy lze uvést příkladu.

V čase T₁ má vyšetřovatel (osoba A) k dispozici důkazy usvědčující obviněného (osobu B) z trestného činu. Osobě B je tato skutečnost neznámá. V čase T₁ osoba B sebejistě zapírá, odmítá spolupráci. V čase T₂ osoba A demonstruje osobě B nezvratné důkazy o její vině. V čase T₃ ztratila osoba B jistotu, nezapírá. V optimálním případě dochází u osoby B ke kognitivní reorientaci a osoba B se doznává a projevuje zájem o spolupráci s osobou A, což je konečný efekt na osobu B, který anticipovala osoba A.

2.2. Nonverbální komunikace

Neverbální komunikace je zprostředkovaná neverbálními prostředky. Často bývá nevědomá a neúmyslná. V neverbální komunikaci často dochází k vyjádření „vlastního emocionálního stavu“ (Výrost, 2008, s. 221). Toto vyjádření může mít povahu záměrnou i nezáměrnou. Tedy neverbálně vyjadřujeme vlastní psychický stav, naše aktuální emoční prožívání a pohnutky. Mimoslovní signály mohou být naučené, vrozené, nebo kombinací obojího“ (Černý, 2007, s. 18). Vrozené signály mají povahu reflexní, např. odkašlávání a mrkání. Vrozené signály jsou obtížněji kontrolovatelné, vybavují se snadněji, bez účasti vůle. Signály představující kombinaci naučených a vrozených signálů představují signály primárně vrozené, které byly kulturně modifikovány. Každý neverbální signál je třeba interpretovat s přihlédnutím na situační kontext.

V průběhu komunikace je „rozhodující navázání kontaktu“ (Černý, 2007, s. 176), pro navázání kontaktu (raportu) jsou zvláště důležité první vteřiny komunikace. Kvalita raportu se odvíjí od prvního dojmu, jenž spočívá z velké části v neverbálních projevech. Navázání raportu podporuje „oční kontakt, potřesení rukou, úsměv (při pozdravu a podle situace)“ (Černý, 2007, s. 176). Nedostatečný oční kontakt partnera interakce, zkřížené ruce, mračení a napjaté tělo signalizují, že kvalita kontaktu s komunikačním partnerem není ideální. Kvalita raportu se v průběhu rozhovoru může měnit (Černý, 2007).

V průběhu interakce se snažíme dále adaptovat na komunikačního partnera, čímž podpoříme jeho otevřenost, ochotu komunikovat a přijímat informace. Můžeme se pokusit adaptovat na rytmus a tempo mluvy komunikačního protějšku, přizpůsobit se v prostorové orientaci, v obsahu promluvy a pokusit se synchronizovat naše neverbální projevy s protějškem. Pokud se nám na protějšek podařilo adaptovat, pokusíme se mírně změnit

svůj neverbální postoj, vyčkáme 20 až 40 sekund zda osoba změní svůj postoj také. Pokud k tomuto dojde, osoba se na nás nevědomě adaptovala a mi můžeme do určité míry její projevy regulovat, např. tempo řeči, apod. Je třeba dávat pozor na to, aby naše verbální a neverbální komunikace byla kongruentní. Kongruence je „shoda mluveného a řeči těla“ (Černý, 2007, s. 177). Tedy to, co sdělujeme verbálně, by nemělo vstupovat do konfliktu s našimi neverbálními projevy. Inkongruence v komunikaci může vzbudit v druhých lidech dojem, že jsme neupřímní.

Některé neverbální projevy jsou téměř nepostřehnutelné. Mohou trvat jen pětinu sekundy. V oblasti výslechové praxe dnes kriminalisté využívají videografii. Průběh výslechu je registrován kamerou, ta může snímat i detailní záběry. Kriminalisté mají možnost záznam zpětně přehrávat a provést analýzu i obtížně postřehnutelných nonverbálních projevů. Přítomen je konzultující psycholog, ten se snaží analyzovaný záznam interpretovat. Tato metoda je ve výslechové praxi jistě přínosem. Současně je možné pořídit v průběhu výslechu audio-záznam. Porovnáním audio-záznamu a videozáznamu výslechu lze posoudit míru kongruentnosti verbálních a neverbálních projevů. Sporné okamžiky je možné detailněji prozkoumat.

2.2.1. Proxemika

Proxemika „se zabývá umístění účastníků v prostoru, případně i orientací v něm“ (Černý, 2007, s. 43). Vzdálenost mezi lidmi v prostoru se označuje jako proximita. Toto prostorové umístění a vzdálenost mezi lidmi ovlivňují vzájemné sympatie. Čím jsou si lidé sympatičtější, tím blíže si k sobě přejí být. Vzdálenost registrujeme všemi smysly. Každý z nás má určitý vyhraněný osobní prostor. Velikost tohoto prostoru je spojena s osobnostním založením jedince. „Narušení osobní zóny výrazně špatně snášejí úzkostní lidé“ (Černý, 2007, s. 44). Taktéž jsou na tělesnou blízkost citlivější introverti. Při narušení jejich osobní zóny bývají značně zneklidnění. V komunikaci s cizím člověkem je vhodné dodržovat odstup jednoho metru. Narušením osobní zóny u cizích lidí můžeme vyvolat nervozitu, tenzi nebo agresivní projevy. Se vzdáleností můžeme v průběhu interakce manipulovat tak, že se v sedu nakloníme nebo zakloníme a opřeme o židli. Kromě vzdálenosti k sobě lidé zaujímají určitou prostorovou orientaci, která spočívá v úhlu, jaký k sobě v prostoru zaujmou. Dvě osoby, které se posadí k jednomu stolu,

mohou zaujmout různé pozice, tyto pozice jsou typické pro běžný rozhovor, soutěž, nebo kooperaci.

Umístění u stolu určují vzájemné sympatie a antipatie (Argyle, in Nakonečný, 2000). Pozice kooperativní je příznačná tím, že si dvě osoby sedají vedle sebe. Pozice kompetitivní je typická tím, že osoby sedají do frontální pozice, tedy naproti sobě. Takovou situaci představuje i výslechová situace. Důležitá je také výška, v níž se komunikující osoby nacházejí. Doporučuje se „aby vyslýchaný – pokud jde o rovinu očí – byl při výslechu poněkud níže než vyšetřovatel“ (Čírtková, 2004, s. 305).

Zkušenosti kriminalistů přináší zjištění, že se agresivní tendence vyšetřovaného zmenší „posadíme-li osobu výrazně níže“ (Čírtková, 2004, s. 305). Usazení osoby doprostřed místnosti, kde není chráněna nábytkem vzbuzuje v osobě úzkost a snižuje pocit jistoty. Působení rozdílných výškových pozic je vhodné využít u vyslýchaných, kteří nespolupracují a vyjadřují despekt k vyšetřovateli.

2.2.2. Postura

Postury (tělesné postoje) představují „držení těla a vzájemné konfigurace všech jeho částí“ (Čírtková, 2004, s. 306). Tělesné konfigurace vsedě i ve stoje se odlišují rozdílnými polohami paží, nohou a sklonem trupu. Některé postury jsou sociálně a kulturně podmíněné, jiné vrozené. Postury vyjadřují interpersonální vztahy a souvisí s emočním stavem komunikujících (Černý, 2007). Pokud zaujímají komunikující kongruentní postury, je zde předpoklad, že spolu souhlasí, zaujme-li jeden z komunikačních partnerů inkongruentní pozici, může to znamenat, že nesouhlasí s poskytnutými informacemi. Postury mají dva základní rozměry. Rozměr naléhavosti, kdy je osoba mírně předkloněna, dotýká se sebe sama, vyhledává prostorovou blízkost druhých, častěji pohlíží na partnera komunikace, přímo se orientuje v postavení ve směru k partnerovi (Černý, 2007). Projevy naléhavosti jsou signály otevřenosti, ochoty komunikovat (přípravenosti). Druhý rozměr představuje relaxace. Ta se vyznačuje asymetrickou polohou paží, nakloněním se na bok, asymetrickou polohou nohou, uvolněním rukou a záklonem těla (Černý, 2007). Pokud má člověk strach, který chce maskovat, může se to projevit vojenským vzpřímeným držením těla.

2.2.3. Kinezika

„Je nauka o pohybech“ (Černý, 2007, s. 63). Jde o nonverbální projevy spojené s hrubou motorikou. Jedná se o „sdělování prostřednictvím pohybů končetin, trupu, krku a hlavy“ (Čírtková, 2004, s. 305). R. Birdwhistell, rozlišuje kiny (nejmenší motorické jednotky), kinémy (složitější motorické projevy), kinomorfy (ještě složitější než kinémy) a kinemorfické konstrukce (nejsložitější motorické vzorce) (Černý, 2007). Příkladem kinému je např. zatřásání pěstí, zamračený obličej. Pokud se tyto dva kinémy zkombinují, vytvářejí složitější kinomorfy. Pohyby těla (kinezické projevy) slouží k regulaci průběhu interpersonální interakce.

Nonverbální kinezické projevy poskytují další informace k verbální výpovědi. Ve verbální výpovědi mohou kinezické projevy zvyšovat důraz výpovědi, přinášet další informace o výpovědi, ilustrovat výpověď, poskytovat zpětnou vazbu posluchači, udržovat pozornost komunikačního protějšku, kontrolovat synchronizaci projevy komunikačního partnera (Černý, 2007). Dle Romana a Friesena mohou pohyby rukou ukázat na objekty, na lidi včetně sebe sama, mohou zobrazit prostorové relace, znázornit pohyby v prostoru, udávat tempo a rytmus, simulovat tělesnou akci (kinetografy), kreslit celý objekt (piktografy), ukazovat směr toku myšlenek (ideografy), jde o gesta ikonická (Černý, 2007). Takové projevy mohou svědčit o autenticitě sdělovaných vzpomínek, obsahů v průběhu výslechu. Kinezika odráží emoční stav jedince a v omezené míře některé jeho individuální zvláštnosti (Čírtková, 2004). Pod vlivem emočního vzrušení se kinezické projevy zpravidla akcentují. Neúčelné pohyby vyslychaného, např. neodůvodněné a opakované nasazování a sundávání brýlí mohou svědčit o zvýšené tenzi jedince a boji motivů (Čírtková, 2004).

2.2.4. Gestika

Gestika studuje gesta, gesto je „více či méně výrazný pohyb některé části lidského těla, především rukou, ale i nohou, hlavy nebo celého těla. Gesta doprovázejí a zastupují slovní projevy (Černý, 2007). Aktéři svá gesta vnímají odlišněji než příjemci. Příjemce si význam gest dotváří. Význam gest je vždy spojen s celkovým kontextem situace. Gesta odrážejí

temperamentové založení, vitalitu a vnitřní energii jedince. Gesta jsou také projevem emoční excitace, nejistoty, nervozity a anxiety. Mohou odrážet náladu, např. depresivní osoby mohou být v gestikulaci ochuzeny, maničtí jedinci mohou produkovat přehnané množství gest. „Gesta tedy sdělují kvantitu – kolik emoční energie je ve hře“ (Černý, 2007, s. 92). Stav vnitřní excitace se projeví nekoordinovanými a rychlými gesty. Na agresi nebo strach mohou poukazovat rychlá gesta ve formě zaťatých pěsti a máchání ukazováčkem (Černý, 2007). Nervozitu prozrazují gesta jako je bubnování prsty, hra s tužkou, kroucení vlasů, otvírání a zavírání kabelky. Dále nás mohou gesta informovat o některých relativně trvalých rysech osobnosti, jako jsou např. agresivita a impulzivita. Pokud se člověk zmocní negativní emoce, má potřebu obrany. To se projeví vrozeným gestem v podobě založení rukou na hrudi, někdy v kombinaci s překřížením nohou. Gestikulační chování doplňuje a upřesňuje verbální sdělení. Gesta mohou být konvenční, podmíněná kulturně, nebo vrozená. Dále mohou být vědomá a záměrná, nebo nevědomá. V nevědomé podobě mohou gesta odporovat verbálnímu sdělení. Souhrnně lze říci, že gesta mají dvojí význam; komunikační, anebo slouží k uvolnění tenze komunikující osoby. I gesta mohou být záměrně modifikována a kontrolována.

2.2.5. Haptika

Zahrnuje taktilní komunikaci (dotekem). Zde patří např. podání ruky, poklepání na rameno, pohlazení, pohlavek apod. Doteky mohou sloužit k regulaci interakce. Doteky lze vyjadřovat vřelost, agresi, lásku, ujištění apod. Představují vrozenou formu nonverbální komunikace. Taktilní projevy můžeme rozdělit na funkčně profesní, sociální, přátelské, milostné, sexuální (Černý, 2007). Doteky cizí osoby mohou druhého člověka znervózit a znejistit. Za nejčastější taktilní projevy jsou považovány prodloužené držení, tlak proti, držení, ohmatávání, hlazení, bodové dotýkání.

2.2.6. Mimika

Mimika představuje „sdělování výrazem obličeje“ (Černý, 2008, s. 97). Jedná se o faciální expresi, která slouží jako prostředek nonverbální komunikace. Rovněž mimické projevy jsou vrozené, ale i kulturně podmíněné a vázané na situační kontext. Mimické projevy lze do jisté míry vědomě kontrolovat. Mimikou můžeme vyjadřovat interpersonální postoje

(sympatie a antipatie), poskytovat interakční signály. Lidský obličej může být pod výraznou sebekontrolou. „Předstírání výrazu obličeje však nikdy není zcela autentické. Emoce se ve výrazu projeví i tehdy, snaží-li se je jejich nositel potlačit“ (Čírtková, 2004, s. 302). Lidé se snaží své emoce záměrně maskovat, někdy simulovat nebo akcentovat. Latentní emoce však prozradí mimické výrazy, které jsou ovšem v běžné interakci nepostřehnutelné, trvají zlomek sekundy. „Přesto i záměrně utajované emoce mohou být podle Romana při bližším zkoumání tváře odhaleny“ (Černý, 2007, s. 100). Skrývaná úzkost se může projevit krůpějími potu na spáncích (Černý, 2007). V obličejí lze rozlišit sedm základních emocí, jejich projev je univerzální napříč všemi kulturami. Jde o mimické projevy štěstí, překvapení, strachu, zloby, smutku, zájmu a spokojenosti. Horní polovina obličeje odráží negativní emoce. Spodní polovina obličeje vykazuje pozitivní emoce. Ekman uvádí, že mimika a oční kontakt informují o kvalitě emocí, naproti tomu gesta, kinezika a proxemika informují o kvantitě emocí (Černý, 2007).

2.2.7. Oční kontakt

V interpersonální interakci je velmi důležitý. Reguluje kontakt zúčastněných. Pohled můžeme snáze kontrolovat. Představuje nejpohotovější formu nonverbální odpovědi. Akcent pohledu může být přátelský, nebo nepřátelský. Člověk může pohledem vyjadřovat hrozbu, nebo se může očnímu kontaktu vyhýbat. V očním kontaktu sledujeme délku jednorázového pohledu a celkovou dobu očního kontaktu v interakci, šířku zornic, tempo mrkání, směr lámání pohledu vpravo a vlevo, tvary a pohyby očí, úhel pootevření očních víček, tvary vrásek kolem očí (Černý, 2007). Při poslechu lidé věnují pohled druhé osobě ze 75%, při vlastní promluvě je to 40%. Délka neutrálního jednorázového pohledu je 3s. Oční kontakt v průměru zabírá v komunikaci 30%. Zornice bývají v průměru 2-8mm široké (běžné denní osvětlení). Tempo mrkání odpovídá v průměru 3-10 mrknutím za sekundu. Ve stavu emočního rozrušení se může frekvence mrkání zvýšit. Zrak jedince je častěji fixován na místech známých, nebo subjektivně zajímavých. Dominantní jedinci se snaží o delší pohledy, jedinci afiliantní a submisivní dříve pohledem uhýbají.

Člověk se může pohledem vyhýbat objektům, kterých se bojí, které jej znejišťují. „Při detailním rozboru se sledují elementy pohledů: zaměření pohledu – na co se osoba dívá, délka doby celkového pohledu, četnost pohledů na různá místa (terče) – kolikrát se na věc či osobu podívala, sled pohledů – v jakém pořadí přecházely pohledy na různé objekty

(terče), celkový objem pohledů – jakou sumu času pohledů věnoval určité věci či osobě, průměr zornic – změny velikosti pupily při změně emocionálního stavu“ (Čírtková, 2004, s. 302-303).

Při výslechu mohou být záměrně do výslechové místnosti umístěny fotografie a důkazy které se vztahují k šetřenému trestnému činu. Policisté následně sledují, ke kterému z objektů se obviněný opakovaně pohledem vracel a kterému objektu se pohledem vyhýbal (ignoroval), i přesto, že se jedná o objekt, který běžně zaujme pozornost. „Při zcela nečekané expozici doličného předmětu je pravděpodobné, že pachatel ulpí pohledem na věci déle, než na předmětu indifferenčním. Naopak při očekávaném vystavení takového předmětu se lze spíše očekávat, že se mu bude pohledem vyhýbat“ (Čírtková, 2004, s. 303).

Důležitým signálem může být i to, že vyslychaná osoba v určitém okamžiku zvýší frekvenci mrkání nebo přestane na nějakou dobu mrkat. Při analýze videografického záznamu se zjišťuje, kdy k tomuto jevu došlo, co se v tom okamžiku projednávalo, co bylo vyslychanému prezentováno, na co byl dotazován, jaké informace získal apod. O emocionálním stavu jedince nás informuje průměr zornic. V polovině 20. století bylo zjištěno, že při stejném jasu se průměr zornic mění v závislosti na emocionálním stavu jedince (Černý, 2007). Subjektivně významné objekty a jevy v jedinci vyvolávají emoční excitaci, to vede k aktivaci ANS (autonomní NS), což vede k mydriáze zornic. Tento fyziologický proces je vůlí nekontrolovatelný. Při intenzivním osvětlení bývají zornice myotické. Znaky emočního rozrušení můžeme snadněji vypořadovat, je-li v místnosti dostatečné osvětlení. Obtížněji budeme tento jev registrovat v potměšlé místnosti.

Pozice očí ukazuje na určitou selekci při zacházení se smyslovými informacemi. Uvedené informace platí pro praváky. Jsou-li oči v pozici vlevo dole, osoba vede vnitřní dialog, který blokuje jednání. Pozice očí vlevo nahoře může signalizovat vybavování vizuálních vzpomínek objektů a jevů, které jedinec v minulosti vnímal. Oči ve střední pozici vlevo mohou poukazovat na vybavování vzpomínek auditivních (zvuky, slova a tóny), které jedinec dříve vnímal. Oči v pozici vpravo dole prozrazují motorický prožitek. Pozice očí vpravo nahoře může vypovídat o určité vizuální představě, kterou si jedinec pouze konstruuje, není výsledkem dříve vnímaného. Střední pozice očí vpravo může být signálem auditivní představy (Černý, 2007). Těmto signálům nelze připisovat 100% výpovědní hodnotu, tak je tomu s celou nonverbální komunikací. Slouží nám jen jako určitá vodítka, o která se můžeme opřít, a dále na ně navazovat.

2.2.8. Paralingvistické projevy

Paralingvistické složky nonverbální komunikace představují „soubor vokálních projevů, vyskytujících se na pomezí mezi neverbálními prostředky a mluvenou řečí“ (Černý, 2007, s. 127). Bývají často nevědomé. Na příjemce mohou mít větší vliv než samotné verbální sdělení. Hlasem lze záměrně manipulovat. Tón může popírat obsah verbálního sdělení. Tento konflikt popírá smysl samotného verbálního sdělení. Paralingvistické projevy regulují interakční proces.

Mezi tyto paralingvistické projevy řadíme hlasitost řeči. Řeč může být hlasitá nebo tichá. Dále se jedná o výšku tónu (vysoký a nízký), v řeči registrujeme její tempo, řečový projev může být pomalý nebo rychlý. Dále si můžeme všimnout objemu řeči, ta může být formálně a obsahově chudá či pestrá. Intonace řeči může být na jedné straně monotónní a na druhé straně přemrštěná. V řeči se mohou projevovat různé chyby, např. přerušování, nedokončování slov, nebo náznaky vážnější řečové vady. Můžeme si všimnout správné výslovnosti. Někteří lidé vyslovují až pedantně přesně, jiní mohou vykazovat ve výslovnosti sklon k nedbalosti. Dalším paralingvistickým projevem je členění řeči, to se projevuje v množství pauz a celistvosti řečového projevu.

Dimenze akustického projevu podává informace o emocionálním rozpoložení jedince. „Zatímco většina lidí mluví ve stavu vzrušení rychleji, je nezanedbatelné procento těch, kteří se vyjadřují naopak pomaleji, a platí to i v případech jiných emocionálních stavů“ (Černý, 2007, s. 129). Emoce se tedy odrážejí v tempu řeči. Dalšími ukazateli emocionálních stavů jsou hlasitost, výška hlasu, kvalita hlasu, a chyby v řeči. V paralingvistických projevech lze nejnáze dekodovat hněv a strach. Další dimenzí akustického projevu jsou pauzy v řeči. Typ komunikovaného tématu, míra spontaneity jedince a tlak vnější situace, mohou počet pauz v řeči ovlivňovat (Černý, 2007). Pauzy mohou být tiché, nebo vyjádřeny citoslovci „hmm“, apod. Další pauzy tvoří bezprostřední opakování slov, přerušování, a opakování začátku vět. Pauzy dávají člověku čas na rozmyšlenou, zvláště pokud je důležité co řekne a je-li nucen zvažovat pečlivě každé slovo. Díky řečovým pauzám si člověk může také odpočinout nebo členit svá sdělení.

2.2.9. Vzhled a úprava zevnějšku

K nonverbální komunikaci řadíme také vnější vzhled a úpravu lidí. Vzhled a úprava zevnějšku jsou kulturně determinovány a podmíněny situací, v níž se nacházíme. Jinak se lidé ustrojí na svatbu a jinak na sportovní aktivity. Zevnějšek člověka je vlastně to první, co při setkání s druhou osobu registrujeme. To v nás primárně evokuje určité sympatie či antipatie, často na nevědomé úrovni. Je třeba počítat s touto přirozenou lidskou tendencí a nenechat se jí zmást. Se svým zevnějškem mohou lidé výrazně manipulovat. Lidé mohou se svým zevnějškem manipulovat záměrně, s určitým cílem nebo zcela nezáměrně a nevědomě. Zevnějšek lidem slouží k tomu, aby jím udělali určitý dojem. Dozvíme se, jak jedinec chce působit a jak se pravděpodobně domnívá, že působí na své okolí. Jedinec o sobě má určitou představu, s kterou se více či méně identifikuje, následně se snaží vyvolávat zevnějškem ve svém okolí potvrzení této představy o sobě.

To, jak se člověk obléká, vyjadřuje „informace o jeho osobnosti, sociálním statutu a sociální příslušnosti“ (Černý, 2007, s. 135). Styl oblékání a vnější úpravy může vypovídat o jistých osobnostních rysech, např. styl histriónských osobností (červené barvy, vyzývavé prvky), zevnějšek může vypovídat o konformismu, či tendencích k nonkonformismu, úprava zevnějšku může svědčit o pořádnosti či nedbalosti, a jiných individuálních rysech. Styl oblékání nás informuje o tom, jaké je sebepojetí jedince, zda se jedinec nachází v konfliktu rolí, jaký má vztah ke svému věku a pohlaví. K celkovému habitu (vzhledu) patří také šperky a jiné módní doplňky, které mohou také něco konkrétního vyjadřovat. Zapomínat bychom neměli na to, že ve hře jsou také pachové vjemy, které každý z nás vytváří. Kromě individuálního tělesného pachu hraje svou roli také kvalita osobní hygieny a užívání parfémů. Pachy mohou samy o sobě vzbuzovat ve druhých sympatie či antipatie.

2.3. Nonverbální symptomy lživé výpovědi

Znaky emočního napětí a nervozity jsme probírali v průběhu celé kapitoly o nonverbální komunikaci. Nyní si uvedeme tedy jen některé specifické symptomy, které mohou poukazovat na lživou výpověď. Tyto projevy jsou výsledkem vnitřní tenze, nejistoty a nervozity vypovídajícího, poukazují na to, že osoba prožívá anxieta, nebo potlačuje agresi.

Lhoucí osoba je tedy nervózní, což se může projevit vyhýbavým pohledem, častou změnou postavení těla a malým výskytem úsměvů (Černý, 2007). Lidé, kteří jsou však odhodláni lhát, „pečlivě kontrolují své chování“ (Černý, 2007, s. 151). Takovýto člověk kontroluje pohyby svého těla, a hlavy, snaží se udržovat oční kontakt. U těchto osob můžeme signály lživé produkce vypořadovat z rozšíření zornic, méně častého mrkání, zblednutí pokožky, výše posazeného hlasu a nárůstu odmlk v řeči. V obličeji se mohou vyskytnout afektované a asymetrické výrazy, které nejsou v souladu se slovy vyslychaného a jeho ostatními tělesnými pohyby. Jedinec si může začít okusovat nehty. Z nepřímých neverbálních projevů se mohou vyskytnout tyto ukazatele prozrazující nejistotu či vnitřní napětí: vypovídající osoba může zatínat zuby, často si mne si bradu, vystrkuje bradu, skloní bradu, svou dlaň tlačí na svůj krk, své prsty tlačí na svůj krk, škrábe se na šíji, mne se na krku, popotahuje si límec, projíždí si prsty za límcem, mne si víčka rukou, dotýká se opakovaně víček, zavírá oči, přivírá oči, klopí řasy, hladí si tváře, dotýká se svého obličeje, dotýká se nosu, kryje si obličej, kříží ruce na prsou, kříží nohy, zatíná pěsti, mne si ruce, škrábe se po těle, neposedí v klidu, sedí strnule. I u nonverbálních symptomů lži se zaměříme na to, v jakém okamžiku se objevily a kdy skončily. K registraci, následné analýze a psychologické interpretaci těchto projevů se v kriminalistické praxi využívá videografie.

2.4. Videografie

Je kriminalistickou metodou dokumentace procesních úkonů. Videozáznam může být později podroben psychologické analýze a interpretaci. Tuto činnost provádí kriminalisté ve spolupráci s konzultujícím psychologem. Význam metody není procesní, ale taktický. Tato metoda je užívána zvláště při závažné trestné činnosti, a v průběhu takticky náročných výslechů, např. organizovaný zločin apod. Průběh výslechu je registrován kamerou, ta může snímat i detailní záběry.

Kriminalisté mají možnost záznam zpětně přehrávat a provést analýzu i obtížně postřehnutelných nonverbálních projevů. Při užití videografie vyšetřovaných osob se psychologové zaměřují na chování, jednání, verbální, nonverbální a paralingvistické projevy (Záhorská, 2007). „Dnes patří videozáznam výslechu a jeho následný psychologický rozbor k častým úkolům pro konzultanta – psychologa“ (Čírtková, 2004, s. 410). Porovnáním audio-záznamu a videozáznamu výslechu lze posoudit míru

kongruentnosti verbálních a neverbálních projevů. Sporné okamžiky je možno detailněji prozkoumat.

Dle § 55a TrŘ (použití zvláštních prostředků při protokolaci)... „K zachycení průběhu úkonu lze podle potřeby využít i těsnopisného zápisu, který se pak spolu s přepisem do obyčejného písma připojí k protokolu, případně zvukového nebo obrazového záznam, anebo i jiného vhodné prostředku“ (Němec, 2004, s. 230). Policie ČR využívá za tímto účelem speciální výslechové místnosti s možností pořídit nejen zvukový, ale také obrazový záznam. První speciální výslechová místnost byla zprovozněna na Policejní Akademii ČR v Praze, v roce 1993. Tato místnost umožňuje okamžitou analýzu neverbálních projevů vyslychaného. Psycholog sleduje nahrávaný záznam z vedlejší místnosti. Zapisuje si poznámky důležité pro doporučení další taktiky výslechu. Informace předává vyšetřujícímu policistovi, který volí konkrétní taktiku. Obě místnosti mohou být zpětně propojeny a psycholog tak může policistovi odesílat na skrytý monitor (mimo zorné pole vyslychaného) informace.

Videografie má tu výhodu, že se vyšetřovatel nemusí zabývat protokolací, a vyslychaný je nucen na otázky odpovídat okamžitě, nemá tedy dostatek času na to aby své výpovědi přeformuloval, aby kombinoval a konstruoval myšlenkové obsahy. Je zachována přirozená kontinuita výslechu. Videografie zaregistruje neverbální projevy, které trvají jen pětinu sekundy a jsou pro lidské smysly nepostřehnutelné. Videozáznam umožňuje zachytit objektivně jevy, které jsou jedinečné a více neopakovatelné. Videotechnika tedy kompenzuje určitou nedokonalost a subjektivitu lidských smyslů, a lidského percepčního aparátu.

Audiovizuální záznam zachycuje celkovou atmosféru výslechu a stav vyslychané osoby v průběhu výslechu (Němec, 2004). Nevýhodou videografie je to, že „sama skutečnost technického záznamu výslechu působí nejen na vyslychaného, který si přítomnost viditelně umístěné kamery a mikrofonu uvědomuje, ale i na vyslychajícího“ (Němec, 2004, s. 248). Na vyslychaném se to může projevit trémou, uzavřeností, nejistotou.

3. Výslech

Výslech je „specifická metoda kriminalistické praxe, kterou se získávají formou výpovědi za zákonem stanovených podmínek a z důvodů stanovených zákonem kriminalisticky a právně relevantní informace uložené ve vědomí člověka“ (Straus a kol.,

2008, s. 101). Informace o kriminalisticky relevantní události se fixují ve formě paměťových stop, tyto informace se policista při výslechu snaží vyvolat.

Podle ustanovení § 61 odst. 1 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky je policista oprávněn požadovat potřebná vysvětlení od osoby, která může přispět k objasnění skutečností důležitých pro odhalení přestupku a jeho pachatele, dále k vypátrání hledané nebo pohřešované osoby či věci a dále vysvětlení, potřebná pro výkon a přípravu opatření k zajištění bezpečnosti osoby chráněné dle tohoto zákona či jiného právního předpisu (ÚZ, zákon č. 273/2008 Sb.). Policista může tuto osobu vyzvat, aby se ve stanovenou dobu dostavila na určené místo k sepsání protokolu o podání vysvětlení. V této specifické formě dyadické interakce vyslychající reguluje přímo, či zprostředkovaně (vytvářením a úpravou podmínek) vztahy mezi ním a vyslychanou osobou tak, aby bylo dosaženo cíle výslechu, to vše při respektování práv a oprávněných zájmů obviněného. Tedy policisté provádějící výslech musejí dodržovat princip legality.

Výslech má tedy charakter specifické sociální interakce, jenž má normativně regulovaný a vynutitelný průběh. Vyslychajícím je zpravidla policista služby kriminální policie a vyšetřování (SKPV), jenž je zařazen na úseku vyšetřování.

Aktivita vyšetřovatele vychází z potřeby získat co největší množství právně relevantních informací, které mají vztah k prošetřované trestné činnosti. Vyšetřovatel má možnost ovlivňovat v průběhu interakce vyslychaného užitím právních, kriminalistických a psychologických prostředků. Vyslychající má možnost uplatňovat legitimní moc a svou vztahovou nezávislost v interakci s vyslychaným. Vyslychaný může procházet odlišnými procesními postaveními. „Podle procesních postavení vyslychaných osob rozeznáváme výslech podezřelého, obviněného, obžalovaného, svědka a znalce“ (Rybář, 2001, s. 140).

Z procesní pozice vyslychaného vystupují konkrétní potřeby, kterým se budeme, v dalším textu věnovat pozornost. Vyslychaný může mít znalost určitých informací, které mají pro vyšetřovatele význam. Vyslychaný má právo informace poskytnout, nebo neposkytnout. Je povinen strpět sankce při neochotě spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení (zákon o Policii České republiky). Policista je oprávněn využít prostředky, které mu poskytují zvýhodněnou pozici v podobě legitimní moci nad vyslychaným. Existují však situace, kdy může vyšetřovaný znalostí určité informace a neochotou sdělit tuto informaci držet vyšetřovatele v šachu.

Jako u každého rozhovoru je i u výslechu podstatným pracovním nástrojem otázka. Vyslychající musí dbát na psychologický efekt pokládaných otázek, rovněž se potýká s vědomím, že pokládanými otázkami nesmí narušovat podmínky stanovené právním

řádem, např. vyšetřovatel by neměl pokládat urážlivé otázky, devalvující otázky nebo otázky sugestivní. „Vyslýchané osobě nesmí být pokládány otázky kapciózní (zálužné, lstivé) nebo sugestivní, případně otázky, v nichž je obsažena odpověď“ (Spurný, 2003, s. 20). Vedení výslechu je považováno za věc náročnou, zvláště jde-li o závažnou nebo organizovanou trestnou činnost. Výslech vyžaduje připravenost, osobnostní způsobilost a zkušenost vyslychajícího policisty. Na výslechu se může podílet více osob, které spolupracují na šetření trestného činu. Přítomni mohou být u výslechu soudce, státní zástupce, obhájci, pracovnice OSPOD, policisté, pracovníci SKPV, znalci, tlumočníci, speciální pedagog, psycholog, rodiče (Spurný, 2003). Průběh výslechu vede jediná osoba, na níž je vyvíjen psychický tlak.

3.1. Výslechové prostředí

„Rozeznáváme vnější a vnitřní výslechové prostředí“ (Straus a kol, 2008, s. 110). Vnější výslechové prostředí představuje zpravidla kancelář vyslychajícího, ve zvláštních případech speciální výslechová místnost. V odůvodněných případech lze výslech provádět v domácnosti vyslychaného, na jeho pracovišti nebo ve zdravotnickém zařízení. Vnitřní výslechové prostředí představuje „klima výslechové místnosti“ (Straus a kol., 2008). Zde spadá především rozmístění vyslychaných a vyslychajících nebo dalších zúčastněných osob. Dále fyzikální faktory, jakými jsou teplota místnosti, hygienický stav místnosti, stav osvětlení místnosti. Je třeba zajistit, aby v průběhu výslechu nedocházelo k výskytu rušivých vlivů, např. klepání, zvonění telefonu, vstupování jiných osob do místnosti. V rámci organizačních opatření je důležitý také čas, v němž se bude výslech samotný odehrávat.

Příznivé výslechové klima působí příznivě na psychický stav vyslychaných osob (Straus a kol. 2008). Nepříznivé podmínky mohou vyslychaného frustrovat a vyvolávat u něj výslechový stres, což následně ztěžuje komunikaci s vyslychaným. „To zda se určitý faktor z prostředí (ale i organismu jedince) stane stresujícím, závisí na subjektivním významu, který jedinec působícímu faktoru přisoudí, a na obsahu a intenzitě prožitku (zkušenosti), jež v něm toto posouzení vyvolává“ (Spurný, 2003, s. 39). Tedy aby byl výslechový stres eliminován, je třeba upravit výslechové prostředí tak, aby ve vyslychaném neevokovalo vzpomínky na nepříjemné zkušenosti a následný negativní emoční doprovod, jenž může vyslychaného v komunikaci a spolupráci inhibovat. I z těchto

důvodů se dnes snaží Policie České republiky modernizovat policejní služebny. V rámci projektu Ministerstva Vnitra P 1000 jsou staré policejní služebny, které vznikly za éry sboru národní bezpečnosti postupně modernizovány a upravovány tak, aby se v těchto prostorech občan cítil příjemně. Ovšem navštívíme-li řadu služeben, přesvědčíme se o opaku. Zvláštní je situace ve speciální výslechové místnosti, kdy je chování a prožívání jedince ovlivněno vědomím toho, že je jeho projev zaznamenáván na video a audio záznam. Vlivy výslechového prostředí mohou působit oboustranně, tedy „skutečnost technického záznamu výslechu působí nejen na vyslýchaného, který si přítomnost viditelně umístěné kamery a mikrofonu uvědomuje, ale i na vyslýchajícího“ (Němec, 2004, s. 248). Na vyslýchaném se to může projevit trémou, uzavřeností, nejistotou.

3.2. Přípravná fáze výslechu

Výslech je členěn na dvě základní fáze. První fází je tzv. obsahová příprava. „Obsahová příprava je tvořena analytickou a syntetickou fází“ (Straus, 2008, s.108). Druhou fází představuje „organizačně materiální příprava“ (Straus, 2008, s. 108).

Čím je trestná činnost závažnější nebo organizovanější, tím důkladnější vyžaduje výslech přípravu. Přípravná fáze ovlivňuje následný průběh celého výslechu. Příprava by měla být důkladná. Spočívá především v analýze a syntéze dostupných informací. Vyšetřující tým by měl důkladně analyzovat všechny zajištěné důkazy, zjistit všechna fakta, která se vztahují k vyšetřovanému skutku, svědčící o vině či nevině, dále zjistit rozpory které ve věci vyvstávají a další okolnosti případu, které je třeba objasnit. Na základě této analýzy jsou sestavovány otázky pro výslech. Součástí analýzy je analýza osobnosti vyslýchaného. „Analýzu osobnosti vyslýchaného je vhodné provést ještě před výslechem“ (Němec, 2004, s. 203). Analýza osobnosti vyslýchaného zahrnuje prostudování životopisných dat, zdravotní dokumentace, zjištění zálib a sklonů vyslýchaného, zjištění styků a chování vyslýchaného v soukromí, styků a chování na veřejnosti, vyhodnocení dalších odstupných materiálů s cílem získat ucelené poznatky o osobnosti vyslýchaného (Němec, 2004). Analýza osobnosti vyslýchaného umožňuje „získat poznatky o charakteru, intelektu, vlastnostech, schopnostech a sociálním zázemí“ (Rybář, 2001, s. 141). Důležitá je také informace o profesním zařazení vyslýchaného, a o jeho pracovním hodnocení zaměstnavatelem. Tyto informace usnadňují policistovi

navázání psychologického kontaktu s vyslychaným a dávají mu informace o tom, jak má k vyslychanému v průběhu výslechu přistupovat.

U náročnějších případů bývá přizván konzultující psycholog. V závěru je provedena syntéza všech dostupných informací. Na základě této syntézy si vytváří vyšetřovací skupina určitý obraz o vyšetřované věci a vyslychaném. Na základě těchto informací pak volí určitou taktiku výslechu, která je zahrnuta do plánu výslechu. Někdy se mohou okolnosti nečekaně změnit těsně před započítím výslechu nebo v jeho průběhu. To vyžaduje od vyšetřovatele flexibilitu, aby dokázal zvolit pohotově novou taktiku vedení výslechu, s ohledem na nové okolnosti.

3.3. Taktika výslechu

„Taktika výslechu je aktivní tvůrčí proces skládající se z myšlenkových operací vyslychajícího“ (Němec, 2004, s. 206). Taktika výslechu ovlivňuje celý jeho průběh. „Taktika výslechu úzce navazuje na přípravu výslechu“ (Němec, 2004, s. 206). Tedy volená taktika výslechu se opírá o analyticko-syntetický proces zpracovávání informací, jenž byl proveden v rámci přípravné fáze výslechu. Taktika výslechu se bezprostředně odráží v organizačně materiální přípravě výslechu.

V rámci taktiky výslechu musí být určen předmět a cíl výslechu, s tím musí korespondovat sestava otázek, sestavuje se pořadí výslechů různých osob, stanovuje se doba a místo výslechu, otázky musejí být systematické, kladeny v logickém sledu, stanovují se věcné a listinné důkazy, které budou při výslechu předkládány za účelem pomoci vyslychanému při vybavení si zdánlivě zapomenutých informací, nebo za účelem změny pozice vyslychaného ze stavu lživě vypovídající na stav pravdivě vypovídající, stanovuje se možnost rekognice a konfrontace v průběhu výslechu, stanovuje se správný postoj a vztah vyslychajícího k vyslychanému v průběhu výslechu s cílem navázat s vyslychaným kontakt, získat jeho důvěru, a prohloubit ji dále v průběhu výslechu, určují se technické prostředky k zajištění výslechu, zhodnocují se znalosti, zkušenosti a schopnosti vyslychajícího policisty (Němec, 2004).

Taktika výslechu zahrnuje organizačně materiální přípravu. Organizačně materiální příprava představuje uzpůsobení výslechového prostředí dle požadavků konkrétní výslechové situace. Tato organizace prostředí vychází z plánu výslechu. Tato příprava zahrnuje volbu vhodného prostředí pro výslech, určení konkrétního okruhu přítomných

osob, volbu přípravu potřebných technických prostředků, organizační zajištění výslechu (Straus a kol., 2008). Stanovuje se přesná doba výslechu, místo na němž bude výslech prováděn, rovněž materiální vybavení místnosti (audio technika, video technika), je předem stanovován počet přítomných osob a jejich rozmístění v místnosti.

Taktika výslechu tedy vychází z primární analýzy a syntézy všech dostupných informací o šetřeném skutku, osobnosti vyšetřovaného. Taktika výslechu obsahuje tedy určitý plán, který formuje následná stádia výslechu. Plán, na němž taktika stojí, je podřízen určitým cílům, které si vyšetřující tým stanovil, např. (zjistit co nejvíce informací o šetřeném skutku).

3.4. Stádia výslechu

Ze začátku je důležité navázání kontaktu s vyslychaným. Svou roli hraje forma předvolání. Existuje-li předpoklad, že svědek nemá v úmyslu vyhnout se povinnosti vypovídat, je vhodné tohoto svědka „pozvat k výslechu nikoliv písemně, ale po vzájemné dohodě ústně, popř. telefonicky“ (Němec, 2004, s. 207). Písemné předvolání by se mohlo svědka dotknout. Pro většinu občanů je předvolání k výslechu psychicky zátěžovým faktorem. To může vyvolat nejistotu, anxieta a obranné mechanismy. Tomu je vhodné předejít osobním či telefonickým pozváním. Při telefonickém či osobním kontaktu je vhodné volit ke svědkovi přívětivý tón. Není-li důvod domnívat se, že by se předvolaná osoba nedostavila, neměla by být upozorňována na následky plynoucí z nedostavení se.

3.4.1. Stádium úvodní

Policista přicházejícího občana přivítá. Forma uvítání je počátečním aktem navazování kontaktu s občanem. Před zahájením výslechu by měl policista uvést vyslychanému svou hodnost, příjmení, funkci (Němec, 2004). „Následuje ověřování totožnosti vyslychaného“ (Straus a kol., 2008, s. 111). Poté policista seznámí občana s tím, z jakého důvodu byl k výslechu předvolán a v jaké věci bude dotazován. Vyslychající by měl vyslychanému vysvětlit jeho procesní pozici a seznámit jej s jeho právy a povinnostmi, plynoucími z této pozice. Vyšetřující by měl volit taktní tón, a ujistit osobu, že chápe její obavy. Za předpokladu že by osoba měla vypovídat pravdivě, je vhodné volit vlídný tón při výčtu práv a povinností. Je-li důvod domnívat se, že osoba bude vypovídat lživě, bývá

volen přísný tón. Je třeba postupovat objektivně, a komunikaci adaptovat na osobnostní zvláštnosti vyslychaného (např. mentální úroveň). Policista se snaží získat důvěru druhé strany, není dobré poskytovat nereálné sliby. Je vhodné uplatnit prvky z oblasti verbální a nonverbální komunikace, které mohou přispět k navázání kontaktu a získání důvěry vyslychaného. Závěrem úvodní fáze výslechu je vhodné vést s vyslychaným rozhovor na obecné téma, čímž si policista může otipovat vyslychaného, navíc tato forma rozhovoru usnadňuje navození kontaktu vyslychajícího s vyslychaným.

3.4.2. Stadium monologu

„Monologová fáze výslechu navazuje na úvodní část. Monolog je volná, spontánní a nepřerušovaná výpověď vyslychaného k předmětnému ději“ (Němec, 2004, s. 191). Jde o důkazní prostředek dle § 92 odst. 2 TrŘ. Vyslychaný je vyzván, aby formou volného a spontánního vyprávění vypovídal co nejdetailněji k předmětu výslechu. Může uvádět vlastní důkazy a vyjadřovat se k okolnostem, tomu co prožíval a vnímal v souvislosti s prošetřovanou událostí, může uvádět další informace, vyjadřovat se k motivům, uvádět své názory a svá mínění. Vyslychaný by neměl být přerušován, to ani tehdy, pokud očividně lže. Čím více toho lhouti vyslychaný uvede, tím více se do svých lží zaplete. Je důležité registrovat, co vynechal ve své výpovědi a co uvedl navíc, v čem byl osobně interesován a jaká část výpovědi u něj evokovala emoční projevy. „V případě, že je předmět výslechu rozsáhlý, je možné vyslychaného usměrnit, aby vypovídal buď v časovém sledu tak, jak událost probíhala, resp. Tak, jak ji svědek vnímal, anebo aby vypovídal postupně k jednotlivým osobám, nebo k jednotlivým skutkům“ (Straus a kol., 2008, s. 112). Monologové stádium výslechu umožňuje policistovi dále poznávat vyslychaného, její postoje k předmětné věci, hodnotit typ paměti, porovnávat výpověď s dalšími známými důkazy v šetřené věci, hodnotit vnitřní souvislost, úplnost a věrohodnost a z toho dále odvozovat další taktiku (Němec, 2004). „V monologové fázi se vyslychaný zpravidla koncentruje na hlavní kostru děje a okrajové, epizodické momenty přechází, a to i tehdy, když mohou být pro objasnění případu zásadně důležité“ (Čírtková, 2004, s. 344). Ve fázi monologu může policista sledovat úroveň vyjadřovacích schopností a věrohodnost vyslychaného.

V průběhu monologového stádia si policista zpravidla dělá poznámky. Informace z monologového stádia následně srovnává s ostatními důkazy, dále prověřuje vnitřní

konzistenci výpovědi a vyjasňuje si informace nejasné povahy (Němec, 2004). Vyskytnou-li se v monologové fázi výsledku informace, které jsou v rozporu s ostatními důkazy a výpověďmi jiných svědků, je třeba zjistit, co to způsobilo. Analýzou monologové výpovědi může policista dojít ke zjištění, že „svědek vypovídá v rozporu s ostatními důkazy proto, že u něho došlo k deformaci původně získané informace během některé etapy formování výpovědi“ (Němec, 2004, s. 208). Druhou příčinou rozporu mezi výpovědí a důkazy může být snaha vědomě lhát. Další pochyby o věrohodnosti vzbuzuje fakt, že osoba v monologové fázi uvádí významné rozpory, nebo při opakovaných odpovědích odporuje výpovědím předchozím.

3.4.3. Stádium dialogu

Dialogové stádium navazuje na stádium monologu. „Dialog spočívá v kladení otázek vyslyšajícím vyslyšanému a v odpovídání na ně vyslyšaným“ (Němec, 2004, s. 191). Cílem dialogu je vyjasnit nesrovnalosti a nejasnosti, odstranit rozpory vyskytující se ve stádiu monologovém. Jde o rozpory mezi výpověďmi téže osoby nebo mezi výpovědí vyslyšaného a zjištěnými důkazy či výpověďmi jiných svědků. Dalším cílem kladených otázek je doplnění, konkretizace informací z monologové části (Straus a kol. 2008).

Otázky v dialogovém stádiu mají být krátké, jasné, přímé a srozumitelné. Kladeny jsou tak aby na ně vyslyšaný musel odpovědět jednoznačně. Jde o otázky otevřené a uzavřené, vyzývaví, vyvolávající asociace, směřující k rekognici, obsahující evidentně nemožná tvrzení (Němec, 2004). Otázky by neměly být ponižující, sugestivní a kapciózní. Prvně se vyšetřovatel dotazuje na okolnosti, které nebyly v monologu vyslyšaným zmíněny, následně na ty, které zmínil. Dále je dotazován na to, co prožil a vnímal, dále na to, co věděl zprostředkovaně. Vyslyšaný je také dotazován na své motivy, názory a svá mínění. Je třeba, aby vyšetřovatel nechtěně neposkytnul svou otázkou vyslyšanému informace, které by z taktických důvodů neměl znát.

„Uzavřená otázka je typem dotazu, kdy se ptáme jen na upřesnění, souhlas či nesouhlas, sdělení faktu apod.“ (Vybíral, 2005, s. 130). Tyto dotazy mají ověřovací funkci, neslouží k podněcování dialogu. „Otevřená otázka nechává prostor dotázanému, aby se rozhovořil“ (Vybíral, 2005, s. 130). Otevřený dotaz má obecný charakter, tímto dotazem je převáděna iniciativa na osloveného (Vybíral, 2005). Tyto otázky podporují dialog, a vybízejí vyslyšaného k vysvětlení souvislostí. Lze rozlišovat otázky lineární, kterými

chceme něco vypátrat, cirkulární (objasňující vztahy, rozdíly a kontext), strategické (usměrňující), reflexivní (podněcující myšlení). Zákonem jsou nepřipustné otázky omezující a navrhuující odpověď, či otázky podsouvající. Podsouvání odpovědi je forma komunikačního nátlaku, tazatel se tímto snaží zvýšit svou šanci, že se dozví něco jiného, než předpokládanou odpověď. Sám vysloví v dodatku k otázce předpokládanou odpověď (kterou nechce slyšet) aby znesnadnil její použití (Vybíral, 2005).

I v této fázi může vyslýchaný podávat nepřesné či nepravdivé informace. Nemusí se však jednat vždy o úmysl. Je-li vyslýchaná osoba vyladěna na intenzivní spolupráci a bylo by jí nepříjemné, kdyby neměla na každou otázku patřičnou odpověď, může dojít k nahrazování, vylepšování a míšení jednotlivých částí vzpomínek (Čírtková, 2004).

3.5. Posílení ochoty vyslýchaného ke komunikaci

Pokud není pachatel v průběhu dialogového stádia ochoten komunikovat, může se policista opřít o psychologické komunikační strategie, kterými by mohl jeho motivaci ke komunikaci ovlivnit. Tyto strategie nejsou užívány jen ve výslechové praxi, jsou odvozeny z klinicko psychologické praxe.

Kriminalista může užívat primárních (zjišťujících) dotazů, je vhodné prokládat výslech sekundárním typem (podněcujících) otázek. V reakci na odpovědi vyslýchaného je vhodné uvádět krátké projevy zájmu a ujištění „chápu, rozumím, ano, jistě, samozřejmě“. Jedná se o techniku jednoduché akceptace. Tato technika „má motivační charakter“ (Svoboda, 1999, s. 40). Není třeba se obávat krátkého očekávajícího mlčení, při němž vyšetřovatel pohledem sleduje vyšetřovaného. Taková chvíle vzbuzuje v pachateli určitou tenzi, která má rovněž na vyslýchaného motivační vliv. Navíc pauza dává oběma stranám možnost zvážit, co bylo vysloveno, umožňuje vybavit si vzpomínku nebo zformulovat otázku (Svoboda, 1999). Pachatel může mít tendenci ticho prolomit a může nám sdělit i takticky důležité informace. Užití tohoto postupu je vhodné např. u anxiózních, nejistých a neurotických osob.

Někteří vyslýchaní jsou citliví na projevy zájmu ze strany vyšetřovatele. Nedostatečný zájem může jejich produkci blokovat. Proto může být užitečné využití parafrázování. Parafrázování je pro vyslýchaného signálem, že je brán na vědomí. „V parafrázi opakujeme část odpovědi“ (Svoboda, 1999, s.40). Např. vyslýchaný odpovídá: „Soused mi pravidelně vysypával odpadky před dveře, nikdy mě neodpověděl

na pozdrav.“ Policista může toto sdělení parafrázovat ve smyslu: „Váš souseď se k vám tedy nechoval slušně.“ Kromě toho, že vyšetřovatel projeví zájem vyslychanému o to, co mu sděluje, může si rovněž ověřit, zda význam toho, co sdělil vyslychaný, chápe správně. V případě nejistých odpovědí, nepřesných a vágních odpovědí vyslychaného, může vyšetřovatel užít neutrální požadavek o doplnění informací. Taková žádost může vypadat např. takto: „Jak jste to myslel, že vaše kolegyně byla vždy podivínská?“ nebo „Můžete upřesnit o jaké divné věci se jedná?“ Dále může být užita technika sumarizace, v podstatě jde o shrnutí toho, co vyslychaná osoba doposud sdělila. „Podle vás tedy neměli manželé dobrý vztah.“ nebo „Pokud tomu rozumím, vaše souseďka si nevydělávala legální cestou.“ Sumarizace slouží jednak jako projev zájmu a dále jako metoda ujištění se o správnosti interpretace významu výpovědi. Někteří vyslychaní obvinění, ale i svědci mohou mít takové osobnostní rysy, které mohou komplikovat průběh výslechu.

3.6. Posílení ochoty vyslychaného vypovídat pravdivě

Vyslychaná osoba může zajmout pozici lživě vypovídacího. Takovou pozici volí zvláště osoby v procesním postavení obviněný. Existuje řada strategií, které lze využít k tomu, aby se vyslychaný vzdal pozice lhocí osoby a začal vypovídat pravdivě. Má-li policista podezření, že vyslychaný vypovídá lživě, může využít zákonem stanovené způsoby ke změně tohoto stavu. Při volbě strategie vychází policista z příčin lživé výpovědi. Tedy musí zjistit, proč vyslychaný nevypovídá pravdivě.

Strategie vzbuzování protireakce spočívá v tom, že „vyslychaný je neustále podněcován, aby zřetelně a přesvědčivě vyjevil pravdu, protože nemá co skrývat“ (Čírtková, 2004, s. 295). Policista vyslychaného přesvědčuje o neúčelnosti jeho lživé výpovědi. „Jak ukazují poznatky kriminalistické praxe, snadnější je lži předejít důkladnou přípravou a správně vedenou taktikou než později psychologicky působit na lživě vypovídacího“ (Rybář, 2001, s. 145).

Strategie znejist'ování slouží k tomu, že vyslychající posiluje, ve vyslychaném dojem, že má k dispozici všechny informace k objasnění šetřeného skutku (Čírtková, 2004). Tato strategie má tedy vzbudit u vyslychaného dojem, že vyšetřovatel má všechny dostupné informace a důkazy objasňující spáchaný čin, pachatel má v tomto kontextu nabyt dojm, že setrvávání na lživé výpovědi by nikam nevedlo a lež by byla odhalena. Tato strategie je založena na využívání stavu emocionální napětí vyslychaného. Ten

prožívá v průběhu výslechu určité emocionální napětí, které pramení z jeho pro něho neobvyklého postavení“ (Straus a kol., 2008, s. 120). Vyslýchaný si není jist tím, co vyslýchající policista ví a co nikoli. Emocionální napětí lze posílit tím, že mu vyšetřovatel ve vhodné chvíli připomene právní důsledky lživé výpovědi (Straus a kol, 2008). Policista by měl na začátku výslechu docílit několika pravdivých výpovědí. Může se tedy zeptat na obecně známé okolnosti. (Straus a kol, 2008). „U většiny lidí vznikají problémy, když mají přejít od pravdivé výpovědi k nepravdivé“ (Straus a kol, 2008, s. 120). Tento manévr může změnit postoj vyslýchaného a přimět jej vypovídat v souladu s pravdou. Vyslýchaný by měl tedy nabýt dojmu, že je policista na výslech důkladně připraven (Straus a kol, 2008). Proto by se měl policista nejprve orientovat na skutečnosti, podložené jinými důkazy. Dokázat vyslýchanému, že nevypovídá pravdivě a docílit pravdivé odpovědi napřed v méně podstatných věcech, posléze se orientovat na podstatnější otázky (Straus a kol., 2008).

Strategie doplňování spočívá v tom, že je vyslýchaný vyšetřovatelem opakovaně vyzván k doplnění dosud sdělených informací (Čírtková, 2004). „U řady trestných činů, zejména násilných, je vhodné určitým způsobem se vracet k některým podezřelým skutečnostem a jednáním a vyžadovat jejich detailní popis“ (Němec, 2004, s. 244). Pokud tyto podezřelé pasáže vyslýchaný reprodukuje rigidním a naučeným způsobem, bez sebemenších změn, je třeba věrohodnost této pasáže prověřit tím, že bude policista pokládat vhodné otázky v „jiném než chronologickém sledu“ (Němec, 2004, s. 244).

Strategie diskrepanční, vyšetřovatel odkrývá rozpory ve výpovědi tak aby musel tyto rozpory vyslýchaný objasňovat a tím sdělit zatím zatajované skutečnosti (Čírtková, 2004). Může jít o vnitřní rozpory ve výpovědi nebo o rozpory výpovědi s ostatními důkazy. Jde-li o vnitřní rozpory ve výpovědi vyslýchaného, vychází policista především z poznatků uvedených v monologu výslechu. Rozpory v této části slouží pro tvorbu záměrně působících otázek. Tyto otázky způsobí, že vyslýchaný „pocítuje rozpor mezi skutečným obrazem události, kterou prožil, a dodatečně upraveným lživým obrazem události, kterou vypověděl“ (Němec, 2004, s. 244). Dále policista vyžaduje objasnění rozporů mezi zajištěnými důkazy a výpovědí vyslýchaného. Policista předkládá důkazy v logickém sledu (postupně v logické návaznosti), Předkládá důkazy s rostoucí důkazní hodnotou, což je možno doplnit vhodnou proxemikou vyslýchajícího. V případě že vyslýchaný znejistěl ve své schopnosti lhát, je možno předložit důkaz s nejvyšší důkazní hodnotou. To může vyslýchaného zlomit a vést k pravdivé výpovědi. V případě, že má

vyslychající dostatek důkazů, může je předložit v celku, čímž může změnit postoj vyslychaného (Straus a kol, 2008). Tyto strategie vyvolávají u vyslychaného stres.

Strategie zapletení se do vlastní lži: Vyslychanému je poskytnut prostor k produkci lživých výpovědí s předpokladem, že se zaplete do jednotlivých nepravdivých údajů (Čírtková, 2004). Bylo zjištěno, že zvýšená kontrola tvrzení pohybujících se mezi pravdivým a smyšleným obrazem a stále se stupňující kombinace a varianty obrazů v myšlení vyslychaného vede k odpoutání jeho pozornosti od logiky projednávané věci a samotné výpovědi (Němec, 2004). Vyslychaný se následně zaplete do jednotlivých lží. Jeho výpověď se stává nelogická. Policista může využít následné argumentace nelogičnosti výpovědi.

Strategie odejmutí důvěry je založena na demonstrování nedůvěře vyšetřovatele ve směru k vyslychanému. Tím, že vyslychající vyjádří pochybnosti, může u vyslychaného vyprovokovat omlouvání se a nekontrolované výroky (Čírtková, 2004). Tato strategie může navazovat na předchozí strategie.

Stimulování kladných vlastností vyslychaného, tato strategie předpokládá znalost osobnosti vyslychaného. Policista by se měl zaměřit především na jeho charakterové vlastnosti, morální a hodnotový žebříček, může se opírat o jeho životní zkušenosti. Lze apelovat např. na city vyšetřovaného, na jeho smysl pro spravedlnost, na jeho soudnost. Tuto strategii lze vhodně aplikovat u nedbalostních trestných činů a trestných činů z afektivní motivace. Lze také využívat apelaci na rodinné vztahy, a odvolávat se na předchozí životní styl vyslychaného.

„Konfrontace je kriminalistická metoda, při níž se dvě dříve vyslechnuté osoby, mezi jejichž výpověďmi jsou závažné rozpory, postaví tváří v tvář s cílem vyjasnit tyto rozpory, pokud je nelze objasnit jinak“ (Straus a kol, 2008, s. 128). V zákoně je tato dokazovací metoda upravena § 104a TrŘ. V rámci konfrontace se určují otázky, které povedou k objasnění rozporů, určuje se konfrontovaná osoba, které budou položeny otázky jako první, při konfrontaci oběti s pachatelem musí být na toto setkání oběť dopředu připravena. Je důležité rozmístit osoby tak, aby si mohli vzájemně hledět do očí, je třeba stanovit taktický moment, v němž bude konfrontace provedena. Konfrontování mohou být dva spoluobvinění, svědek a obviněný, dva svědci (Rybář, 2001). V průběhu konfrontace „je využito bezprostředního působení a konfliktní situace nejen po odstranění těchto rozporů, nýbrž i pro případné získání informací o důkazech nových“ (Rybář, 2001, s. 146). Konfrontace je ve vhodné chvíli přerušena a výslech zúčastněných pokračuje odděleně. Průběh celé konfrontace je protokolován, je provádět videozáznam a audio-záznam.

3.7. Pomoc při vybavování zdánlivě zapomenutých informací

Vyslýchaný, ať už v pozici svědka, či obviněného, může mít problém některé informace vybavit z paměti, nebo tyto informace vybavuje, avšak nepřesně. Tyto obtíže bývají častější u výslechu svědků. Pachatelé si vlastní skutek většinou pamatují (Straus a kol., 2008). Problém s vybavením poznatků mohou mít pachatelé sériových činů. Vyslýchané osoby vykazují dvě základní tendence. Jde o tendenci k neúplnosti a tendenci ke změně obsahu informace (Čírtková, 2004).

Existuje několik doporučení, která mohou pomoci vyslýchanému ve vybavování. Policista může doporučit vysýchanému, aby vypovídal v chronologickém sledu, aby vypovídal detailně i o okolnostech, které nepovažuje za důležité. Policista by měl být v takovém případě trpělivý, neměl by výpověď vyslýchaného uspěchat, neměl by na něj vyvíjet tlak. Policista může vyslýchanému poradit, aby se zaměřil na vybavení si celkové situace, která událost doprovázela (počasí, okolí, čas, světlo, vlastní reakce). Lze vyslýchanému doporučit, aby chápal událost jako příčinu určitého následku, nebo jako důsledek určité příčiny (princip kauzality). Policista se má snažit orientovat vyslýchaného prvně k okolnostem, které si dobře vybavuje a následně k těm okolnostem, které si vybavuje obtížně. Lze uplatnit princip asociace, např. pokud si osoba nemůže vzpomenout na jméno, může jí policista zapůjčit telefonní seznam, aby si v něm listovala (Straus a kol., 2008). Policista může také v rámci principu asociace využívat nákresy, mapky, modely apod. Dále může policista osobu vyzvat, aby uváděla zdroje svých informací a možnosti, jak lze tyto informace ověřit. Kromě těchto metod lze využít rekognice a konfrontace.

Rekognice je procesní úkon upravený § 104b, odst. 1-8 TrŘ (Straus a kol., 2008). „Rekognice, forma kriminalistické identifikace, je specifická metoda kriminalistické praktické činnosti (v trestním řízení trestně-procesní úkon), kdy osoba bezprostředně svými smysly dříve vnímaný objekt (osobu či věc) z kriminalistických nebo důkazně relevantních důvodů znovu pozná a ztotožní pomocí jeho obecných a specifických vlastností“ (Rybář, 2001, s. 149). Rekognice vyžaduje pečlivou přípravu. Její opakování není možné. Nejčastějším objektem rekognice bývají živé osoby, věci (předměty) a mrtvoly.

Specifickou metodou na podporu vybavování zdánlivě zapomenutých poznatků je tzv. kognitivní interview. Kognitivní interview může být využito při výslechu. Tato

technika byla vypracována týmem odborníků pod vedením psychologa Geiselman (Čírtková, 1998). Kognitivní interview není standardní postup, je využíváno ve zvláštních situacích. Tato technika vychází z poznatků obecné psychologie o fungování paměti. „Způsob vedení výslechu je rozpracován tak, aby maximálně podporoval paměťový výkon vyslychané osoby“ (Čírtková, 1998, s. 167). Kognitivní interview má dvě základní verze, jde o verzi základní a o verzi rozšířenou.

Základní kognitivní interview představuje určitý postup, tento je třeba dodržovat. Na začátku dostává vyslychaný instrukce, aby se v představách přenesl zpět do kritické situace. Přitom si má snažit uvědomovat prostor, okolí, tehdejší počasí, světelné poměry apod. (Čírtková, 1998). Cílem této techniky je stimulace paměti vyslychaného. Vyslychaný je veden k tomu aby uváděl všechny poznatky, jenž se mu z kritické situace vybaví, tedy aby „sděloval vše, co jej napadá“ (Čírtková, 1998, s. 168). Cílem tohoto postupu je tlumit filtrování kognitivních procesů a umožnit vybavování detailů, prostřednictvím stimulace asociačních spojů. Vyslychaný je vybízen, aby uváděl prvně ty momenty, které si pamatuje nejjasněji a dále ať navazuje na okolnosti, které na tyto momenty navazovaly. Takovéto rozpomínání zvyšuje množství produkovaných detailů, snižuje hrozící riziko kontaminace paměťových stop. Dalším krokem je vybídnout vyslychaného, aby zkoušel na kritickou situaci pohlížet z hlediska perspektivy jiných zúčastněných osob (pachatel, svědkové). Tedy jedinec si zkouší představit sled odehrávaných událostí z pohledu druhých (Čírtková, 1998). Taková změna perspektivy stimuluje paměťový výkon a vybavování obtížně přístupných detailů z paměti vyslychaného.

V rozšířené verzi se jedná o stejný sled kroků. Avšak navíc přibývá interakční aspekt, který se zaměřuje na interakci vyslychaný a vyslychající. Vyslychající je veden ke správnému poskytování otázek, tedy kdy a jakým způsobem použít jakou otázku, toto se vztahuje zvláště na průběh dialogového stádia výslechu.

3.8. Výslech agresivních osob

Mezi skupinu agresivních pachatelů lze řadit osoby, jejichž chování je ovlivněno působením psychoaktivních látek, dále osoby recidivistů s antisociálními sklony, u nichž lze z povahy jejich trestné činnosti očekávat negativismus a zvýšenou agresivitu, která se může promítnout navenek agresivními projevy vůči vyšetřovateli. Agrese může mít dvojitou formu, verbální agrese, která bývá častější nebo brachiální (fyzická) agrese. Samotná

výslechová situace znamená situační stres. To i pro osoby, které se trestné činnosti nedopustily a jsou předvolány v pozici svědek. Tato zátěž vyvolává frustraci, která může vyvolat agresivní reakce a chování u osob impulzivních se sníženým prahem frustrační tolerance. Agrese bývá častou obrannou strategií. Z těchto důvodů je vhodné pro bezpečný průběh výslechu přizvat k výslechu policistu služby pořádkové policie. Samotná přítomnost uniformovaného a ozbrojeného policisty může mít na chování vyslýchaného korektivní efekt. Obtíže lze očekávat také u jedinců negativistických a osob se sklonem k dominanci. Vliv může mít předchozí negativní zkušenost s policií.

Při výslechu útočně se projevujícího vyslýchaného je důležité, aby vyslychající provedl vědomé rozhodnutí, v němž se rozhodne pro otevřený a nezaujatý postoj (Čírtková, 2000). Tedy nestaví se do pozice soupeře, dle toho také volí své verbální a nonverbální projevy, kontroluje své chování, čímž nevzbuzuje agresivní tendence v pachateli. Vyslýchaný by neměl cítit, že je s ním veden boj a že musí zaujímat bojovnou pozici. Je vhodné pokusit se o kognitivní reorientaci pachatele z pozice soupeře na pozici spolupráce. Ze strany policisty je v takovém případě vhodná pozice aktivního naslouchání, okamžitá aktivita u agresora je nevhodná, policista potřebuje získat vhled do situace (Čírtková, 2000). V čím větším stresu se osoba nachází, tím větší vnitřní tenzi prožívá, což pociťuje na fyziologické úrovni. To v ní navodí potřebu ventilace napětí. Při aktivním naslouchání proto často dochází k afektivní explozi vyslýchaného, v jejímž průběhu se nekontroluje, může produkovat předčasnou obhajobu či jiné důležité informace. Z těchto důvodů není žádoucí pachatele v této fázi usměrňovat, ani nijak jinak zasahovat do jeho verbální produkce. Je třeba v tomto okamžiku jen aktivně naslouchat. „U jedinců bez psychopatologických změn zpravidla výbuch vzteku nepřekračuje jednu minutu“ (Čírtková, 2000, s. 240). Tomuto jevu se říká ventilový efekt.

Při pokládání otázek je nevhodné pokládat otázky provokující. Při pokládání dotazů by se měl snažit policista o zmírnění svého hlasu. Agresivně vystupující osoby mají často sklon adaptovat se ve svém hlasovém projevu na komunikačního partnera. To neplatí v situacích, kdy agresor zvyšuje hlas záměrně a vědomě (Čírtková, 2000).

Není vhodné lidem pod vlivem silných emocí pokládat otázku ve smyslu „proč“, taková otázka může jedince podráždit, často totiž neumí odůvodnit své aktuální pocity. Je spíše vhodnější zeptat se, jaký podnět jej vyvedl z míry (Čírtková, 2000). Kladení otevřených otázek u agresivně chovajícího se jedince je vhodné proto, že u nich aktivuje kognitivní aparát, což vede k emočnímu zklidnění. Po zklidnění jedince je možné, aby policista přistoupil k věcné argumentaci. Zprvu by měl akceptovat oprávněné a

pochopitelné argumenty druhé strany. Subjektivní produkce druhé strany většinou vždy obsahuje prvky, se kterými lze souhlasit. Po tomto kroku přistupuje policista k pokládání argumentů, jimiž předkládá na vyšetřovanou věc jiný pohled, než zastává vyslýchaný.

Dominantní a agresivní pachatelé nemají rádi, pokud je jim vyjadřována autoritativní pozice vyšetřovatele. Takové projevy ze strany vyšetřovatele mohou u pachatele vyvolat negativismus, blokování výpovědi nebo agresivní projevy. Je třeba dát těmto pachatelům prostor, nechat je hovořit, i když třeba vypovídají zjevně lživě. Dáváme pachateli najevo projev zájmu o to, co říká. Můžeme mu dát najevo, že jej rozhodně nepodceňujeme a považujeme jej za inteligentního a schopného. Sebe přitom můžeme stavět do trochu naivní pozice někoho, kdo v podstatě není pro pachatele soupeřem. Pachatel nabývá pocitu jistoty, dominance a začíná se mírně exhibovat. Je vhodné, když vyšetřovatel působí vlídně a chápavě, nijak zvlášť se neprosazuje a zdánlivě nebudí respekt. Pachatel stále nabývá na jistotě a postupně začíná udávat více lživých produkcí, ve hře je jeho často neadekvátně velké sebevědomí. Vyšetřovatel si dělá poznámky a zachycuje lživé produkce a protiřečení, které pachatel jako aktér nevnímá. V této fázi pachatelova monologu se snaží vyšetřovatel působit vlídně. Je vhodné, když přikyvuje hlavou a opakuje souhlasné „hm“. Tento přístup zavedl Německý psycholog R. Bender, nazval jej „Columbo-efektem“. Jeho aplikace je vhodná pro pachatele a svědky, kteří se projevují jako sebejistí, emocionálně stabilní a agresivní (Čírtková, 2000). Avšak tento přístup není vhodné uplatňovat u všech.

„Podle Bendera je však třeba uplatňovat Columbův efekt diferencovaným způsobem“ (Čírtková, 2000, s. 247). Dlouhé mlčení a časté pauzy ze strany policisty může u osobností anxiózních, sugestibilních, submisivních a neurotických vyvolat obavy a nejistotu, což může poškodit kvalitu získané výpovědi. U těchto osob je na místě policista sebejistý, jenž vyslýchaného adekvátně vede a celý dialog strukturuje. I u těchto osob je vhodné vyhýbat se kritickým soudům. Spíše se snažíme ukázat vyslýchanému, že není důvod, aby se bál, výslech by měl probíhat za minimálního počtu lidí, v klidné atmosféře. Vyslychající by měl působit důvěryhodně a klidně, avšak sebejistě a autoritativně.

Měl by dát vyslýchanému najevo, že jeho trestný čin je brán jako určité životní klopýtnutí a že pokud bude spolupracovat, bude jeho spolupráce a dosavadní bezúhonný občanský život zohledněna. Vyšetřovatel může využít techniku minimalizace osobní odpovědnosti. Tedy vyšetřovatel uvede morální nebo psychologické okolnosti, které vyšetřovaného vedli ke spáchání trestného činu.

3.9. Výslechový stres

Stres definujeme jako „reakci organismus na zátěžový podnět z prostředí“ (Baštecká, 2001, s. 239). Na jedince působí vnější a vnitřní podněty. Tyto podněty lze rozdělit na fyzikální a psychologické. „Působí vždy v sociálním kontextu daného jedince (viz. osobnost, rodina, skupina, komunita atp.) a v kontextu jeho socioekonomického postavení“ (Baštecká, 2001, s. 243). To, co je pro jednoho člověka stresorem, nemusí být stresorem u jiného člověka. Prožívání stresu je tedy velmi individuální. Jedinec provádí subjektivní vyhodnocení podnětu, pokud zhodnotí podnět jako ohrožující, nastává stresová reakce. Dále se na intenzitě stresové reakce podílí to, nakolik se jedinec cítí být kompetentní zdroj ohrožení zvládnout. Na stres může jedinec reagovat třemi základními způsoby. Jedinec nereaguje, reaguje jinou než stresovou reakcí, reaguje stresovou reakcí (Baštecká, 2001). Jedinec může navenek projevovat reakci na stres únikem a stažením se, strnutím nebo bojovným chováním.

Výslech lze považovat za stresogenní situaci. Výslechová situace je spojena s tzv. výslechovým stresem. Ten prožívá vyslýchaný, to v roli svědka i obviněného či poškozeného. Ovšem stresem je v průběhu výslechu ohrožen také policista. Za konkrétní stresory v průběhu výslechu lze považovat charakter šetřeného skutku, konkrétní podmínky a problémové chování zúčastněných. Charakter šetřeného skutku působí zátěžově v případech „kdy líčení průběhu šetřeného skutku svědkem-obětí trestného činu je pro něho znovu traumatizujícím zážitkem“ (Spurný, 2003, s. 38). Za stresující podmínky lze považovat výslechové prostředí, které působí negativně na zúčastněné. Stresující je např. čas výslechu, doba trvání výslechu, vybavení místnosti, rušivé prostředí, opakování výslechu apod. Pro policistu je stresující nedostatek důkazních prostředků. Jedincem vnímaná problémovost účastníků výslechu, spatřovaná v jejich trvalejších osobnostních charakteristikách, aktuálních reakcích a v aktuálním chování může vést ke konfliktům, což dále posiluje stresovou reakci (Spurný, 2003). Obranné mechanismy, které se u vyslýchaného v reakci na stres a úzkost mohou dostavit, komplikují průběh celé výslechové interakce. Tyto komplikace mohou vyústit v následné konflikty mezi zúčastněnými osobami. Přítomnost těchto konfliktů stresové reakce posiluje. Pozitivně může přispět to, že si policista uvědomí prožívání své i zúčastněných a pokusí se dostat celkovou situaci pod racionální kontrolu.

4. Výslechová interpersonální interakce

4.1. Sociální interakce

„Sociální interakci chápeme jako proces vzájemné stimulace a reagování dvou (více) jedinců, mezi nimiž existuje vztah sociální závislosti (jednostranné, oboustranné), který vzniká a rozvíjí se v jejich vzájemné součinnosti“ (Spurný, 2003, s. 73). Při interakci se funkčně propojují kognitivní, emocionální a motivační procesy s komunikací (Spurný, 2003). V průběhu sociální interakce dochází ke vzájemné výměně hodnot. Tyto hodnoty působí motivačně, pro účastníky interakce jsou odměňující. Základní sociální odměny (hodnoty) představují láska, status, informace, peníze hmotné statky a podpora (statusem se rozumí jeho potvrzování) (Foa 1966 in Nekonečný, 1999). V sociální interakci obě strany usilují o zisky, současně jsou nuceny k určitým výdajům. Lze říci, že „lidé vstupují do interakcí s jinými lidmi, protože od nich očekávají uspokojení svých potřeb“ (Nekonečný, 1999, s. 50). V lidské psychice působí tendence k rovnováze (Nekonečný, 1999). Tato rovnováha se týká rovnováhy ve výměně hodnot a ve výdajích a ziscích. Výslech je tedy specifickým typem interakce. „Vyslychající iniciuje výslechovou interakci, seznamuje vyslychaného s předmětem výslechu, jeho procesním postavením, poučuje ho o jeho právech a povinnostech, zjišťuje jeho ochotu vypovídat, vyzývá vyslychaného k výpovědi (monologu).“ (Spurný, 2003, s. 75). Z těchto charakteristik je zjevné, že je tato interakce opravdu specifická a proto má také svá pravidla. Role v tomto interakčním procesu je vyslychanému formálně přidělena.

V sociální interakci se uplatňují emoce. U účastníků interakce probíhá proces interpersonální valorizace. Tento proces spočívá ve vzájemném hodnocení účastníků interakce, kritériem hodnocení jsou příspěvky obou partnerů v průběhu interakce. Na základě tohoto hodnocení vznikají určité interpersonální postoje. Tedy interpersonální postoje se vytažují k uspokojování potřeb v průběhu interakce a mají emoční komponentu. Je tedy zjevné, že v interakci probíhá určité bilancování nákladů a zisků. Mírná asymetrie v interakci je účastníky tolerována.

4.2. Interakční kontingence

E. E. James a H. B. Gerard vypracovali koncepci kontingence v interpersonálních interakcích (Nakončený, 2003). Pojem kontingence vyjadřuje „korelaci mezi chováním a podněty“ (Nakonečný, 2003, s. 188). V sociálně psychologickém pojetí jde o souvislost mezi chováním osoby A a důsledky tohoto chování pro osobu B. Jones a Gerard rozlišují několik druhů kontingence (Nakončený, 2003). Pseudokontingence nepředstavuje reálnou sociální interakci, sociální podněty zde nehrají rozhodující roli, chování je určováno předem daným vzorcem či rituálem. Pseudokontingence vystupuje např. v průběhu různých obřadů a slavnostních příležitostí. Reakce jsou v těchto situacích formalizovány (Nakončený, 2003). Asymetrická kontingence vzniká, pokud osoba A jedná dle vlastního plánu, a osoba B reaguje na stimulaci ze strany A. Asymetrická kontingence je příznačná pro výslechovou interakci. Reaktivní kontingence vzniká tehdy, pokud na sebe osoba A i osoba B vzájemně reagují, přičemž je však chování každé z nich regulováno vlastním plánem. Jednání je povahy spontánních reakcí, zastupuje promyšlené jednání, každý jedná sám za sebe bez ohledu na druhou stranu (Nakonečný, 2003). Vzájemná kontingence je typická tím, že se vlastní programy osoby A i osoby B vzájemně adaptují na interpersonální chování druhé strany. Vzájemná kontingence umožňuje dialog, vzájemné podněcování ve smyslu kooperace či konfliktnosti (Nakončený, 2003). Pro výslechovou interakci je prospěšná.

Výslechová interakce mívá často povahu asymetrické kontingence. Zdrojem asymetrie může být např. negativistické chování obviněného v reakci na autoritativní chování policisty. V reakci na výslechovou situaci může aktivovat různé problematické strategie chování, které získávání důležitých informací znesnadňují, jedná se o agresivní projevy vůči vyslychajícímu (verbální a brachiální), o tendence manipulovat výslech. Může zaujmout pozici mučednickou, arogantní či negativistickou.. Čím rozdílnější jsou postoje účastníků interakce, tím větší je asymetrie. Pro dosažení cíle výslechové interakce je třeba, aby policista zabránil asymetrické kontingenci a umožnil vznik vzájemné kontingence.

4.3. Sociální závislost

V průběhu výslechové interakce dochází ke vzniku sociální závislosti. Závislost ve vztahu vyslýchaný a vyslýchající je situačně podmíněna (Spurný, 2003). Závislost na straně vyslýchaného je dána tím, že se policista snaží udržet po dobu vedení výslechu nad vyslychaným kontrolu, zvláště předpokládá-li, že vyslýchaná osoba nebude kooperovat a je odhodlaná lhát. Policista je oprávněn využívat zákonem vymezené právní, kriminalistické a psychologické metody, a jejich prostřednictvím korigovat postoje a chování vyslýchaného. Vyslýchaný je dále povinen strpět sankce, nerespektuje-li oprávněné požadavky vyslýchajícího (Spurný, 2003). Policista se tak stává pro vyslýchaného zdrojem sankcí a odměn. Vyslýchaný je vybaven určitými osobnostními dispozicemi, motivy a postoji. Všechny tyto faktory ovlivňují jeho postoje a chování k výslechové interakci. Pokud vyslýchaný závislost v interakci akceptuje, pak s policisty spolupracuje a není vystaven sankcím. Pokud vyslýchaný neplní povinnosti spojené s jeho aktuální rolí, je vystaven sankcím.

Reakce na odměny a tresty vyslychaným mohou být různé. Odměny a tresty udělované osobou vůči níž máme pozitivní posto, vedou k trvalejším změnám v chování, odměny a tresty udílené osobou k níž máme negativní postoj, mění chování dočasně, a jen ve vztahu ke zdroji odměn a trestů (Nakončený, 2003). Závislost na straně vyslychajícího spočívá v tom, že potřebuje získat od vyslychaného důležité informace, vyslychaný má právo tyto informace poskytnout či nikoli. Existují situace, kdy může vyšetřovaný znalostí určité informace a neochotou sdělit tuto informaci držet vyšetřovatele v šachu.

Takovéto manipulativní chování ze strany vyslychaného je účelové, dosahuje tímto způsobem svých cílů. Manipulativní jednání lze definovat jako „účelové jednání pomocí něhož dosahujeme svých záměrů a cílů, uspokojení svých potřeb způsobem, který je partnerem v interakci vnímán jako projevy pochopení a podpory při uspokojování jeho potřeb, zájmů, cílů (přičemž potřeby partnera jsou manipulujícím nezřídka uměle vyvolány, „objeveny“, podsunuty)“ (Spurný, 2003, s. 37). Manipulování je tedy forma ovlivňování, při níž jsou skutečné cíle zakrývány a dochází ke zneužívání druhé osoby ve prospěch manipulátora.

4.4. Sociální výměna

„V interpersonálních interakcích se uskutečňuje sociální výměna“ (Nakonečný, 2003, s. 191). Účastníci interakce mají k dispozici řadu alternativ chování, které mohou v interakci uplatnit. Alternativy mohou mít pro obě strany určitou hodnotu, tato hodnota nemusí být vždy identická pro obě strany (Nakončený, 2003). Nejčastěji vyměňovanými hodnotami jsou v interakci informace, svoboda, návody a podpora. Tyto hodnoty mohou účastníci interakce hledat, nabízet, odejímat, akceptovat, ignorovat a odmítat (Nakonečný, 2003).

Konkrétně ve výslechové interakci dochází k výměně informací mezi vyslychaným a vyslychajícím. Obě strany mohou poskytovat tři druhy informací. Informace předmětné, vztahující se k objasnění vyšetřovaného skutku, informace emocionální povahy, které se vztahují k prožívání vyslychaného a vyslychajícího, informace vztahové, které se vztahují k vzájemnému vztahu vyslychaného a vyslychajícího. Každý z účastníků této interakce má určité postoje a motivy, určitá očekávání od výsledku výslechu. Vyslychající je zaměřen na získání předmětných informací, které mu pomohou objasnit vyšetřovanou věc. Proto je motivován k tomu, aby kladl otázky, poskytoval informace, vysvětloval, stimuloval vyslychaného k výpovědi, hodnotil, kritizoval, záměrně posiloval či oslaboval existující symetrii ve vztahu, podněcoval vyslychaného k reakcím (Spurný, 2003).

Vyslychaný je v jiné pozici, a proto je i jeho perspektiva jiná. Je zaměřen především na informace, které mu zajišťují snížení pocitu ohrožení. Tento pocit si vyslychaný zajišťuje tím, že poskytuje či neposkytuje některé informace vyslychajícímu. Princip maximalizace zisku se na straně vyslychajícího projevuje snahou získat co nejvíce informací o objasňovaném skutku. Na straně vyslychaného zajistit si co největší pocit bezpečí, tím že bude či nebude spolupracovat s vyslychajícím.

Princip rovnováhy představuje snahu jedné strany dosáhnout vztahové symetrie. Tato tendence se u jedince aktivuje tehdy, má-li pocit, že jeho informační výdaje v průběhu výslechu převyšují zisky, a nebo začne-li vnímat zřetelně asymetrii vztahu a vlastní závislost na druhém účastníkovi interakce. Osoba, která tuto nerovnováhu vnímá a prožívá, může reagovat chováním, kterým se snaží dosáhnout subjektivního dojmu vztahové rovnováhy.

4.5. Evalvace a devalvace

Devalvací rozumíme strategii v interpersonálním chování, která je reakcí na subjektivně vnímanou vztahovou asymetrii. Vnímá-li jeden z účastníků interakci nerovnováhu, snaží se o devalvací druhé strany a o dosažení evalvace vlastní osoby. Tato strategie se často projevuje u nejistých svědků nebo u obviněných. Tato strategie se může projevit rovněž u nejistého vyslychajícího.

Na přetrvávající vztahovou asymetrii může vyslychaný reagovat vznikem negativních postojů, které vedou k neochotě spolupracovat a vypovídat. Vyslychaný omezí kvantitu a kvalitu poskytovaných informací, může přestat akceptovat svou roli ve výslechové situaci, tedy nebude ochoten vyhovět požadavkům, které jsou s touto rolí spojeny (např. vypovídat pravdivě), nebo bude mít snahu prosadit svou socioprofesionální roli (zdůrazňuje své postavení, odvolává se na známosti). Další formou reakce na vztahovou asymetrii může být sklon vyslychaného poučovat vyslychajícího z pozice své profesionální role, kdy vyslychaný prezentuje svou informační moc. Tyto reakce devalvuji druhou stranu a evalvuji vlastní osobu vyslychaného. V průběhu výslechu se mohou kombinovat.

Strategie chování, které k sobě účastníci projevují, mohou mít tedy charakter devalvace či evalvace. Mezi evalvujícími strategiemi lze řadit projev sympatií, úcty, poskytování pomoci, vstřícné vycházení, projev uznání, projev ohleduplnosti, projev pozornosti, projev povzbuzení, projev souhlasu, péče o potřeby druhé strany, odpuštění, vyhovění požadavkům (Nakonečný, 2003). Za devalvujícími lze považovat urážení druhého, vysmívání se, podceňování, činění potíží, přehlížení, projevování nedůvěry, projevování odporu, vyslovování nesouhlasu, omezování druhého, obviňování druhého, projevy arogance (Nakonečný, 2003). Tyto devalvující projevy podporují asymetrii ve výslechové situaci. Vyskytují se zvláště v případech výslechu obviněných. Zdrojem může být vyslychaný i policista.

Jak již bylo řečeno, jsou interpersonální interakce založeny na principu rovnováhy. Rovnováha v interakci je spojena s fenoménem reciprocity (Nakonečný, 2003). Pokud osoba A trestá osobu B devalvujícím chováním, pak osoba B má tendenci devalvujícími projevy v chování osobě A oplácet. Totéž platí v případě evalvace. Tím se „může vytvořit bludný kruh vzájemného trestání“ (Nakonečný, 2003, s. 192). Tento bludný kruh prohlubuje konflikty, zvyšuje frustraci a napětí ve vztahu.

Mezi základní dimenze interpersonální interakce řadíme kooperaci, kompetici a konflikt. Kooperací rozumíme interakční chování, které vede k tomu, že všechny

zúčastněné strany získají společný zisk (prospěch). Kompetice, interakční chování, které vede k uspokojování zájmů a dosahování cílů jednotlivce. Konflikt je formou interakčního chování, které je typické mezi stranami s rozporuplnými a protichůdnými zájmy či cíly. Lidé v sociální interakci využívají rozličné formy interakčního chování, jde o tzv. sociální techniky, které jsou užívány více či méně vědomě, za účelem ovlivňování partnera interakce. Techniky vycházejí především z kategorizace partnera interakce a z osobnostního založení uživatele této techniky.

5. Vliv osobnosti vyslychaného na průběh výslechu

Průběh výslechu ovlivňuje významně osobnost vyslychaného. Osobností se člověk nerodí, ale stává se jí, a to v době, kdy se u něj v raném dětství utváří specificky lidská forma organizace a fungování psychiky (Nakonečný, 1995). Policisté se v průběhu své praxe mohou setkávat s různými osobnostními typy svědků, obviněných či poškozených. Často je třeba, aby svůj přístup adaptovali individuálním zvláštnostem jedince.

5.1. Obecná typologie vyslychaných

5.1.1. Typologie svědků dle ochoty a schopnosti vypovídat

Výslech svědka upravuje § 97 – 140 TrŘ. Svědek je povinen na rozdíl od obviněného vypovídat pravdivě. Pokud tomu tak nečiní, vystavuje se postihu. „Svědék může v zákonem stanovených případech výpověď odepřít (zejména pokud by tím způsobil trestní stíhání sobě nebo osobě blízké, ale také v případě, že je vázán mlčenlivostí podle zvláštního právního předpisu“ (Varvařovský, 2004, s. 347).

Svědék, jenž vypovídá pravdivě, představuje nekomplikovanou formu výslechu. Svědek ochotně spolupracuje. Svědek může vypovídat, což znamená, že „vnímal, zapamatoval si, nyní je schopen událost správně vylíčit“ (Čírtková, 2004, s. 311). Současně tento svědek chce vypovídat, tedy „je ochoten vypovídat úplně a pravdivě“ (Čírtková, 2004, s. 311). Tento svědek je rolově kompetentní, akceptuje jeho povinnosti vyplývající z aktuální role. V chování ve směru k policistovi se jeví jako kooperativní. U tohoto svědka je na místě vlídný přístup ze strany policisty.

Svědék, jenž nevypráví pravdivě, představuje komplikovanou formu výslechu. Svědek má určité motivy, které jej vedou k zaujetí pozice lživé výpovědi. Nejčastějším motivem bývá obava, že by svou výpovědí svědek přitížil sobě, nebo by ohrozil své blízké (Němec, 2004). Svědek však na tuto obavu nechce upozornit, a proto nechce z výše uvedených zákonných důvodů výpověď oficiálně odmítnout. Postoj svědka může být také ovlivněn neznalostí povinností vyplývajících z role svědka. Svědek mohl být rovněž podplacen, nebo mu mohlo být vyhrožováno. U svědka je tedy přítomna „kognitivní disonance vzniklá ve vědomí vyslychaného tím, že jeho prožitek (normativně vnímané) povinnosti poskytnout informace (protože slušný člověk, za kterého se považuje, poskytuje informace o jednání odporujícím právním či společenským normám) se dostává do rozporu se subjektivně vytvořenou představou o možných následcích, jakým se poskytnutím informací vystaví“ (Spurný, 2003, s. 55). Takovýto svědek je příznačný tím, že může vypovídat. Existuje tedy předpoklad, že vyslychaný byl kompetentní vnímat, zapamatovat si a je schopen nyní vypovídat, nicméně nechce vypovídat. K výslechu tohoto svědka by měl být ustanoven zkušený policista s bohatou výslechovou praxí. Policista by se měl zaměřit na zjištění motivů lživé produkce a následně na svědka psychologicky působit s cílem změnit postoj vyslychaného.

Mýlící se svědek představuje rovněž komplikovanou formu výslechu. Tento typ svědka chce sice vypovídat, je motivován vypovídat ve shodě s pravdou, avšak nemůže vypovídat ve shodě s pravdou. „Tedy vyslychaná osoba vnímala kritickou událost nyní si ji však nemůže z různých důvodů vybavit“ (Čírtková, 2004, s. 312). Svědek je tedy rolově kompetentní, akceptuje svou roli ve výslechu, nicméně je limitován svými schopnostmi (Spurný, 2003). Příčinou neschopnosti vypovídat může být psychický stav jedince v průběhu události (trestného činu), kdy byl např. svědek v šoku nebo nepovažoval procesně důležité informace za subjektivně významné, nevěnoval jim pozornost, a proto si je nezapamatoval. Dále může negativně působit aktuální psychický stav svědka v průběhu výslechu, např. v důsledku působící zátěže. Na vlastní neschopnost vypovídat může svědek reagovat dvojím způsobem. Svědek může zaujmout pasivní pozici a nespolupracuje dostatečně nebo zaujme aktivní pozici a snaží se policistovi vyjít maximálně vstříc. V tomto důsledku však může dotvářet informace, být zvýšeně sugestibilní a vytvářet nechtěně klamné vzpomínky (Spurný, 2003). V takovém případě může policista pomoci vyslychanému využitím speciálních technik k podpoře vybavení si zdánlivě zapomenutého materiálu. O těchto technikách bylo již pojednááno v předchozím textu.

Svědék, jenž nechce a ani nemůže vypovídat, představuje speciální případ, kdy vyslýchaný vnímal událost, ale v současnosti není schopen o ní podat jakékoli informace. Příčinou neschopnosti bývají psychické stavy v průběhu trestného činu nebo během výslechu (např. intoxikace). Současně není však svědek ani ochoten vypovídat, což může být důsledek odchylek jeho osobnosti od normálu (intelektové odchylky, osobnostní odchylky). Svědek vykazuje odmítavý postoj, protože nepochopil požadavky plynoucí z jeho aktuální role, protože má strach z aktuální situace nebo má apriorně negativní postoj k policii (Spurný, 2003). V těchto případech je vhodné prvotně působit na ochotu svědka k výpovědi a následně na jeho psychickou kompetenci k výpovědi (Straus a kol., 2008).

5.1.2. Orientační typologie svědků dle behaviorálních projevů

„Podle orientačního odhadu lze vypovídajícího svědka zpravidla i bez hlubší psychologické průpravy „otypovat“ a zařadit“ (Čírtková, 2004, s. 294). Toto lze provést na základě behaviorálních projevů svědků. Svědek může být např. hovorný a otevřený (ochoten ke spolupráci). Svědek upovídaný či zabíhavý vykazuje velkou slovní produkci, odbíhá od tématu, klade nároky na policistu, pomalu se dostává k podstatným okolnostem, při častém přerušování může ztratit jistotu a ochotu k výpovědi. Svědek plachý a ostýchavý je náročný na navazování kontaktu, vyžaduje trpělivý a vlídný přístup. Svědek povrchní hovoří rychle, nekvalitně, vyžaduje řadu upřesňujících otázek. Svědek lhostejný mívá pocit, že mu do celé věci nic není a chce se účasti na ní vyhnout, je na místě měnit jeho postoj a motivovat jej ke spolupráci. Nedůvěra nedůvěřivého svědka je podmíněna situačně, nebo osobnostně. Policista by měl objasnit příčiny jeho nedůvěry a apelovat na jeho smysl pro odpovědnost. Svědek svéhlavý je svědkem s výraznými předsudky v určité oblasti, proto některé okolnosti vnímá iracionálně. Policista by se měl těmto okolnostem vyhýbat (Čírtková, 2004).

5.1.3. Typologie svědků dle věku

Svědkové se odlišují především z pozice procesního postavení. Policista se může setkat s výslechem svědka (§ 97 – 104 TrŘ), s výslechem svědka v postavení poškozeného (§ 43 – 47 TrŘ), s výslechem utajeného svědka (§ 55 odst. 2 TrŘ) a s výslechem svědka v pozici soudního znalce (Němec, 2004). Svědkem může být osoba různého věku, pohlaví,

svědkové mohou mít různé fyzické a psychické zvláštnosti. Nestací tedy pouze členění svědků z pozice procesního postavení.

Svědék nezletilý představuje osobu mladší 15 let (dítě). U nezletilce ještě není osobnost zcela dotvořena. Výslech nezletilého musí být tedy prováděn s ohledem na tuto skutečnost. „Ustanovení § 102 odst. 1 TrŘ uvádí, že je-li jako svědek vyslýchána osoba mladší než patnáct let, o okolnostech, jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat její duševní a mravní vývoj, je třeba výslech provádět zvláště šetrně a po obsahové stránce tak, aby výslech v dalším řízení zpravidla už třeba nebylo opakovat“ (Němec, 2004, s. 195).

Zákon stanovuje, že u výslechu dítěte musí být přítomna osoba, která má zkušenost s výchovou mládeže, psycholog nebo pedagog. K výslechu lze přibrat také rodiče, pokud by to celému průběhu výslechu prospělo. V případě výslechu nezletilce se také doporučuje využití speciální výslechové místnosti, uzpůsobené pro děti různého věku.

Svědék mladistvý, představuje věkovou skupinu od patnácti do osmnácti let. Zákon při výslechu mladistvého myslí na jeho ochranu tím, že aplikuje řadu ochranných opatření. Orgány činné v trestním řízení jsou povinny spolupracovat s orgány pověřenými péčí o mládež. Výslech je prováděn ve speciální výslechové místnosti a policie spolupracuje se soudními znalci z oblasti dětské psychologie a psychiatrie.

Svědék senior představuje jedince, který je zpravidla o několik desítek let starší než vyslýchající policista. Zpravidla se jedná o člověka zkušenějšího, který toho mnoho prožil. Tento člověk může být citlivý na neuctivé a autoritativní projevy ze strany mladého policisty. Proto je třeba, aby policista bral tyto skutečnosti na vědomí a choval se k tomuto vyslýchánému s určitou úctou. Dále je třeba, aby policista myslel na individuální zvláštnosti tohoto věku. Svědek může mít zhoršen zdravotní stav (horší zrak, sluch, snadná unavitelnost). Na tyto eventuality by měl policista myslet a eventuálně těmto okolnostem podmínky výslechu adaptovat. Senioři mají tendenci zabíhat od podstatných informací, je u nich přítomen „sklon k líčení událostí ze svých „plodných“ let či dokonce z mládí“ (Němec, 2004, s. 197). Výslech u těchto osob by tedy měl probíhat taktně, citlivě a ohleduplně.

5.1.4. Typologie svědků dle zdravotního stavu

Z perspektivy zdravotního stavu se může policista setkat se svědky nemocnými, zraněnými, umírajícími, těhotnými. Výslech nemocného není zcela standardní situací. Je často prováděn v domácím prostředí, v nemocnici nebo léčebně. Policista musí brát ohledy na zdravotní stav pacienta a jeho omezení. Měl by adaptovat tempo a průběh výslechu možnostem pacienta. Pacient může být navíc pod vlivem tlumivých léků. Dotazy by měl policista formulovat jasně, stručně a zřetelně. Měl by také dbát na to, aby pacienta výslechem nadměrně nezatěžoval a aby jej eliminoval na co nejkratší dobu. U výslechu mohou být přítomni zdravotní sestra a lékař. U zraněných osob platí tatáž kritéria jako u nemocných osob. Policista by měl myslet na to, že úraz je pro svědka aktuálně velmi traumatizující, proto je třeba postupovat velmi empaticky.

Za nestandardní situaci je považován výslech umírajících. S osobou umírající musí policista „jednat s nejvyšší mírou taktu“ (Němec, 2004, s. 198). Výslech by měl probíhat taktně s ohledem na síly pacienta. Průběh výslechu je třeba zaznamenávat pro riziko jeho neopakovatelnosti. Taktní a citlivý přístup ze strany policisty vyžaduje rovněž výslech gravidní ženy, zvláště ženy v pokročilém stádiu těhotenství. Výslech by měl probíhat s ohledem na její aktuální fyziologické a psychologické potřeby.

5.1.5. Obvinění z řad mládeže

V pozici obviněného je nezletilým (dítětem) ten kdo „v době spáchání činu jinak trestného nedovrší patnácti let věku“ (Novotný, Zapletal a kol, 2004, s. 377). Takto definuje zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, dle ustanovení v § 2 písm. c).

V pozici obviněný je mladistvým je ten „ten, kdo v době spáchání provinění dovrší patnáctý rok a nepřekročí osmnáctý rok svého věku“ (Novotný, Zapletal a kol, 2004, s. 377). Takto definuje zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, dle ustanovení v § 2 písm. d). Trestní řízení by nemělo mladistvého stigmatizovat.

Mladiství delikventi mají často potíže s tolerancí autorit a nonkonformními projevy. Trestní řízení by se mělo zaměřit na to aby mladistvý pochopil svou zodpovědnost za spáchaný čin. Orgány činné v trestním řízení by měly dát mladistvému znát, že má

možnost integrovat se zpět do společnosti a žít v budoucnu spořádaným životem. Tedy měly by působit výchovně.

„Ustanovení § 292 TrŘ (zjištění poměru mladistvého) uvádí, že v řízení proti mladistvému je nutno co nejdůkladněji zjistit též stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povahu, poměry a prostředí, v němž žil a byl vychováván, jeho chování před spáchání trestného činu a po něm a jiné okolnosti důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu“ (Němec, 2004, s. 196).

5.1.6. Typologie obviněných dle kriminální anamnézy

Obviněný dosud netrestaný, při výslechu této osoby lze předpokládat smysl pro spravedlnost. Tyto osoby nemají zkušenost s trestním řízením, budou mít před policistou respekt a budou se snažit spolupracovat. Obviněný v minulosti trestaný, jde o typ obviněných, kteří mají zkušenost s prací policie a jiných orgánů činných v trestním řízení. Tato osoba může být předchozími zkušenostmi ovlivněna, což může mít dopad na současný postoj obviněného k policii. Má-li obviněný negativní zkušenost s policií, bude jeho postoj ke spolupráci s policií celkově negativní. K tomu dochází zvláště tehdy, pokud byl „vyslýchajícím zklamán, to znamená, že vyslýchající dával nereálné sliby např. za doznání apod.“ (Němec, 2004, s. 192). Obviněný recidivista představuje osobu, která opakovaně páchala v minulosti trestnou činnost a opakovaně se v tomto důsledku dostávala do kontaktu s orgány činnými v trestním řízení. Tito lidé mají bohatou kriminální anamnézu, ve výkonu trestu navázali četné kontakty s členy kriminální subkultury.

Tito jedinci obtížně ovládají své chování, běžné výchovné postupy (tresty a odměny) na ně nezabírají, jejich trestná činnost může být velmi pestrá (majetková, násilná apod.), intervaly mezi recidivami se zkracují (Čírtková, 2004). Často se může jednat o osoby osobnostně anomální. Policista by se měl na výslech tohoto obviněného důkladně připravit. Měl by si o osobnosti obviněného zjistit všechny dostupné informace (intelekt, osobnostní charakteristiky, záznamy z evidencí) a rovněž by měl detailně znát informace ohledně šetřeného skutku (Němec, 2004). Policista by měl zjistit, zda se jedná o jedince, který doznává svou trestnou činností či nikoli, eventuálně zda doznává trestnou činnost až po doložení usvědčujících důkazů (Němec, 2004). Je-li recidivista osoba psychicky anomální, je vhodné k výslechu přizvat policejního psychologa. Pokud se jedná o osobnost

násilné povahy, pak je třeba, aby si vyslychající policista (kriminalista) přizval příslušníka služby pořádkové policie, který zajistí bezpečný průběh výslechu.

5.1.7. Typologie obviněných dle motivace trestného činu

Obviněný jednající z afektivní motivace je pachatelem, který se dopustil (nejčastěji) násilného trestného činu. V tomto směru „převažují vraždy, které lze charakterizovat jako emotivně laděné spontánní reakce poznamenané konflikty v rodině a ve vztazích pachatele k nejbližšímu okolí“ (Novotný, Zapletal a kol., 2004, s. 288). Trestnému činu předchází interpersonální konflikt a emocionálně vyhocená situace (Čírtková, 2004). Pachatelé tohoto typu jednají zpravidla impulzivně, zkratkovitě a svého činu posléze litují. Na spáchaný čin mohou reagovat sebevražedným pokusem nebo doznáním. S orgány činnými v trestním řízení zpravidla spolupracují dobře. Pachatel může mít na některé momenty svého trestného činu amnézii, nebo pod vlivem afektu některé okolnosti nevnímal jasně. Tento typ pachatele může spadat do kategorie obviněných jenž chtějí vypovídat, ale nejsou toho aktuálně schopni. Na místě je pomoc policisty při vybavování.

Obviněný jednající z racionální motivace je pachatelem jak násilného, tak majetkového trestného činu. Tito pachatelé svůj čin plánují dopředu a kalkulují. V průběhu páchaní trestného činu se dobře kontrolují. Zpravidla si průběh svého činu pamatují velmi dobře. Ovšem tyto pachatelé se snaží svůj trestný čin utajit, po dopadení se snaží mást, klamat, jejich nebezpečnost může být vysoká. Tento typ pachatele by mohl spadat do kategorie obviněných jenž mohou vypovídat, ale nechtějí. Na místě je využití právních, kriminalistických a psychologických prostředků, jimiž se může policista snažit změnit aktuální postoj obviněného.

Obviněný jednající z deviantní motivace je pachatelem, který se dopustil mravnostního trestného činu, nebo mravnostního trestného činu v kombinaci s násilným trestným činem. U těchto pachatelů je přítomen trvalejší sklon ke specifickému sexuálnímu chování v souvislosti se svou sexuální identifikací, orientací a jednáním (Novotný, Zapletal a kol., 2004). U části těchto pachatelů jsou snižené autoregulační schopnosti v oblasti chování. Tito pachatelé bývají nebezpeční. Kontakt a komunikace s nimi může být věcí náročnou. Tito pachatelé mohou spadat do kategorie obviněných, jenž jsou schopni vypovídat, ale nejsou ochotni vypovídat, nebo jsou neschopni vypovídat a současně ani

nejsou ochotni vypovídat. Při výslechu tohoto pachatele je vhodné přizvat policejního psychologa a soudního znalce z oboru psychiatrie a sexuologie.

5.1.8. Typologie obviněných dle interpersonálního chování

Interpersonální chování je považováno za jeden z nejdůležitějších aspektů osobnosti (Kožený, Ganický, 1976). Interpersonální chování je definováno jako „chování, jež je pozorovatelné, vědomě či symbolicky ve vztahu k jinému reálnému, modálnímu či představovanému jedinci“ (Kožený, Ganický, 1976, s. 1). Interpersonální chování může mít adaptivní a maladaptivní formu. Interpersonální chování je dáno čtyřmi základními charakteristikami. Jde o intenzitu projevu, flexibilitu vs. rigiditu chování, stabilita vs. extrémní oscilace projevů, přesnost a přiměřenost chování dané situaci. Je-li interpersonální percepce jedince zkreslená a jeho interpersonální projevy nepřiměřené, je pak jeho interpersonální chování považováno za maladaptivní (Kožený, Ganický, 1976). Interpersonální chování člověka ovlivňuje komplex manifestovaných i latentních motivů. T. Leary definoval na základě interpersonální diagnostiky několik typů osobností, které se v interpersonálních interakcích projevují určitým typem interpersonálního chování. Ve své teorii uvádí adaptivní i maladaptivní formy interpersonálního chování.

Autoritářská osobnost

Autoritářská osobnost, tato osobnost se s úzkostí vyrovnává tím, že produkuje chování sycené mocí, silou a ambicemi. V interpersonálním chování těchto osobností se projevuje kompulzivní dominance. V adaptivní formě vykazuje tato osobnost energické kompetentní chování, autorita vychází ze schopností tohoto jedince. Tito lidé jsou vhodní pro didaktické činnosti. V extrémní formě jde o jedince autokratické, diktátorské, s pedantským chováním. Mají kompulzivní snahu organizovat život svůj a ostatních, může se jevit jako hyperaktivní nebo vykazovat manické projevy. Tímto chováním se snaží redukovat anxieta, která je vyvolána nejistotou, zlostí nebo neinformovaností. Tyto osoby potřebují obdiv a poslušnost druhých k zachování své sebeúcty a pocit bezpečí. Mají snahu vyhýbat se projevům pohrdání a nenávisti. V interakci bojují o moc a vyhledávají konformní obdivovatele. Autokratické interpersonální projevy vyvolávají u druhých interpersonální reakce II, tedy poddajnou pasivitu a obdivnou vděčnost. U těchto jedinců je úzká

identifikace s rodiči a partnery. Druhé osoby ve svém okolí mají sklon vnímat jako slabé a podceňují je.

Egocentrická osobnost

Egocentrická osobnost má těžiště interpersonálních projevů v oktantu BC (soběstačné prosazování se). Tito lidé jsou orientováni výrazně na vlastní osobu. Vyjadřují se sebou nekritickou spokojenost, nadřazenost, značnou sebelásku a neadekvátní sebedůvěru. V adaptivní formě se jeví jejich interpersonální chování jako nezávislé a plné sebedůvěry. V maladaptivní formě se jedná o projevy studené, sobecké, využívají druhé bezohledně pro své cíle, egocentricky odmítají ostatní, exhibují a projevují pyšné sebeprosazování. Jejich vlastní závislost na druhých a pocity inferiority v nich vyvolávají anxiету. Anxiету redukují tím, že se snaží dosáhnout a udržet sebeúctu tím, že demonstrují slabosti druhých. Potřebují cítit pocit nadřazenosti nad ostatními a demonstrovat svou sílu. Preferují psychologickou vzdálenost mezi sebou a druhými lidmi. U druhých lidí mohou vyvolávat závist, pocity nedůvěry, obdiv a pocity inferiority. Ve svém okolí tedy vyvolávají interpersonální projevy typu CHIJ (doplnit).

Agresivní osobnost

Agresivní osobnost má těžiště v oktantu DE (agresivita a hostilita). Tyto osobnosti vykazují v interpersonálních projevech hostinní agresí a studenou striktnost. V adaptivní formě se jedná o jedince tvrdé ke druhým, rázné v jednání, zajímavíci trestající postoje, jejich chování a postoje jsou však adekvátní situaci. Ve druhých snadno vyvolávají pocity viny. V maladaptivní formě se jedná o jedince, jenž přistupuje konzistentně tvrdě, necitelně, represivně a aktivně agresivně, jedná se o osoby s poruchou osobnosti. Tito lidé redukují anxiету tím, že se snaží vzbudit dojem nebezpečné osoby, což jim zabezpečuje udržení emocionální stability. Do svého okolí projikují hostilitu. S rodiči a svými partnery se na vědomé úrovni neidentifikují. Kooperace, laskavé vztahy a skromnost ze strany druhých v nich evokují anxiету, v těchto situacích se cítí bezbranní. Agresivní osobnosti vyvolávají ve druhých nejčastěji interpersonální projevy typu FGH, snadno ve druhých evokují nedůvěru, strach a pocity viny.

Podezíravá osobnost

Podezíravá osobnost obsazuje oktant FG (nedůvěřivá rezistence). Zaujímají kritický a podezíravý postoj k sociálnímu okolí. Vytvářejí a udržují si psychologický distanc mezi sebou a druhými lidmi. To jim umožňuje udržovat emocionální stabilitu. V adaptivní formě projevují kritický přístup k obecně přijímaným konvencím a formám sociálních vztahů. Tímto způsobem se chrání před zklamáním. Jsou to skeptici s pocity vlastní výlučnosti. V maladaptivní formě se jedná o osoby intenzivně kritické, frustrované, zklamané, prožívající pocity odcizení. Tito lidé podezírají a odmítají druhé. Odmítají konvenční sociální normy, jsou hostilní a prožívají pocity slabosti. Do okolí projikují hostilitu. I přes to, že se straní, touží po blízkých vztazích, tím jsou frustrovaní, což vede k depresivnímu ladění. Neidentifikují se s rodiči ani partnery. U druhých vyvolávají snadno negativní emoce a odmítavé reakce.

Ponížená osobnost

Ponížená osobnost je typická projevy v oktantu HI (submise). Tito jedinci se projevují jako skromní, slabí, tiší, loajální, nespolečenštlí, se sklonem k sebeponížení. V adaptivní formě se jedná o osoby manifestující skromnost, plachost, nepředstíranou emocionální rezervovanost a schopnost podřídit se. V maladaptivní formě jde o jedince pasivně ponížené, slabé, nadměrně submisivní, manifestující nutkavě inferioritu, bez ohledu na situaci. Tito jedinci se zaměřují na to, co je dobré a co špatné, podle toho se snaží řídit. Vyhledávají si k sobě agresivní a dominantní jedince. Se svými rodiči a partnery se neidentifikují. Ve druhých vzbuzují nejčastěji reakce typu BC a DE, tedy projevy agresivní, arogantní a nadřazené. Tímto chováním se snaží zajistit si pocit bezpečí, anxieta redukuje tím, že manifestují skromnost a vlastní insuficienci.

Hyperkonformní osobnost

Hyperkonformní osobnost se nachází svými projevy v oktantu JK (slabošská závislost), jeví se jako závislá, poddajně konformní, měkká. Tito lidé vyžadují neustále pomoc a radu okolí, druhé v okolí mají sklon obdivovat. V adaptivní formě se jedná o obdivnou či důvěřivou konformitu, projevovanou adekvátně s ohledem na konkrétní situaci. V maladaptivní formě se projevuje bezmocná závislost, tito lidé se vyhýbají jakýmkoli

projevům hostility, nezávislosti a moci. Chovají se bojácně a bezbranně, tyto interpersonální projevy generalizují, bez ohledu na specifika situace. Sklon k aplikaci těchto projevů mají zvláště v interakci s autoritativním jedincem. Jejich chování je zacíleno na získání vnější pomoci a vedení. Nejčastěji u druhých vyvolávají reakce typu AP, NO (autoritativní a hyperprotektivní chování). Okolí na ně často reaguje projevy síly a přátelství. Snahou ochraňovat a pomáhat, či vést. Tito jedinci se ambivalentně identifikují s rodiči a svými partnery.

Hyperafiliantní osobnost

Projevy této osobnosti se nacházejí v oktantu LM (afiliace). Tyto osobnosti nápadně konvenčně kooperují, jeví se přátelsky, projevují afiliaci ke druhým. V adaptivní formě se jedná o extroverty s přátelským chováním, ochotou ke kooperaci, vycházející se sociálním okolím, se snahou o kompromisy, tendencí vyhnout se interpersonálním konfliktům. Snaží se udržovat vnější harmonii v interpersonálních vztazích, ta je pro ně důležitější než vnitřní hodnotový systém. Jde o osoby s vnějším místem řízení. V maladaptivní formě jsou to osoby rigidně a kompulzivně příjemné, laskavé a afiliantní v chování, které bývá neadekvátní situaci. Tito lidé nesnesou pocity viny, proto se kompulzivně vyhýbají vlastní kritičnosti a vlastním agresivním projevům vůči okolí. V interpersonálních vztazích se snaží uspokojovat potřeby druhých. Tím si chtějí zajistit pozitivní přijetí a kladné vztahy s lidmi. Navenek se jeví jako smířliví, kooperující, emocionálně extrovertovaní. Jsou významně závislí na souhlasu sociálního okolí. Interpersonální chování druhých percipují deformovaně, zvláště selektivně. Neregistrují a popírají hostilní projevy druhých lidí. Svému sociálnímu okolí připisují přátelské postoje. Vybírají si k sobě partnery příjemné, přátelské, kooperativní a vyhýbají se osobám asociálním a originálním. S rodiči a partnery se vysoce identifikují. Svým interpersonálním chováním se brání pocitům odmítnutí, čímž redukuje anxieta a zabraňují depresivnímu ladění.

Hyperprotektivní osobnost

Hyperprotektivní osobnost, její projevy se nacházejí v oktantu NO (protektivnost). Jsou to jedinci racionální, úspěšní, ohleduplní, zralí, silní a samostatní. V adaptivní formě se jedná o jedince odpovědné, ohleduplné, sebevědomé, nezávislé a afiliantní, jednající přátelským způsobem. Snaží se o emoční blízkost. Mají sklon pomáhat, radit a podporovat druhé.

Chtějí být považováni za laskavé, racionální a odpovědné. Jsou většinou velmi dobře identifikováni s formálními pravidly společnosti. V maladaptivní formě se jedná o karikatury normality. Vnitřně jsou frustrovaní a pasivní. Tyto pocity v nich vyvolávají pocity bezmoci. Proti nim se chrání tak, že pasivitu a agresivitu potlačují. Dále se snaží bránit před izolací, agresí či hostilitou sociálního okolí. Přitahují k sobě partnery, kteří mají větší sklon přijímat. Cílem jejich interpersonálního chování je snaha o udržení příjemné vztahové atmosféry, potlačení hostility a slabosti u sebe a druhých osob. Identifikují se pozitivně s rodiči a svými partnery.

5.1.9. Typologie obviněných dle převažujících faktorů osobnosti

H. J. Eysenck vychází z neurofyziologického konstruktů vzruchu a útlumu a z procesu podmiňování, z těchto konstruktů dospívá k postojům, rysům osobnosti a rozdílům na úrovni sociálního chování. Eysenck využíval induktivní přístup kontrolovaný experimenty v laboratořích, v nichž se ověřují hypotézy o chování osob extrovertního a introvertního typu (Nakonečný, 1995.).

Extravert je orientován navenek, na vnější realitu, je společenský, snadno navazuje kontakty a adaptuje se na nové prostředí, nové situace. V interakci je otevřený a přístupný, je závislý na mínění druhých. Jeho myšlení, cítění a vnímání probíhá ve vztahu k vnějšímu objektu (Nakonečný, 1995). Extraverti mají tendence k riskování, rychle se umějí chopit příležitosti, téměř vždy mají po ruce pohotovou odpověď, jsou bezstarostní, optimističtí, mívají sklony k agresivním projevům, snadněji ztrácejí náladu a trpělivost, méně kontrolují své emoce, bývají nespolehliví (Říčan, 2007). Je-li extravert emočně labilní, může mít sklony k agresivnímu chování. Extraverti jsou ochotnější přistoupit ke lži a při lhaní či klamání jsou zdatnější. „Extraverti jsou snadněji ovlivnitelní než introverti“ (Nakonečný, 1995, s. 170). Větší vliv na chování extrovertů mají odměny.

Introvert je orientován na svůj vnitřní život, je založen egocentricky, má bohatou fantazii, kontakty navazuje obtížněji. Vnější svět jej spíše obtěžuje. Je nespolečenský a nedůvěřivý. V interakci se spíše stahuje ze situace, jeví se jako váhavý, inhibovaný, pln zábran (Nakonečný, 1995). V interakci se introverti jeví jako tišší. Svě aktivity dopředu plánují, impulsům podléhají minimálně, vyžadují řád, nemají rádi nadměrné vzrušení. Svě emoce mají pod kontrolou, v emocích bývají stabilnější než extraverti, mají silnější

trpělivost. Agresivně se projevují minimálně, kladou důraz na etické normy (Říčan, 2007). Introverti se snadněji učí zákonům, jsou více ovlivnitelní tresty.

Emoční labilita (neuroticismus) se v chování jedince projevuje neklidem, úzkostí, nadměrnými starostmi, nevyzrálým chováním, iritabilitou, pocitu méněcennosti a nízkou sebedůvěrou. Emočně labilní jedinci často pociťují přítomnost vegetativních symptomů typických pro stresovou reakci (Říčan, 2007). Pro tyto osoby je typická kolísavost nálad. Jejich emoční reakce bývají nepřiměřené. V interakci se mohou jevit jako přecitlivělí, nedostatečně flexibilní, sugestibilní, nedostatečně rezistentní vůči zátěži. Obtížně se koncentrují. Opakem těchto projevů je osobnost emočně stabilní, která se jeví jako jistá, vyrovnaná, přiměřeně sebevědomá, zvládající běžné nároky života.

Psychoticismus je faktor osobnosti, jenž představuje syndrom určitých rysů, jedná se o agresivitu, emocionální chlad, egoismus, neosobnost, impulsivitu, antisociálnost, necitlivost, nedostatek empatie, určitý druh kreativity (Říčan, 2007). Tento osobnostní faktor predisponuje jedince k určitému druhu psychické poruchy. Je přechodem mezi normou a psychotickou poruchou. Osobnostní rysy konstruuující psychoticismus najdeme u osob s poruchami osobnosti různého typu.

5.1.10. Typologie obviněných dle psychických abnormalit

Vyslýchaný přiměřeně socializovaného typu

Nevykazuje ve struktuře osobnosti abnormality, situačně se chová přiměřeně, osobnost tohoto jedince není akcentovaná, komunikuje přiměřeně, v rámci společenských konvencí, tento pachatel je adaptibilní, na nové situace reaguje flexibilně, je sociabilní. Po sociální stránce funguje přiměřeně svému věku. Pachatel nebývá socioekonomicky závislý, je schopen pracovat a žít samostatně, uplatnit se v pracovním procesu. Chování takového jedince se neliší nijak od statistické normy, tedy jeho projevy jsou obvyklé, odpovídající chování většiny lidí (průměrné populace) v obdobných situacích.

Avšak musíme brát zřetel na etnickou příslušnost, u členů s odlišnou etnickou příslušností se může chování v určitých situacích odlišovat od normy, přesto nemusí být tato odchylka projevem poruchy osobnosti. Je nutné brát zřetel na kontext situace. Tento pachatel má zachován kontakt s realitou. V realitě se plně orientuje, je orientován místem, časem, osobou, chová se přiměřeně aktuální situaci, jeho chování se jeví jako smysluplné.

Pachatel tohoto typu je psychicky organizovaným jedincem s vyžralou úrovní intelektových schopností, adekvátně chápe realitu.

Proces socializace u tohoto jedince proběhl relativně zdárně. Přijímá základní etické a právní normy společnosti, ve vztazích i v kariéře může být úspěšný. Jeho svědomí je adekvátně rozvinuto. Pachatel dokáže prožívat pocit viny. Nechybí u něj vyšší emoce. Nemá záznam v rejstříku trestu. Morálka u tohoto jedince může být autonomní, uplatňují se u něj v plném rozsahu primární i sekundární potřeby, nedisponuje poruchou osobnosti. Interiorizoval systém všeobecně přijímaných mravních norem a navenek se dle nich chová. Trestný čin tohoto pachatele může být vyústěním aktuální krize, např. vážné finanční obtíže, které nemůže legální cestou zvládnout. Tento typ pachatele s orgány činnými v trestním řízení spolupracuje, jedná se s ním zpravidla bez větších problémů, můžeme apelovat na jeho kladné rysy, morálku nebo emocionální vztahy. Trestná činnost tohoto pachatele může mít motivaci racionální, ale může se jednat také o trestné činy nedbalostní povahy (Čírtková, 1998)

Vyslýcháný s neurotickými rysy

„Neuróza je duševní porucha, v níž je hlavním postižením duševní nebo tělesný příznak (skupina příznaků), který jedince obtěžuje, vnímá ho jako nepřijatelný a cizí, přičemž hodnocení reality není v hrubých rysech narušeno, chování neporušuje základní sociální normy“ (Bouček, 2006, s. 121).

Neurotická osobnost se může projevovat jako osobnost hysterická, která disponuje tendencemi k dramatizování a sklony upoutávat na sebe pozornost, tito jedinci mají sníženou schopnost odlišovat fantazii od reality, jsou výrazně sugestibilní, koketující, vystupují teatrálně (Mentzos, in Vybíral, 2005). Tito lidé mají potřebu emocionalizovat své problémy, snaží se své projevy inscenovat, vykazují manýry a afekty, jejich projevy představují herecký výkon (Vybíral, 2005). Tito jedinci mají představu o tom, jak chtějí na druhé zapůsobit, tomu uzpůsobují plán svých nonverbálních projevů. Užívají řadu hraných gest, významných pohledů a dramatických pauz. Snaží se interakci aranžovat. Tito lidé mají potřebu jevit se jinými, než jakými ve skutečnosti jsou (Vybíral, 2005). V jejich interpersonálním chování se prosazují dvě tendence. Tendence k pseudoregresi (jeví se záměrně slabí a bezmocní) a tendence k pseudoprogresi (jeví se záměrně silnější, než jsou). Těmito projevy se snaží s účastníkem interakce manipulovat.

Neurotická osobnost může být velmi anxiózní. Úzkostní jedinci jsou roztržití, špatně se soustředí, mohou být prchlíví a nesnášenliví. V průběhu výslechu mohou mít tendenci nadměrně se dotýkat sebe sama. Tito lidé se často nemají rádi. Navenek mohou působit arogantně. Do diskuse ve skupině se iniciativně nezapojují. Mají obavy, že budou působit komicky, proto jsou v interakci inhibováni. Jsou často přecitlivělí vůči kritice a odmítnutí. Dále mohou mít tendenci nechat se druhými zneužívat nebo se snaží zajistit si pozornost (Vybíral, 2005). Neurotičtí jedinci mají sklon přimykát se k sebejistým osobám a nechat se jimi vést. Jednání s neurotickou osobností je komplikovanější. Mělo by probíhat v klidné atmosféře (Čírtková, 1998). V průběhu výslechu je třeba počítat s nejistotou vyslychaného a s jeho vyšší sugestibilitou. Pro práci s neurotickým jedincem je vhodný jistý, avšak ne nadměrně kritický vyslychající, který jasně vymezí role a cíle ve výslechu a vyslychaného povede. Současně je třeba, aby se vyhýbal manipulaci a sugestivním otázkám vůči vyslychanému.

Vyslychaný s poruchou osobnosti

„Porucha osobnosti je definována jako přetrvávající vzorec chování a vnitřní zkušenosti, který neumožňuje dostatečnou adaptaci, narušuje schopnost fungování a liší se od očekávání dané kultury“ (Bouček a kol., 2006, s. 177).

Mezi pachateli trestných činů se vyskytují nejčastěji tzv. disociální osobnosti. Tito lidé vykazují obtíže v sociální adaptaci, normy společnosti neuznávají, neuznávají ani potřeby druhých lidí, jsou nepřizpůsobiví. Vyžadují přizpůsobení okolí k jejich požadavkům, k tomu využívají manipulace, vztahy jsou pro ně jen účelové, kontakty udržují s osobami na jejich úrovni. Nejsou schopni empatie, pocity viny neprožívají ani po spáchání závažné trestné činnosti. Vinu převádějí na okolí. Mají sklony své chování omlouvat. Jejich svědomí není dostatečně vyvinuto. Schází interiorizace systému všeobecně akceptovaných morálních norem. Vyšší emoce chybí. Na své problémy nemají náhled, vyskytuje se u nich větší riziko suicidiálního jednání. Jsou impulsivní, egoističtí, aktuální potřeby uspokojují nestandardně a bez odkladu. Mají potíže v oblasti autoregulace chování. Schopnost sociálního učení je u nich omezena, ze zkušenosti jsou nepoučitelní, tresty na ně nepůsobí korektivně. Ve vztazích jsou nestabilní a nespolehliví. Mají sklony ke zkratkovitým řešením v zátěžových situacích. Jejich práh frustrační tolerance je snížený. Mají potřebu intenzivní excitace, hůře tolerují nudu a stereotypní stimuly.

Jednání s nimi bývá komplikované. Selhávají apelace na morální hodnoty a na emocionální základ, svědomí nebo pocity viny. Dobrou vůli ze strany policistů si vykládají tito pachatelé jako slabost a mají tendenci těchto projevů využívat. Každé zaváhání je pachatel připraven využít ve svůj prospěch. Pokud je tento pachatel nadprůměrně inteligentní, může mít tendenci proces vyšetřování manipulovat (Čírtková, 1998). Při výslechu se mohou tito jedinci uchýlovat k tzv. vulgární a nekrofilní komunikaci. Vulgárními slovy uvolňují tenzi, pocity frustrace, zklamání a zlobu, nadávka je emočně intenzivnější slovo (Vybíral, 2005). Podobnou funkci má také výkřik, nebo bouchnutí do stolu. Jedinec ze sebe potřebuje určitým způsobem uvolnit energii. Vulgárními slovy může chtít druhého zastrašit nebo dodat sobě samotnému odvahy. Často se jedná o obranu proti úzkosti a nejistotě. Může jít o snahu degradovat vyslychajícího (devalvace). Za nekrofilní výrazy lze považovat výroky jako „zničím tě, podříznu tě“ apod. Vulgární i nekrofilní verbální produkce ukazuje na agresivitu, která má často na pozadí intrapsychické konflikty, tenzi, anxieta a nízké sebevědomí (Vybíral, 2005).

Vyslychaný s psychotickým onemocněním

Do této kategorie spadá jedinec, který v době spáchání trestného činu a výslechu trpí těžkým duševním onemocněním. Psychotickými poruchami rozumíme skupinu vážných duševních nemocí, při nichž jsou přítomny „zřetelné halucinace, bludy nebo poruchy vnímání“ (Bouček a kol, 2006, s. 83).

Tito lidé nejsou zpravidla schopni normální a smysluplné komunikace po delší dobu. Tuto skutečnost je třeba brát v úvahu. Tito lidé mají tendenci být rychle přetížení podněty z okolí, to v nich vyvolává úzkost, která je zahlcuje, mohou reagovat stažením se do vnitřního fantazijního světa. Tito jedinci se mohou cítit výslechem ohroženi. Jejich myšlení může být úzkostné, bludné a vztahovačné (Vybíral, 2005).

Zvláště schizofrenní pacienti jsou nadměrně citliví a mají dobrou pozorovací schopnost, mají vyvinutý cit pro spravedlnost a faleš či nečestnost, na tyto jevy v interakci reagují nedůvěrou a vyhýbáním se kontaktu, otevřenost a jasnost jim dodává odvalu (Hell, Fischerová-Feltenová, in Vybíral, 2005). Je tedy vhodné s těmito osobami komunikovat jasně a srozumitelně, bez dvojznačností, manipulací a dvojných zpětných vazeb. Dále je důležité tyto osoby v průběhu výslechu nezahlcovat podněty, poskytnout jim čas k jejich zpracování. Vhodné je vyhýbat se jejich kritice a snažit se dodat podporu či uznání jejich osoby. Psychotické osoby často nechtějí nést zodpovědnost za to, co řeknou,

proto se často vyjadřují nejednoznačně, protichůdně a zmateně. Tato zmatečnost může být jen zdánlivá, to vše slouží k tomu, aby si mohl adresát sdělení (policista) sám vybrat, jak sdělení pochopí. To vyslýchanému dovolí vyhnout se tlaku na převzetí zodpovědnosti za sdělení (Vybíral, 2005). Na samotný trestný čin může mít jedinec amnézii, nemůžeme se spoléhat na jeho výpověď. Výslech je pro psychotického jedince silný stres, což může vést k dekompenzaci jeho stavu. Je vhodné přibrat k výslechu soudního znalce z oboru psychiatrie.

Vyslýchaný s mentální retardací

„Mentální retardace je globální poškození intelektových funkcí s narušeným vývojem celé osobnosti a společenskou nedostatečností od počátku duševního vývoje jedince“ (Bouček a kol., 2006, s. 205).

Osoba s mentální retardací mívá omezenou slovní zásobu. Užívá jednoduchých vět, jeho výpověď bývá popisná. Tito jedinci mají nízkou verbální pohotovost a chudou verbální zásobu. Jejich myšlení bývá pomalé. Tento člověk není schopen vzhledu do vlastní motivace, vyznačuje se nadměrnou sugestibilitou. Může se přiznat k tomu, co neudělal, zvláště pod nátlakem. Tito lidé bývají zneužíváni ke spolupachatelství a k trestnému činu navedeni. Tyto osoby si ani nemusí uvědomovat, že je jich jednání trestné, celé vyšetřování mohou považovat za hru. V komunikaci se jeví jako perseverující, stereotypně opakují slova, fráze. Mívají nízkou verbální pohotovost a chudou verbální zásobu. Myšlení bývá pomalé. Policista by měl adaptovat průběh výslechu mentální úrovni vyslýchaného. Dotazy by měl formulovat jasně, stručně, srozumitelně a jednoznačně. Měl by mít trpělivost. Je třeba přizvat soudního psychologa, který před samotným výslechem provede vyšetření aktuálního stavu intelektových schopností a kognitivních funkcí. Výpověď těchto osob má nízkou spolehlivost.

Empirická část

1. Úvod do problematiky

Při tvorbě této práce jsem se snažil najít inspiraci ve studiích a výzkumech, které se zabývají problematikou interpersonální diagnostiky pomocí ICL. Jednalo se o práce zahraniční i tuzemské. Tyto studie byly orientovány klinicky, se zaměřením na psychiatrické pacienty, anebo na běžnou populaci. Nejčastěji bývá užíváno ICL při výzkumu se zaměřením na poruchy osobnosti, nebo u populace drogově závislých. Nepodařilo se mi nalézt tuzemskou studii, která by se zaměřovala na populaci plnoletých vězňů, na území ČR s využitím dotazníku ICL.

Za teoretické východisko mého výzkumného záměru pokládám studii s názvem „The interpersonal Dimension of Personality“, která byla realizována v roce 1951 v USA. Tato studie byla podporována veřejnou zdravotnickou službou US. Studii koordinovala Permanente Foundation Hospital, Okland, California. V čele studie stáli Hubert Goffey Ph.D. a Harwey Powelson MD. Na výzkumu dále spolupracovala Washington Univerzity, St. Louis. Dále se na výzkumu podíleli Mervin Friedeman, Timothy Leary, Abel Ossorio. V průběhu čtyřleté spolupráce těchto odborníků a institucí bylo dotazníkem vyšetřeno cca. 200 osob, jednalo se především o psychiatrické pacienty. Získaná data byla empiricky analyzována. Z této analýzy byly odvozovány různé závěry o interpersonálním chování. Analýza empirických dat dovedla Friedemana k závěru, že 16 proměnných v ICL charakterizuje dostatečně základní formy interpersonálního chování. Závěry této studie uvádějí, že určitý druh interpersonálního chování vyvolává konkrétní interpersonální reakce u druhých lidí. Tedy např. pokud se člověk chová agresivně, bude v druhých vyvolávat chování vyplývající z nedůvěry či strachu. Nedostatkem tohoto výzkumu je skutečnost, že byla prováděna především na psychiatrických pacientech. Což neodpovídá populaci, na kterou se orientuji.

Při dalším pátrání po výzkumech zaměřených na forenzní oblast s využitím ICL, jsem narazil na studii s názvem „An intellectual and personality study of juveniles who are petitioned for waiver of juvenile jurisdiction“, která byla provedena v Texas Research institut of mental sciences.

Výsledky výzkumu publikovali jeho autoři Kenneth S. Solway a Ray Hays v roce 1978. V rámci tohoto výzkumu provedli komplexní psychologická vyšetření 40 mladistvých delikventů. Jednalo se o vyšetření zaměřené na strukturu intelektových schopností a na osobnostní charakteristiky.

V rámci osobnostní diagnostiky bylo využito dotazníku ICL. Mladiství delikventi měli v ICL ohodnotit sebe sama, následně byli prostřednictvím ICL hodnoceni druhými (rodinou, vychovateli, přáteli). Závěrem výzkumu bylo, že u těchto 40 mladistvých delikventů převažují sklony k impulzivnímu chování, je nedostatečný smysl pro sociální normy, byla přítomna významná diskrepance mezi tím, jak své interpersonální chování hodnotili sami delikventi a tím, jak byli delikventi hodnoceni druhými lidmi. Tato studie se sice zaměřuje na mladistvé delikventy, ale ne na osoby plnoleté, které se nacházejí ve výkonu trestu.

2. Cíle studie

- Prozkoumat interpersonální charakteristiky odsouzených s využitím metody ICL.
- Zjistit, jaká specifika a jaké rozdíly se vyskytují ve vnímání chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených. Tedy zjednodušeně řečeno, zjistit jakou tendenci ve vnímání a hodnocení policistů mají odsouzení s určitým typem osobnosti (dle ICL).
- Potvrdit nebo vyvrátit souvislost mezi násilnou trestnou činností a autoritářským osobnostním nastavením.
- Potvrdit nebo vyvrátit souvislost mezi násilnou trestnou činností a agresivním osobnostním nastavením.
- Potvrdit nebo vyvrátit souvislost egocentrického osobnostního založením a typem trestné činnosti (násilné a nenásilné).

3. Hypotézy

H1: Budou přítomny významné rozdíly ve vnímání míry autoritářského chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených. Testování této hypotézy jsem prováděl užitím analýzy rozptylu ANOVA.

H2: Budou přítomny významné rozdíly ve vnímání míry submisivního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených. Testování této hypotézy jsem prováděl užitím analýzy rozptylu ANOVA.

H3: Budou přítomny významné rozdíly ve vnímání míry agresivního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených. Testování této hypotézy jsem prováděl užitím analýzy rozptylu ANOVA.

H4: Budou přítomny významné rozdíly ve vnímání míry výskytu afiliativního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených. Testování této hypotézy jsem prováděl užitím analýzy rozptylu ANOVA.

H5: Muži odsouzeni za násilnou trestnou činnost budou vykazovat autoritářské osobnostní nastavení ve vyšší míře, než muži odsouzeni za nenásilnou trestnou činnost. Testování této hypotézy jsem prováděl užitím t-testu.

H6: Muži odsouzeni za násilnou trestnou činnost budou vykazovat agresivní osobnostní nastavení ve vyšší míře, než muži odsouzeni za majetkovou trestnou činnost. Testování této hypotézy jsem prováděl pomocí t-testu.

H7: Nebude existovat významný rozdíl mezi odsouzenými za násilnou trestnou činnost a odsouzenými za majetkovou trestnou činnost, v míře výskytu egocentrického osobnostního nastavení. Testování této hypotézy jsem prováděl pomocí t-testu.

4. Výzkumný soubor

První šetření jsem prováděl ve věznici Opava, na oddělení výkonu trestu pro muže. Zde jsem podrobil dotazníkovému šetření 40 mužů, z toho 20 mužů odsouzených za násilnou trestnou činnost a 20 mužů odsouzených za jinou, než násilnou trestnou činnost. Druhé šetření jsem realizoval ve věznici Praha Ruzyně, na oddělení výkonu trestu pro muže. Zde jsem dotazníkovému šetření podrobil rovněž 40 mužů, z toho 20 mužů odsouzených za násilnou trestnou činnost a 20 mužů odsouzených za jinou, než násilnou trestnou činnost. Celkový soubor tedy tvoří 80 odsouzených mužů, ve věku 18-50 let, z toho 40 mužů je odsouzených za násilnou trestnou činnost a 40 mužů je odsouzeno za jinou než násilnou trestnou činnost (převážně majetkové a hospodářské povahy). Výběrovým kritériem tedy byl druh spáchané trestné činnosti a ochota odsouzeného účastnit se šetření. Využil jsem způsob příležitostného výběru. S přihlédnutím na specifika této populace jsem musel dopředu počítat s tím, že ne všichni oslovení budou s účastí souhlasit. Dále jsem musel brát v úvahu nedostatečnou motivací vězňů ke spolupráci, ale i s osobnostní abnormality a intelektové deficity, které mohly negativně ovlivnit způsob spolupráce participantů. Problém představuje také otázka validity odpovědí tohoto výzkumného souboru.

5. Sběr dat

V obou věznicích probíhalo dotazování po skupinách 20 mužů, za přítomnosti tamního psychologa. Psycholog mě vězňům představil a uvedl. Následně jsem vězňům vysvětlil, za jakým účelem je toto šetření prováděno. Zde jsem se omezil na vysvětlení, že účelem šetření je diplomová práce, která se zaměřuje na výzkum v oblasti komunikace. Následně jsem rozdál vězňům první záznamový arch ICL. K tomuto jsem jim zadal instrukce. Participanty jsem požádal, aby na prvním záznamovém listu vyplnili, v hlavičce listu demografické údaje (věk, pohlaví, druh trestné činnosti, policií vyšetřován opakovaně-nikoli). Následně aby ze seznamu 125 charakteristik zatrhli ty, o nichž se domnívají, že nejlépe vystihují jejich chování. Na administraci dotazníku měli participanté 20 minut. Po sesbírání prvních záznamových listů jsem rozdál participantům druhý záznamový list pro ICL. Následně jsem vězňům zadal instrukce, aby si vzpomněli na své zkušenosti s chováním policistů během výslechů a následně pak označili v záznamovém listu ty charakteristiky, o nichž se domnívají, že v chování policistů převažovaly. Na administraci

druhé části měli vězni rovněž 20 minut. Vězni byli ujištěni, že toto šetření probíhá anonymně a že jejich údaje sdělené v záznamovém listu nebudou nijak zneužity. Při zadávání instrukcí bylo třeba vysvětlit pokyny pro administraci co nejjednodušším způsobem, to s ohledem na mentální kapacitu některých participantů, u nichž se IQ pohybovalo na hraně normy (dle sdělení psychologa věznice).

6. Použité metody

V 50. letech se zvýšil zájem o studium jedince v rámci jeho sociálních interakcí. „Interpersonální chování je považováno za jeden z nejdůležitějších aspektů osobnosti, je obvykle definováno jako chování, jež je pozorovatelné, vědomě či symbolicky ve vztahu k jinému, modálnímu či představovanému jedinci.“ (T. Leary, R. Laforge, R. Suczek, 1976) Tento zájem o analýzu sociální interakce vedl k vývoji nových diagnostických metod. Jednu z těchto metod jsem také využil při svém šetření. Jedná se o dotazník interpersonální diagnózy, jehož autory jsou R.L. Laforge a R.F.Suczek. Pro mé účely jsem využil verzi českého překladu z roku 1976 od J. Koženého a P. Ganického.

Interpersonální systém ICL představuje 16 interpersonálních proměnných, které se koncentrují kolem dvou ortogonálních polárních dimenzí dominance-submisivita (dimenze DOM), hostilita-afiliace (dimenze LOV). Těchto 16 interpersonálních proměnných leží v prostoru vedle sebe. Mohou utvářet dvojice, které tvoří 8 interpersonálních dimenzí. Všechny interpersonální proměnné jsou výsledkem interakce vertikální osy (dominance-submisivita) a horizontální osy (hostilita-afiliace). Tam kde se střetává osa vedená z osy vertikální (dominance-submisivita) a osa vedena z osy horizontální (hostilita-afiliace), tam je lokalizováno těžiště, které můžeme zanést do grafu. Těžiště představuje dominantní interpersonální projevy vyšetřovaného jedince. Tedy souhrnně získáváme hrubé skóry jednotlivých 16 interpersonálních proměnných, nebo 8 interpersonálních dimenzí, a skór těžiště. Všechny hrubé skóry lze převést na procentové skóry či T-skóry. Skóry proměnných, dimenzí i těžiště lze zanášet do grafu. Vnitřní kruh grafu, tzv. oblast 1 sigma zahrnuje adaptivní formy interpersonálního chování. Mezikruží indikuje typ chování, jež daný interpersonální mechanismus vyvolává u druhých. Další mezikruží (vzdálenější od středu) představuje extrémní a rigidní formy interpersonálního chování, které lze považovat za maladaptivní. Vzdálenost skórové hodnoty od centra označujeme jako stupeň

intenzity interpersonálního chování. Profily jednotlivých typů osobností v systému ICL a jejich interakce jsou popsány v teoretické části (viz. str. 57-61).

Sběr dat prostřednictvím ICL lze provádět na 5 úrovních. První úroveň představuje oblast pozorovatelného chování. Jsou tedy druhou osobou zaznamenávány interpersonální projevy, které může přímo pozorovat aktuálně v chování druhé osoby. Úroveň druhá představuje výpověď jedince o sobě samém, a o druhých. Tedy zde se zjišťuje, jak jedinec percipuje vlastní osobu, a jaká je jeho percepce interpersonálního světa, např. jak vnímá, že se k němu chovají kolegové v práci, apod. Třetí úroveň představuje práci s projektivním materiálem. Data získaná prostřednictvím projekce, např. ve snech, z využitých projektivních metod, jsou analyzována a jsou z nich získávána data interpersonální povahy, která jsou převáděna do ICL. Hodnocení zde provádí dva posuzovatelé. Čtvrtá úroveň zahrnuje interpersonální projevy jedincem neuvědomované a kompulzivně odmítané. Sběr dat o těchto jevech však není vyřešen. Pátou úroveň představuje posouzení ideálního JÁ jedincem. Zjišťuje především morální systém osobnosti. Doplnkově se využívá rozhovoru.

7. Zpracování výsledků

Na závěr provedeného šetření jsem měl k dispozici 80 dvojic vyplněných záznamových listů ICL. Tedy jeden participant vyplnil dva záznamové archy, v jednom provedl hodnocení svého chování v interakci s druhými (jak si myslí, že působí svým chováním na druhé). Ve druhém archu provedl hodnocení chování policistů, to na základě toho, jakou s nimi má předchozí výslechovou zkušenost.

Dvojicím dotazníků jsem přidělil pořadová čísla od 1 do 80. Ověřil jsem si, zda jsou dotazníky hodnotitelné. Všechny dotazníky bylo možno zařadit do vyhodnocení. Následně jsem u každého z dvojice záznamových listů provedl výpočet hrubých skóre jednotlivých oktantů AP-autoritářská osobnost, HI-submisivní osobnost, DE-agresivní osobnost, LM-afiliativní osobnost, BC-egocentrická osobnost, JK-hyperkonformní osobnost, FG-podezřívavá osobnost, NO-hyperprotektivní osobnost. Poté jsem vypočetl indexy DOM a LOV, hrubé skóre těchto indexů jsem převedl na skóre procentové a zanesl je do kruhového grafu. Z bodu lokalizovaného na ose LOV jsem vedl rovnoběžku s vertikální osou DOM a z bodu lokalizovaného na ose DOM jsem vedl rovnoběžku s horizontální osou LOV. V místě, kde se obě rovnoběžky protnuly, jsem lokalizoval těžiště interpersonálního chování osobnosti.

Tedy získal jsem u každého z 80 participantů dvě těžiště interpersonálního chování. Jedno patřilo participantovi, druhé se vztahovalo k chování policistů, Zajímá mě se o to, v kolika případech se vyskytlo těžiště interpersonálního chování pro hodnocení policisty v oktantech AP-autoritářská osobnost, HI-submisivní osobnost, DE-agresivní osobnost, LM-afiliativní osobnost.

Pro vyhodnocení zjištěných dat jsem využil statistický program Statgraphic Centurion XV.I. Pro testování hypotéz H1-H4 jsem využil parametrickou analýzu rozptylu ANOVA. K testování hypotéz H5-H7 jsem využil t-testu pro dva nezávislé výběry.

8. Testování hypotéz

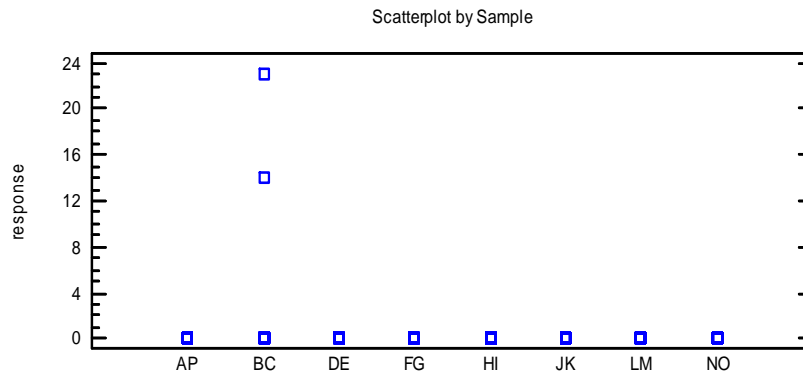
H1: Budou přítomny významné rozdíly ve vnímání míry autoritářského chování policistů, u jednotlivých typů osobností odsouzených.

Tabulka 1: Rozdíly ve vnímání autoritářského chování policistů, u jednotlivých typů osobností odsouzených.

ANOVA					
<i>Source</i>	<i>Sum of Squares</i>	<i>Df</i>	<i>Mean Square</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
Between groups	14,97	7	2,14	1,91	0,07
Within groups	707,89	632	1,12		
Total (Corr.)	722,86	639			

Výsledek analýzy uvádí hodnotu F 1,91 a její signifikaci 0,07, vyšší než 0,05. Na tomto základě můžeme platnost hypotézy zamítnout.

Graf 1: Rozdíly ve vnímání autoritářského chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených

H2: Budou přítomny významné rozdíly ve vnímání míry submisivního chování policistů, u jednotlivých typů osobností odsouzených.

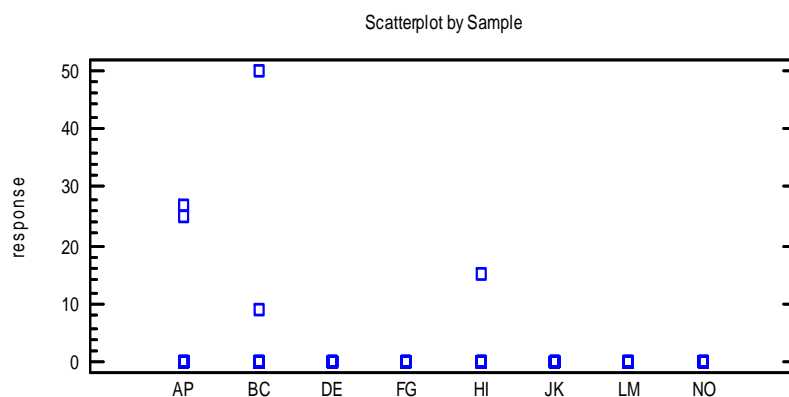
Tabulka 2: Rozdíly ve vnímání submisivního chování policistů u jednotlivých typů osobností odsouzených

ANOVA

Source	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between groups	55,32	7	7,90	1,22	0,29
Within groups	4079,87	632	6,46		
Total (Corr.)	4135,19	639			

Výsledek analýzy uvádí hodnotu F 1,22 a její signifikaci 0,29, vyšší než 0,05. Na tomto základě můžeme platnost hypotézy zamítnout.

Garf 2: Rozdíly ve vnímání submisivního chování policisty, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených

H3: Budou přítomny významné rozdíly ve vnímání míry agresivního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených.

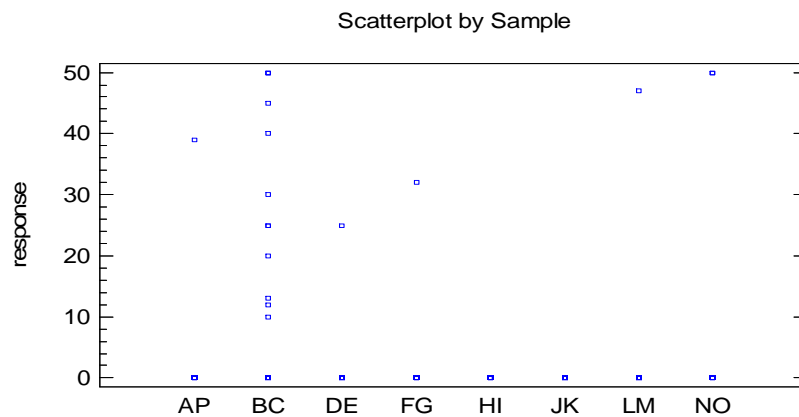
Tabulka 3: Rozdíly ve vnímání agresivního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených

ANOVA

Source	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between groups	1316,35	7	188,05	5,27	0,01
Within groups	22563,50	632	35,70		
Total (Corr.)	23879,90	639			

Výsledek analýzy uvádí hodnotu F 5,27 s její signifikací 0,01, nižší než 0,05. Na tomto základě můžeme platnost hypotézy přijmout.

Graf 3: Rozdíly ve vnímání agresivního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených

H4: Budou přítomny významné rozdíly ve vnímání míry afiliativního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených.

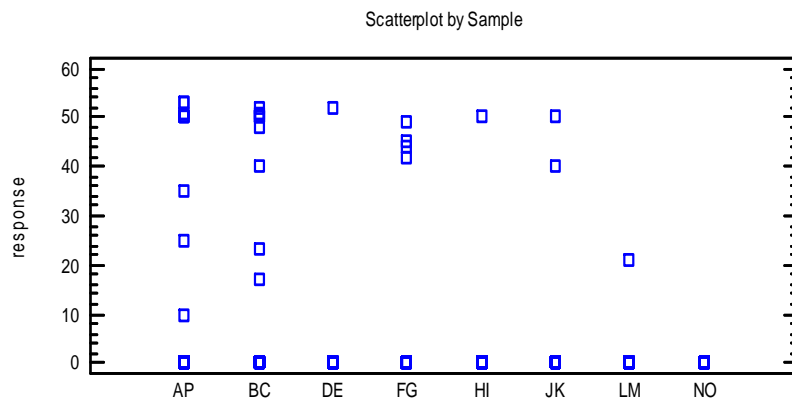
Tabulka 4: Rozdíly ve vnímání afiliativního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených

ANOVA

Source	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between groups	2732,62	7	390,38	4,66	0,01
Within groups	52889,10	632	83,69		
Total (Corr.)	55621,70	639			

Výsledek analýzy uvádí hodnotu F 4,66 s její signifikací 0,01, nižší než 0,05. Na tomto základě můžeme platnost hypotézy přijmout.

Graf 4: Rozdíly ve vnímání afiliativní chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených

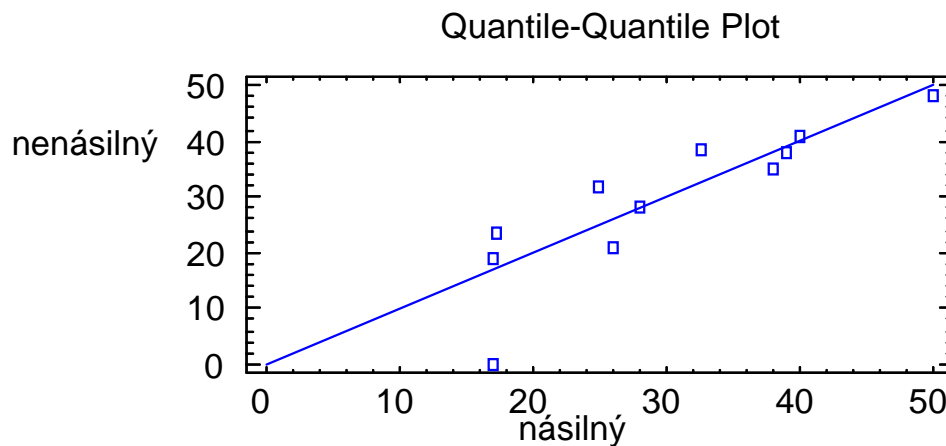

H5: Muži odsouzení za násilnou trestnou činnost budou vykazovat ve vyšší míře autoritářské osobnostní založení, než muži odsouzení za nenásilnou trestnou činnost.

t-test: rozdíly v autoritářském osobnostním založení odsouzených

Výsledek t-testu udává hodnotu t 0,51, se signifikací 0,61, která je vyšší než 0,05. Na tomto základě můžeme platnost hypotézy zamítnout.

Graf 5: autoritářské osobnostní založení odsouzených

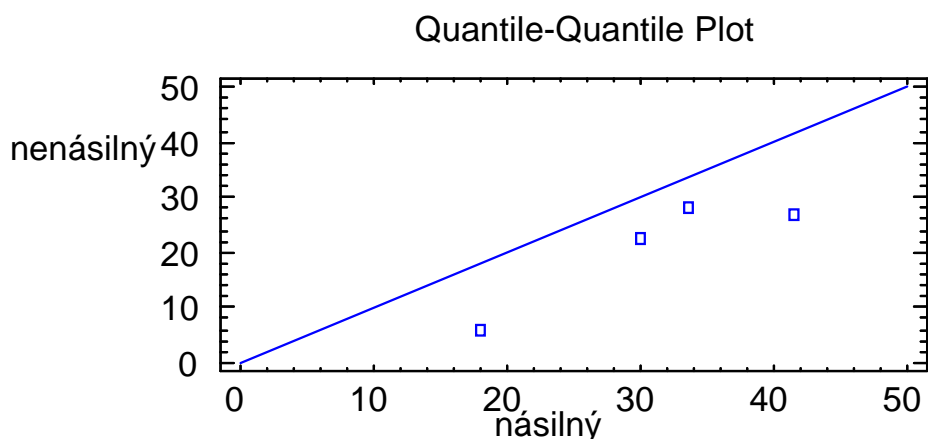

H6: Muži odsouzení za násilnou trestnou činnost budou vykazovat ve vyšší míře agresivní osobnostní založení, než muži odsouzení za nenásilnou trestnou činnost.

t-test: rozdíl v agresivním osobnostním založení odsouzených

Výsledek t-testu udává hodnotu $t = 3,56$ se signifikací 0,01, která je nižší než 0,05. Na tomto základě můžeme platnost hypotézy přijmout.

Graf 7: agresivní osobnostní založení odsouzených

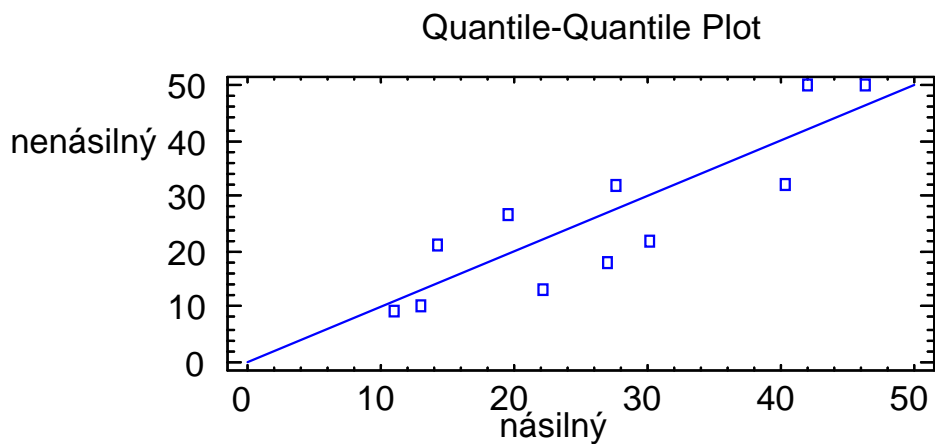

H7: Nebude existovat významný rozdíl v míře výskytu egocentrického osobnostního založení mezi muži odsouzenými za násilnou a nenásilnou trestnou činnost.

t-test pro egocentrické osobnostní založení odsouzených

Výsledek t-testu udává hodnotu $t = 0,83$, se signifikací 0,42, která je vyšší než 0,05. Na tomto základě můžeme platnost hypotézy přijmout.

Graf 8: egocentrické osobností založení odsouzených

8.1. K platnosti hypotéz

- H1: Předpoklad, že odsouzení muži s odlišným osobnostním nastavením budou vykazovat významné rozdíly ve vnímání interpersonálního chování policistů, jako autoritářského, se nepotvrdil. Tedy neexistují významné rozdíly ve vnímání míry autoritářského chování policistů, u jednotlivých typů osobností odsouzených.
- H2: Předpoklad, že odsouzení muži s odlišným osobnostním nastavením budou vykazovat významné rozdíly ve vnímání interpersonálního chování policistů, jako submisivního, se nepotvrdil. Tedy neexistují významné rozdíly ve vnímání míry submisivního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených.
- H3: Předpoklad, že odsouzení muži s odlišným osobnostním nastavením budou vykazovat významné rozdíly ve vnímání interpersonálního chování policistů, jako agresivního, se potvrdil. Tedy existují významné rozdíly ve vnímání míry agresivního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených.
- H4: Předpoklad, že odsouzení muži s odlišným osobnostním nastavením budou vykazovat významné rozdíly ve vnímání interpersonálního chování policistů, jako afiliativního, se potvrdil. Tedy existují významné rozdíly ve vnímání míry afiliativního chování policistů, u jednotlivých typů osobnosti odsouzených.

- H5: Předpoklad, že muži odsouzeni za násilnou trestnou činnost, budou vykazovat ve vyšší míře autoritářské osobnostní nastavení než muži odsouzeni za nenásilnou trestnou činnost, se nepotvrdil. Tedy muži odsouzení za násilnou trestnou činnost nevykazují ve vyšší míře autoritářské osobnostní nastavení, než muži odsouzení za nenásilnou trestnou činnost.

- H6: Předpoklad, že muži odsouzeni za násilnou trestnou činnost, budou vykazovat ve vyšší míře agresivní osobnostní nastavení, než muži odsouzeni za nenásilnou trestnou činnost, se potvrdil. Tedy muži odsouzeni za násilnou trestnou činnost vykazují ve vyšší míře agresivní osobnostní nastavení, než muži odsouzeni za nenásilnou trestnou činnost.

- H7: Předpoklad, že nebudou přítomny významné rozdíly v míře výskytu egocentrického osobnostního založení, mezi muži odsouzenými za násilnou a nenásilnou trestnou činnost, se potvrdil. Tedy neexistují významné rozdíly v míře výskytu egocentrického osobnostního založení mezi muži odsouzenými za násilnou a nenásilnou trestnou činnost.

9. Diskuze

Na základě analýzy empirických dat došel v roce 1951 Freedman k závěru, že člověk s určitým převažujícím typem interpersonálního chování, vyvolává opakovaně podobnou odezvu v druhých lidech. Zvláště, je-li jeho interpersonální chování rigidní. Tedy např. jedinec, jenž se chová ve styku s lidmi rigidně agresivně, bude získávat často odmítavou odezvu od okolí. Tato zpětná vazba okolí může u jedince, vytvořit určitý percepční filtr, přes který vnímá deformovaně interpersonální chování okolí, vůči němu.

Podle závěrů Freedmana bude autoritářská osobnost vyvolávat v druhých reakce submisivní a konformní. Submisivní osobnost bude vyvolávat ve druhých reakce egocentrické a agresivní. Agresivní osobnost má sklon vyvolávat u druhých reakce v podobě nedůvěry a submisivního jednání. Afiliativní osobnost může provokovat ve druhých lidech afiliativní projevy, nebo protektivní chování. Hyperkonformní osobnost může častěji provokovat reakce autoritářské a protektivní. Protektivní osobnost bude

vyvolávat ve druhých častěji afiliativní a hyperkonformní reakce. Podezřívavá osobnost by měla vyvolávat u druhých egocentrické a agresivní reakce. (Leary, Laforge, Suczek, 1976). Na základě provedeného šetření lze vyvodit následující zjištění. Předpoklad o tom, že existuje vztah mezi typem osobnostního založení odsouzených a způsobem, jakým odsouzení vnímají chování policistů u výslechu, se potvrdil zčásti. Došli jsme k závěru, že ve vnímání autoritářského a submisivního chování policistů, neexistují u odsouzených významnější rozdíly, v závislosti na jejich osobnostním typu (dle ICL). Tedy nepotvrdilo se, že by některý osobnostní typ odsouzených inklinoval více k tomu, vnímat chování policistů jako autoritářské či submisivní. Narazili jsme však na významnější rozdíly v oblasti vnímání chování policistů jako agresivního a afiliativního. Jako agresivní bylo chování policistů vnímáno nejčastěji odsouzenými s egocentrickým nastavením. Jako afiliativní bylo chování policistů nejčastěji hodnoceno odsouzenými s autoritářským a podezřívavým osobnostním založením.

Pokud bychom aplikovali na výslechovou interakci závěry Freedmana, odvozené ze zkoumání psychiatrických pacientů, museli bychom očekávat, že autoritářské chování budou vnímat u policistů odsouzení s hyperkonformním osobnostním založením. Submisivní chování policistů budou nejčastěji vnímat odsouzení s autoritářským a agresivním osobnostním založením. Agresivní chování policistů budou nejčastěji vnímat odsouzení s podezřívavým a submisivním osobnostním nastavením. Afiliativní chování policistů budou nejčastěji vnímat odsouzení s osobnostním založením afiliativním a hyperprotektivním. Zjištěné výsledky vyplývající z šetření, však s těmito závěry Freedmana nekorespondují.

Je třeba uvědomit si, že svá šetření Freedman prováděl na populaci psychiatrických pacientů. Naše šetření bylo prováděno na populaci delikventů. Tyto rozdíly v povaze obou cílových skupin mohou působit uvedený nesoulad závěrů. Důležitým rozdílem mezi těmito cílovými skupinami je fakt, že mezi vězni se vyskytovali jedinci s osobnostním nastavením afiliativním, hyperkonformním nebo hyperprotektivním jen minimálně. Proto ve výsledcích našeho výzkumu chybí informace o tom, jak vnímají chování policistů právě osoby s tímto osobnostním založením.

Skupina vězňů vstupuje do výzkumných situací s jinou motivací a jiným očekáváním, než skupina psychiatrických pacientů. Bylo třeba počítat s tím, že někteří participanti z řad vězňů budou účelově posuzovat chování policistů negativně. Jedním z limitů výzkumu byl fakt, že řada participantů vykazuje sníženou úroveň obecných rozumových schopností. Jejich celková motivace k účasti byla rovněž nízká.

Z pohledu našeho výzkumu nebylo důležité, jak se opravdu policisté během výslechu chovali. Zajímalo nás hlavně to, jak participanti subjektivně vnímají a hodnotí chování policistů k jejich osobě. Nabízí se otázka, proč pro nás nebylo podstatné to, jak se chovali policisté.

Prvním důvodem je nemožnost objektivně tuto skutečnost prokázat. Tedy jsme odkázáni pouze na výpověď participanta prostřednictvím ICL. Ten má vlastní výslechovou zkušenost, ve které přišel, nebo opakovaně přicházel do kontaktu s policisty. Na základě těchto výslechových interakcí si participant vytvořil určitou zkušenost s chováním policistů (představu o tomto chování), kterou mohl zobecnit ve vztahu k sobě, ke své osobě. Avšak musíme brát na zřetel, že posouzení participanta ve směru k chování policistů je zcela subjektivní záležitostí, a jako taková nás i zajímala. Jde o subjektivní představu, která může být do značné míry deformovaná obrannými mechanismy (projekce, popření) a minulými zkušenostmi, nemusí odpovídat reálnému chování policistů ve vztahu k participantovi. Dále je třeba počítat s tím, že policisté při výslechu nejednají spontánně. Jejich interakce se řídí určitými pravidly, postupy, zkušenostmi, taktikou výslechu. Proto nelze považovat chování policistů v průběhu výslechu za autentické.

Lze také očekávat, že čím více je osobnost odsouzeného abnormální, tím větší bude mít sklon k deformaci při percepci interpersonálního chování druhých lidí. Tedy např. vztahovačná osobnost, si může všude a za všech okolností připadat tak, že vše je osobně zaměřeno proti ní. „Jestliže percepce jedince je zkreslená a jeho interpersonální projevy nepřiměřené, pak je chování považováno za maladaptivní“ (T. Leary, R. Laforge, R. Suczec, 1976, s. 4).

V průběhu tvorby této práce jsme se nesetkali s výzkumy, které by přímo zjišťovaly, zda mají osoby odsouzené za násilnou trestnou činnost sklony k autoritářství. Existuje však řada výzkumů, které poukazují na souvislost mezi autoritářským rodičem a násilnickým potomkem.

Předpokládali jsme, že muži odsouzení za násilnou trestnou činnost budou vykazovat vyšší míru autoritářství, než muži odsouzení za nenásilnou trestnou činnost. Tento předpoklad se nám nepotvrdil. Muži odsouzení za násilnou trestnou činnost nevykazovali častěji autoritářské založení, než muži odsouzení za majetkovou trestnou činnost. V dostupné literatuře ani na internetových zdrojích jsme se nesetkali s výzkumy, které by zjišťovaly, zda mají osoby, které spáchaly násilnou trestnou činnost sklony k autoritářství. Existuje však řada výzkumů, které poukazují na souvislost mezi autoritářským rodičem a násilnickým potomkem.

„V kriminologii se pojem násilí spíše ztotožňuje s pojmem agrese, chápaným ovšem úžeji“ (Novotný, Zapletal, 2004, s. 283). Četné kriminologické výzkumy se shodují na tom, že násilné kriminality se častěji dopouštějí muži s vyšší mírou agresivity. Často se jedná o osoby, u nichž je přítomna „nízká úroveň vzdělání a kvalifikace spjatá s extrémně primitivním myšlením a nedostatkem sebekontroly“ (Novotný, Zapletal, 2004, s. 288). Tito jedinci mívají sklony k alkoholismu. Jsou u nich častěji přítomny psychopatologické jevy.

Na základě těchto závěrů kriminologických studií lze předpokládat, že muži odsouzeni za majetkovou trestnou činnost, budou vykazovat vyšší míru agresivity, než muži odsouzeni za nenásilnou trestnou činnost. Tento předpoklad se nám na hladině významnosti 0,05 potvrdil. Došli jsme k závěru, že muži odsouzeni za násilnou trestnou činnost vykazovali častěji agresivní osobnostní založení, než muži odsouzení za nenásilnou činnost. Agresivitu v osobnostním založení lze tedy považovat za povahový rys, který má souvislost s páčáním násilné trestné činnosti.

Kriminologové předpokládají, že 30% trestné činnosti spáchají jedinci s poruchou osobnosti. Podíl mezi recidivisty je 70%. U pachatelů trestných činů byly kriminologickými šetřeními opakovaně zjišťovány psychopatické rysy (znaky poruchy osobnosti). Obvykle jde o disharmonické osobnosti s abnormálními rysy, s tendencí ke vztahovačnosti, s akcentovaným egocentrickým myšlením, emočně labilní, nezdrženlivé a explozivní, s vyšší mírou agresivity a nezodpovědnosti (Novotný, Zapletal 2004). Na základě kriminologických poznatků o osobnosti pachatelů trestných činů, které potvrzují častý výskyt egocentrického osobnostního založení pachatelů různých trestných činů lze předpokládat, že egocentrické osobnostní založení nemá přímý vztah ke konkrétní formě trestné činnosti a může se vyskytovat u pachatelů různých trestných činů.

Předpoklad, že mezi pachateli násilných a nenásilných trestných činů není signifikantní rozdíl ve výskytu egocentrického osobnostního založení, byl provedeným šetřením potvrzen. Nebyli přítomny významné rozdíly ve výskytu egocentrického založení osobnosti mezi pachateli násilné a nenásilné trestné činnosti. Lze se tedy domnívat, že akcentace egocentrických rysů nemá vztah ke konkrétnímu typu trestné činnosti, ale spíše je obecným rysem, příznačným pro delikventní jedince.

Domníváme se, že další práce na toto téma by mohla zaměřit svou pozornost na zkušenosti samotných policistů s pachateli trestných činů. Tedy bylo by zajímavé zadat dotazník ICL samotným policistům, stejným způsobem, jak tomu bylo v našem šetření. V první fázi by policisté hodnotili s využitím záznamového listu ICL sami sebe a ve druhé fázi by vybírali ty charakteristiky, které vnímají nejčastěji u vyslýchaných pachatelů.

Porovnání závěrů této práce (šetření mezi vězni) a potencionálního šetření mezi policisty, by mohlo přinést zajímavé závěry.

10. Závěr

V této práci jsme se zabývali interpersonálními proměnnými na straně vyslýchaných, které ovlivňují průběh výslechové interakce. Tyto proměnné byly zkoumány u souboru odsouzených mužů, kteří za sebou mají výslechové zkušenosti. Pokoušeli jsme se prokázat předpoklad, že osobnostní nastavení odsouzených má souvislost s tím, jak odsouzený hodnotí chování policistů. Pokoušeli jsme se zjistit, zda existuje souvislost mezi osobnostní nastavením odsouzených a typem trestné činnosti. Z provedeného šetření vyplývají tyto závěry:

- U jednotlivých typů osobnosti odsouzených neexistují významné rozdíly ve vnímání autoritářského chování policistů
- U jednotlivých typů osobnosti odsouzených neexistují významné rozdíly ve vnímání submisivního chování policistů.
- Jako agresivní vnímají nejčastěji chování policistů u výslechu odsouzení s egocentrickým osobnostním založením.
- Jako afiliativní vnímají nejčastěji chování policistů u výslechu odsouzení s autoritářským, podezřívavým osobnostním založením.
- Muži odsouzení za násilnou trestnou činnost nevykazují častěji autoritářské osobnostní založení než muži odsouzení za nenásilnou trestnou činnost.
- Muži odsouzení za násilnou trestnou činnost vykazují častěji agresivní osobnostní založení než muži odsouzení za nenásilnou trestnou činnost.
- Neexistuje významný rozdíl v míře výskytu egocentrického osobnostního založení mezi muži odsouzenými za násilnou a nenásilnou trestnou činnost.

11. Souhrn

Na problematiku výslechu lze pohlížet z mnoha hledisek. Tato perspektiva se bude měnit především v rámci historického, sociálního a politického kontextu. Z hlediska dějin a politických systémů měnil policejní výslech svou tvář. Především pokud se jedná o cíle výslechu samotného a o prostředky, které v jeho průběhu byly využívány. Nelidské praktiky výslechu využívala inkvizice, ale v nedávné době také státní tajná bezpečnost. Formy takovýchto výslechů jsou odstrašujícím příkladem. V dnešním demokratickém politickém systému je naštěstí nutné dodržovat právní zásady, jimiž je výslech striktně regulován. Do pozadí ustoupily právně nepřipustné metody k zajištění výpovědi, tedy zavražďování, fyzické šikanování, psychický teror. Do oblasti výslechové praxe se začala počátkem 20. století prosazovat progresivně psychologie, a to společně s jinými vědními disciplínami. Zájem kriminalistů a soudců začal směřovat na psychologické aspekty výslechu, především na otázku věrohodnosti výpovědi. V 50. letech 20. století dochází v psychologii k přesunu výzkumného zájmu z oblasti osobnosti jako takové na problematiku osobnosti v rámci sociální interakce. V oblasti výslechu neprobíhaly výzkumy v takové míře, jak tomu bylo např. v jiných oblastech práce s lidmi, např. v oblasti zdravotnictví. Různá doporučení a taktická opatření pro komunikaci s pachatelem vyplývala spíše s praktických poznatků kriminalistů. Tyto poznatky byly předávány a intuitivně rozvíjeny. Ve druhé polovině 20. století začala tyto poznatky shromažďovat forenzní psychologie. Jejím cílem bylo ověřit, zda a na jakém principu tyto praktické poznatky fungují. Současně se psychologie snažila poskytovat doporučení vyplývající z výzkumné praxe, jež by mohla podpořit práci kriminalistů v průběhu výslechu.

Výslech představuje formu specifické sociální interakce. V průběhu této interakce probíhají určité procesy, jimiž se blíže zabýváme v této práci. Lidé v průběhu interakce určitým způsobem přijímají a vyhodnocují informace o svém komunikačním protějšku. Zpracování sociálních informací má za důsledek určité sociální a komunikační chování jedince. Komunikační chování jedince je velmi složité. V rámci výslechu je třeba registrovat a analyzovat nejen ty informace, které nám vyslýchaný poskytuje verbálně, ale i ty informace, které mají nonverbální podobu. Výslech je takovou sociální interakcí, v které mívají lidé obvykle vysokou motivaci ke lži, zvláště v pozici obviněných, proto je třeba analýzou verbálních a nonverbálních projevů odhadovat osobnostní nastavení a vnitřní psychické pochody jedince, které mohou mít na průběh výslechové interakce zásadní vliv.

Právě z těchto důvodů jsme oblasti verbální a nonverbální komunikace věnovali v textu značný prostor. Jelikož však lidský percepční aparát není schopen v přítomnosti registrovat všechny projevy vyslychaného, používá dnešní kriminalistická praxe záznamových speciálních metod, jakými jsou videografie, audiozáznam a speciální výslechová místnost. V textu se seznamujeme se specifiky těchto technických pomocníků, i s jejich ukotvení v zákoně. Je nesporné, že tato technická zařízení napomáhají ke kvalitnějšímu prozkoumání interpersonálních projevů vyslychaného. V přílohou části práce najdeme jednotlivé záběry, pořízené ve speciální výslechové místnosti, která se využívá k zajištění hladkého průběhu výslechu

Ze studia dostupných materiálů, z rozhovorů s policisty docházíme k závěru, že kvalitně vedený výslech je věcí náročnou. Takový výslech vyžaduje od policistů řádnou přípravu, v jejímž rámci se policisté seznamují s prošetřovanými okolnostmi i s osobností vyslychaného. V rámci přípravy je třeba zajistit také potřebné materiální vybavení, výslechové prostředí a kooperaci členů vyšetřovacího týmu. Výslech nemůže probíhat volně a bez pravidel. Musí postupovat dle předem dané taktiky. Je jasně strukturován, má svůj vývoj, který je charakterizován určitými fázemi. Každá z těchto fází má svůj význam. Kriminalisté využívají řadu pomocných postupů z oblasti psychologie, jimiž je průběh výslechu podpořen a regulován.

Vztah mezi vyslychaným a vyslychajícím představuje specifickou formu interpersonální interakce. Proto se v něm vyskytují také klasické sociálně-psychologické fenomény, o nichž podrobně pojednává sociální psychologie, jedná se především o sociální výměnu, sociální závislost, projevy evalvace či devalvace komunikačního partnera. Policista provádějící výslech by měl být s těmito jevy seznámen, měl by s nimi počítat, a mít je pod svou kontrolou. To jen napomůže hladšímu průběhu výslechu. Sociální interakci v průběhu výslechu determinuje mimo sociálně-psychologických fenoménů především osobnostní nastavení vyslychaného a prostředí, v němž probíhá výslechová interakce.

Osobnost je psychology pojímána jako určitý hypotetický konstrukt, jenž se více či méně projevuje v interakci jedince. Tedy osobnostní nastavení jedince se odráží v jeho interpersonálním chování. Interpersonální chování je považováno za jeden z nejdůležitějších aspektů osobnosti (Kožený, Ganický, 1976). Interpersonální chování je definováno jako „chování, jež je pozorovatelné, vědomě či symbolicky ve vztahu k jinému reálnému, modálnímu či představovanému jedinci“ (Kožený, Ganický, 1976, s. 1). Na osobnost vyslychaného je možné pohlížet z mnoha pohledů. Můžeme ji hodnotit skrze rysy a faktory osobnosti, přes motivaci vyslychaných až k jejich vývojovým zvláštnostem,

jakými jsou např. věk nebo zdravotní stav. V interakci vyslychaného s policisty se také projeví jeho předchozí zkušenost s Policií a soudy. Samotný průběh výslechové interakce může komplikovat psychopatologické nastavení vyslychané osoby. Tedy nyní vidíme opodstatnění provádění analýzy osobnosti vyšetřovaného v rámci přípravné fáze výslechu. Pokud zmapujeme osobnost a stanovíme očekávané projevy vyslychaného, lze pak zajistit hladší průběh celého výslechu.

V empirické části práce se zabýváme vlivem osobnostního nastavení vězňů na jejich subjektivní hodnocení chování policistů, s nimiž se vyslychaní setkali při výslechu (výsleších). Opíráme se o studii v oblasti interpersonálního chování. Studie s názvem „The interpersonal Dimension of Personality“, byla realizována v roce 1951, v USA. Tato studie byla podporována veřejnou zdravotnickou službou US. Studii koordinovala Permanente Foundation Hospital, Okland, California. V čele studie stáli Hubert Goffey Ph.D. a Harwey Powelson MD. Na výzkumu dále spolupracovali Washington Univerzity, St. Louis. Dále se na výzkumu podíleli Mervin Friedmann, Timothy Leary, Abel Ossorio. V průběhu čtyřleté spolupráce těchto odborníků a institucí bylo dotazníkem vyšetřeno cca. 200 osob, jednalo se především o psychiatrické pacienty. Získaná data byla empiricky analyzována. Z této analýzy byly odvozeny závěry o interpersonálním chování. Analýza empirických dat dovedla Friedmanna k závěru, že 16 proměnných v systému ICL charakterizuje dostatečně základní formy interpersonálního chování.

V naší studii jsme se zajímali o to, zda v závislosti na osobnostním nastavení odsouzeného existuje tendence vnímat chování policistů více jako autoritářské, či submisivní, jako agresivní a nebo afiliativní. Dalším cílem bylo ověřit, zda osoby odsouzené za násilnou trestnou činnost budou vykazovat ve vyšší míře autoritářské a agresivní osobnostní nastavení, než osoby odsouzené za nenásilnou trestnou činnost, a zda existuje rozdíl v míře egocentrického osobnostního založení mezi vězni odsouzenými za násilnou trestnou činnost a vězni odsouzenými za nenásilnou trestnou činnost. Studie byla realizována formou dotazníkového šetření, s využitím dotazníku interpersonální diagnózy ICL (Leary, Laforge, Suczek). Výzkumný soubor tvořilo 80 mužů z řad vězňů ve výkonu trestu. Jednalo se o osoby umístěné ve věznicích Opava a Praha-Ruzyně.

Na základě provedeného šetření jsme došli k následujícím zjištěním. Předpokládali jsme, že mezi vězni, v závislosti na jejich osobnosti, budou existovat signifikantní rozdíly v tom, jak vnímají chování policisty u výslechu, tedy zda jako autoritářské, submisivní, agresivní nebo egocentrické. Z výsledků šetření vyplývá, že tyto předpoklady jsou opodstatněné jen částečně. Konkrétně zjišťujeme, že u jednotlivých typů osobnosti

odsouzených neexistují rozdíly ve vnímání autoritářského a submisivního chování policistů. U jednotlivých typů osobnosti odsouzených však existují významné rozdíly ve vnímání agresivního a afiliativního chování policistů. Jako agresivní ve značné míře vnímali chování policistů odsouzení s osobnostním nastavením egocentrickým. Jako afiliativní pak hodnotili nejčastěji chování policistů vězni s osobnostním nastavením autoritářským a podezřívavým. Dále zjišťujeme, že muži odsouzeni za násilnou trestnou činnost, nevykazují častěji autoritářské osobnostní nastavení, než muži odsouzeni za nenásilnou trestnou činnost. Zjistili jsme také, že muži odsouzeni za násilnou trestnou činnost vykazují častěji agresivní osobnostní nastavení, než muži odsouzeni za nenásilnou trestnou činnost a že nejsou přítomny signifikantní rozdíl ve výskytu egocentrického osobnostního nastavení mezi muži odsouzenými za násilnou a mezi muži odsouzenými za nenásilnou trestnou činnost.

V rámci terénu, v němž bylo šetření prováděno, a v rámci populace, na níž bylo zacíleno, museli být brány v úvahu určité limity této studie. Jedná se především o limity v osobnostním nastavení participantů. Nelze předpokládat, že všichni participanté budou motivováni ke spolupráci na tomto dotazníkovém šetření. V některých participantech šetření dokonce vzbuzovalo obavu, zvláště měli-li se vyjádřit ve směru k chování policistů. Stalo se, že někteří participanté účast odmítli nebo ohodnotili pouze své sociální chování a odmítli vyplnit ICL arch vztahující se k chování policistů. Následně bylo třeba tyto participanty suplovat jinými. Dalším limitem byla intelektová úroveň některých participantů, stávalo se, že instrukce k administraci byly nesprávně participanty pochopeny, i když jejich vysvětlování bylo provedeno co nejkonkrétněji a nejjasněji. Proto bylo nutné opakovaně některým participantům vysvětlovat instrukce k administraci. Jistě může být tedy předmětem diskuse, nakolik jsou zjištěná data validní. Ovšem je třeba uvědomit si, že práce se skupinou vězňů v takto umělém a chráněném prostředí bude vždy přinášet určité limity a komplikace.

Cílem této práce bylo prozkoumat interpersonální zvláštnosti odsouzených mužů a zjistit, jaký je jejich vliv na vnímání a chování policistů v rámci výslechové interakce. Tato práce má čtenáři přiblížit výsledek jako velmi specifickou sociální interakci, která je regulována určitými pravidly a významně ovlivňována konkrétními faktory, mezi které patří např. osobnostní nastavení vyslychaného a výslechové prostředí. S těmito faktory je čtenář v průběhu textu podrobněji seznámen. Kromě toho poskytuje text určitý návod, jak s interakčními projevy vyslychaných osob nakládat a jak je případně regulovat.

Příloha č. 1: Abstrakt

Vysoká škola: University Palackého v Olomouci

Faculta: filozofická

Katedra: Psychologie

Školní rok: 2009/2010

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno: Marek Jančok

Rok imatrikulace: 2005

Obor: Psychologie-jednooborová

Opponent:

Vedoucí práce: PhDr. David Michalík, Ph.D.

Počet stran: 108

Název diplomové práce:

Interpersonální aspekty policejního výslechu

Policejní výslech můžeme považovat za velmi specifickou formu sociální interakce, která má svá pravidla. Uplatňují se v něm určité sociálně-psychologické jevy, ale především interpersonální zvláštnosti zúčastněných osob. Práce se zabývá tím, jak interpersonální zvláštností odsouzených mužů mohou ovlivňovat jejich vnímání a hodnocení chování vyslychajících policistů. Dále se práce zabývá tím, zda existuje souvislost mezi interpersonálními zvláštnostmi odsouzených mužů a typem spáchaného trestného činu. Zkoumaný soubor tvoří 80 mužů z řad osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Z toho 40 osob je ve výkonu trestu za násilnou trestnou činnost a 40 osob je ve výkonu trestu za jinou než násilnou trestnou činnost. Pro dotazníkové šetření v tomto souboru bylo využito dotazníku interpersonální diagnózy ICL. Výsledky zajištěné ICL byly statisticky zpracovány využitím statistických metod ANOVA a t-test. Výzkumné šetření potvrdilo, že existují rozdíly v tom, jak jednotlivé osobnostní typy odsouzených (dle ICL) vnímají a hodnotí chování policistů během výslechu.

Dále bylo zjištěno, že existuje přímá souvislost násilné trestné činnosti s agresivním osobnostním založením odsouzených mužů a že neexistuje přímá souvislost mezi druhem trestné činnosti a autoritářským či egocentrickým založením osobnosti.

Klíčová slova:

Výslech	Dotazník interpersonální diagnózy	Trestná činnost
Interpersonální zvláštnosti	Sociální interakce	

University : University of Palackého in Olomouc

Faculty: Faculty of philosophy

Department: Department of Psychology

Year: 2009/2010

ABSTRACT OF GRADUATION THESES

Name: Marek Jančok

Matriculation year: 2005

Specialization: Psychology

Opponent:

Supervisor: PhDr. David Michalík, Ph.D.

Pages: 108

Title of graduation theses:

Interpersonal aspects of a police interrogation

An interrogation can be understood as a very specific kind of a social interaction with its own rules. Socio-pathological features can be seen during the interrogation especially interpersonal particularities of involved persons. My theses are focused on how the interpersonal qualities of sentenced men influence their perception and how they think of the policemen conducting the interrogation. Another part deals with a connection between the interpersonal qualities of sentenced men and the types of committed crimes. The Group of probands consisted of 80 sentenced men. Forty of them committed a violent crime. The ICL questionnaire, a questionnaire of interpersonal diagnoses was used in the survey. Founded results were sorted statistically by the methods ANOVA and test. The surveys proved an existence in how differently are policemen perceived by individual criminals with regard to their ICL personal features. A strong connection between violent crimes and aggressive personalities of sentenced men has been found. However, the connection between the kind of crime and an authoritarian or egocentric personality has not been found.

Key words

Interrogation The questionnaire of interpersonal diagnoses Crimes
Interpersonal features Social interaction

Příloha č. 2: Seznam tabulek a grafů

- Tabulka 1. Rozdíly ve vnímání autoritářského chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených
- Tabulka 2. Rozdíly ve vnímání submisivního chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených
- Tabulka 3. Rozdíly ve vnímání agresivního chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených
- Tabulka 4. Rozdíly ve vnímání afiliativního chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených
- Graf 1. Rozdíly ve vnímání autoritářského chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených
- Graf 2. Rozdíly ve vnímání submisivního chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených
- Graf 3. Rozdíly ve vnímání agresivního chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených
- Graf 4. Rozdíly ve vnímání afiliativního chování policistů u jednotlivých typů osobnosti odsouzených
- Graf 5. Autoritářské osobnostní nastavení odsouzených
- Graf 6. Agresivní osobnostní nastavení odsouzených
- Graf 7. Egocentrické osobnostní nastavení odsouzených

Příloha č. 3: Speciální výslechová místnost

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

Foto 7

Foto 8

Foto 9

Pohled na komplexní soustavu zařízení potřebných k záznamu obrazu a zvuku ve speciální výslechové místnosti. Komplex sestává ze čtyř monitorů, tří videorekordérů a kamery.

Příloha č. 4: Výzkumný terén

Foto 10: Věznice Praha Ruzyně

Foto 11: Věznice Opava

Příloha č. 5: Instrukce pro administraci 1

M/Ž, Věk:....., policií vyšetřován poprvé v životě A/N, policií vyšetřován opakovaně A/N, TČ:

Ze seznamu tvrzení charakterizujících různé způsoby lidského jednání vyberte všechna tvrzení, o kterých se domníváte, že Vás nelépe vystihují. (Instrukce pro dotazované)

1. Lidé o něm mají dobré mínění	56. Těžko se na něj dá udělat dojem	111. Příliš shovívavý
2. Dovede na lidi působit	57. Plachý	112. Slibuje více než může splnit
3. Důvěřuje si	58. Snaží se nevybočit z mezí	113. Očekává uctivý odbiv
4. Hájí svá práva	59. Zřídka kdy bývá podezřívavý	114. Snaží se ovlivňovat druhé
5. Je-li třeba umí být strohý	60. Má rád, když je o něj pečováno	115. Pyšný, samolibý
6. Dovede být přímý a otevřený	61. Chce, aby ho měl každý rád	116. Chladný, bezcitný
7. Dokáže si stěžovat, je-li třeba	62. Vždy přátelský	117. Rád trestá ostatní
8. Opatrný, než začne důvěřovat	63. Laskavý, dodává sebedůvěru	118. Často nepřívětivý
9. Smířlivý	64. Neustále druhým pomáhá	119. Zatrpklý
10. Umí se podřídit	65. Často obdivován pro své jednání	120. Nikomu nedůvěřuje
11. Vděčný	66. Rád poroučí	121. Cítí se neustále zahanben
12. Dovede si lidí vážit	67. Spokojený sám se sebou	122. Nekriticky se podřizuje
13. Ochotný spolupracovat	68. Vypočítavý, vychytralý	123. Nesamostatný
14. Přátelský	69. Stále se prosazuje	124. Často napodobuje ostatní
15. Ohleduplný	70. Nedůvěřivý	125. S každým souhlasí
16. Ochotný pomoci	71. Často mrzutý	126. Každého miluje
17. Dělá dobrý dojem	72. Těžko odpouští	127. Stále chce někoho utěšovat
18. Schopen řídit činnost ostatních	73. Silně ostýchavý	128. Přehnaně se stará o ostatní
19. Spoléhá na sebe, umí se uplatnit	74. Obvykle ustoupí	
20. Praktický	75. Druzí mu často pomáhají	
21. Neoblomný, když je to nutné	76. Rozhodování přenechává jiným	
22. Kritický k druhým	77. Má sklon ke kompromisům	
23. Nestrpí, když je komandován	78. Velmi snadno si každého oblíbí	
24. Každému hned nevěří	79. Příliš soucitný	
25. Upadá snadno do rozpaků	80. Příliš ochotný rozdávat	
26. Skromný	81. Snaží se neúměrně o úspěch	
27. Obdivuje své přátele	82. Usiluje často o to, aby byl vedoucí	
28. Rád si dá poradit	83. Dělá ze sebe něco lepšího než je	
29. Vyhýbá se konfliktům	84. Sobecký	
30. Laskavý, plný porozumění	85. Bez pochopení pro chyby druhých	
31. Umí ostatní povzbudit	86. Často zlostný	
32. Přející a nesobecký	87. Proti všemu se bouří	
33. Odpovědný a spolehlivý	88. Často zklamaný	
34. Ostatní přijímají jeho vedení	89. Stále se omlouvá	
35. Dovede si sám sebe vážit	90. Pasivní a neprůbojný	
36. Rád soutěží s ostatními	91. Zřídka kdy odporuje	
37. Neústupný, ale spravedlivý	92. Důvěřivý, velmi se snaží vyhovět	
38. Otevřeně kritický	93. Příliš podléhá vlivu přátel	
39. Pochybovačný	94. Nekriticky si oblíbí lidi	
40. Tvrdohlavý	95. Každému všechno odpustí	
41. Chybí mu sebedůvěra	96. Kazí lidi dobrotou	
42. Většinou se přizpůsobí	97. Stále chce každému radit	
43. Má velkou úctu k autoritě	98. Chce ovládat ostatní	
44. Záleží mu na mínění ostatních	99. Vychloubačný	
45. Příjemný a vlídný	100. Myslí jen na sebe	
46. Velmi společenský a přátelský	101. Jizlivý a výsměšný	
47. Citlivý a vlídný	102. Neomaleně otevřený	
48. Rád a s ochotou pečuje o druhé	103. Stále si na něco ztěžuje	
49. Lidé si ho váží	104. Podezřívavý	
50. Rád přejímá odpovědnost	105. Bojácný	
51. Nezávislý	106. Příliš povolný	
52. Dokáže odmítnout prosbu	107. Chce být veden	
53. Jedná tvrdě, ale spravedlivě	108. Snadno se dá oklamat	
54. Jedná přímočaře a bez okolků	109. Každému se chce zavděčit	
55. Často nespokojený	110. Má rád každého	

Příloha č. 6: Instrukce pro administraci 2

Ze seznamu tvrzení charakterizujících různé způsoby lidského chování, vyberte všechna tvrzení, která by nejlépe vystihovala chování policistů, s nimiž jste se setkali při výslechu

1. Lidé o něm mají dobré mínění	56. Těžko se na něj dá udělat dojem	111. Příliš shovívavý
2. Dovede na lidi působit	57. Plachý	112. Slíbujví více než může splnit
3. Důvěřuje si	58. Snaží se nevybočit z mezí	113. Očekává uctivý odbiv
4. Hájí svá práva	59. Zřídka kdy bývá podezřívavý	114. Snaží se ovlivňovat druhé
5. Je-li třeba umí být strohý	60. Má rád, když je o něj pečováno	115. Pyšný, samolibý
6. Dovede být přímý a otevřený	61. Chce, aby ho měl každý rád	116. Chladný, bezcitný
7. Dokáže si stěžovat, je-li třeba	62. Vždy přátelský	117. Rád trestá ostatní
8. Opatrný, než začne důvěřovat	63. Laskavý, dodává sebedůvěru	118. Často nepřívětivý
9. Smířlivý	64. Neustále druhým pomáhá	119. Zatrpklý
10. Umí se podřídit	65. Často obdivován pro své jednání	120. Nikomu nedůvěřuje
11. Vděčný	66. Rád poroučí	121. Cítí se neustále zahanben
12. Dovede si lidi vážit	67. Spokojený sám se sebou	122. Nekriticky se podřizuje
13. Ochotný spolupracovat	68. Vypočítavý, vychytralý	123. Nesamostatný
14. Přátelský	69. Stále se prosazuje	124. Často napodobuje ostatní
15. Ohleduplný	70. Nedůvěřivý	125. S každým souhlasí
16. Ochotný pomoci	71. Často mrzutý	126. Každého miluje
17. Dělá dobrý dojem	72. Těžko odpouští	127. Stále chce někoho utěšovat
18. Schopen řídit činnost ostatních	73. Silně ostýchavý	128. Přehnaně se stará o ostatní
19. Spolehá na sebe, umí se uplatnit	74. Obvykle ustoupí	
20. Praktický	75. Druzí mu často pomáhají	
21. Neoblomný, když je to nutné	76. Rozhodování přenechává jiným	
22. Kritický k druhým	77. Má sklon ke kompromisům	
23. Nestrpí, když je komandován	78. Velmi snadno si každého oblíbí	
24. Každému hned nevěří	79. Příliš soucitný	
25. Upadá snadno do rozpaků	80. Příliš ochotný rozdávat	
26. Skromný	81. Snaží se neúměrně o úspěch	
27. Obdivuje své přátele	82. Usiluje často o to, aby byl vedoucí	
28. Rád si dá poradit	83. Dělá ze sebe něco lepšího než je	
29. Vyhýbá se konfliktům	84. Sobecký	
30. Laskavý, plný porozumění	85. Bez pochopení pro chyby druhých	
31. Umí ostatní povzbudit	86. Často zlostný	
32. Přející a nesobecký	87. Proti všemu se bouří	
33. Odpovědný a spolehlivý	88. Často zklamaný	
34. Ostatní přijímají jeho vedení	89. Stále se omlouvá	
35. Dovede si sám sebe vážit	90. Pasivní a neprůbojný	
36. Rád soutěží s ostatními	91. Zřídka kdy odporuje	
37. Neústupný, ale spravedlivý	92. Důvěřivý, velmi se snaží vyhovět	
38. Otevřeně kritický	93. Příliš podléhá vlivu přátel	
39. Pochybovačný	94. Nekriticky si oblíbí lidi	
40. Tvrdohlavý	95. Každému všechno odpustí	
41. Chybí mu sebedůvěra	96. Kazí lidi dobrotou	
42. Většinou se přizpůsobí	97. Stále chce každému radit	
43. Má velkou úctu k autoritě	98. Chce ovládat ostatní	
44. Záleží mu na mínění ostatních	99. Vychloubačný	
45. Příjemný a vřídny	100. Myslí jen na sebe	
46. Velmi společenský a přátelský	101. Jízlivý a výsměšný	
47. Citlivý a vřídny	102. Neomaleně otevřený	
48. Rád a s ochotou pečuje o druhé	103. Stále si na něco ztěžuje	
49. Lidé si ho váží	104. Podezřívavý	
50. Rád přejímá odpovědnost	105. Bojácny	
51. Nezávislý	106. Příliš povolný	
52. Dokáže odmítnout prosbu	107. Chce být veden	
53. Jedná tvrdě, ale spravedlivě	108. Snadno se dá oklamat	
54. Jedná přímočaře a bez okolků	109. Každému se chce zavděčit	
55. Často nespokojený	110. Má rád každého	

Příloha č. 7: Záznamový list ICL

ZÁZNAMOVÝ LIST ICL T-113				DATUM: _____		POSUZOVANÁ OSOBA: _____							
POSUZOVATEL		JMÉNO: _____		VĚK: _____		STAV: _____							
VZDĚLÁNÍ: _____				ZAMĚSTNÁNÍ (FUNKCE): _____									
RODIČE (VĚK, VZDĚLÁNÍ): _____				SOUROZENCI (VĚK): _____									
MANŽEL/KA (VĚK, VZDĚLÁNÍ): _____				DĚTI (VĚK): _____									
1 ☐	17 ☐	33 ☐	49 ☐	65 ☐	81 ☐	97 ☐	113 ☐	P ☐	HS ☐	%SKÓR ☐	HS ☐	PP ☐	%SKÓR ☐
2 ☐	18 ☐	34 ☐	50 ☐	66 ☐	82 ☐	98 ☐	114 ☐	A ☐	☐	☐	PA ☐	☐	☐
3 ☐	19 ☐	35 ☐	51 ☐	67 ☐	83 ☐	99 ☐	115 ☐	B ☐	☐	☐	BC ☐	☐	☐
4 ☐	20 ☐	36 ☐	52 ☐	68 ☐	84 ☐	100 ☐	116 ☐	C ☐	☐	☐	☐	☐	☐
5 ☐	21 ☐	37 ☐	53 ☐	69 ☐	85 ☐	101 ☐	117 ☐	D ☐	☐	☐	DE ☐	☐	☐
6 ☐	22 ☐	38 ☐	54 ☐	70 ☐	86 ☐	102 ☐	118 ☐	E ☐	☐	☐	☐	☐	☐
7 ☐	23 ☐	39 ☐	55 ☐	71 ☐	87 ☐	103 ☐	119 ☐	F ☐	☐	☐	FG ☐	☐	☐
8 ☐	24 ☐	40 ☐	56 ☐	72 ☐	88 ☐	104 ☐	120 ☐	G ☐	☐	☐	☐	☐	☐
9 ☐	25 ☐	41 ☐	57 ☐	73 ☐	89 ☐	105 ☐	121 ☐	H ☐	☐	☐	HI ☐	☐	☐
10 ☐	26 ☐	42 ☐	58 ☐	74 ☐	90 ☐	106 ☐	122 ☐	I ☐	☐	☐	☐	☐	☐
11 ☐	27 ☐	43 ☐	59 ☐	75 ☐	91 ☐	107 ☐	123 ☐	J ☐	☐	☐	JK ☐	☐	☐
12 ☐	28 ☐	44 ☐	60 ☐	76 ☐	92 ☐	108 ☐	124 ☐	K ☐	☐	☐	☐	☐	☐
13 ☐	29 ☐	45 ☐	61 ☐	77 ☐	93 ☐	109 ☐	125 ☐	L ☐	☐	☐	LM ☐	☐	☐
14 ☐	30 ☐	46 ☐	62 ☐	78 ☐	94 ☐	110 ☐	126 ☐	M ☐	☐	☐	☐	☐	☐
15 ☐	31 ☐	47 ☐	63 ☐	79 ☐	95 ☐	111 ☐	127 ☐	N ☐	☐	☐	NO ☐	☐	☐
16 ☐	32 ☐	48 ☐	64 ☐	80 ☐	96 ☐	112 ☐	128 ☐	O ☐	☐	☐	☐	☐	☐
n ₁ ☐		n ₂ ☐		n ₃ ☐		n ₄ ☐							

Příloha č. 8: Kruhový graf ICL

PROTOKOL ICL

T-113

JMÉNO: _____ DATUM: _____

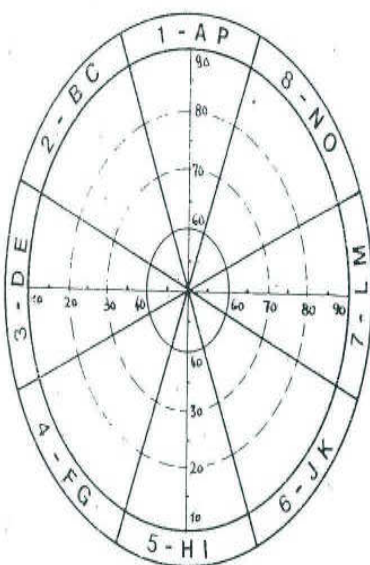
$$DOM = AP + HI + 0.7(NO + BC + FG + JK)$$

$$LOV = LM + DE + 0.7(NO + BC + FG + JK)$$

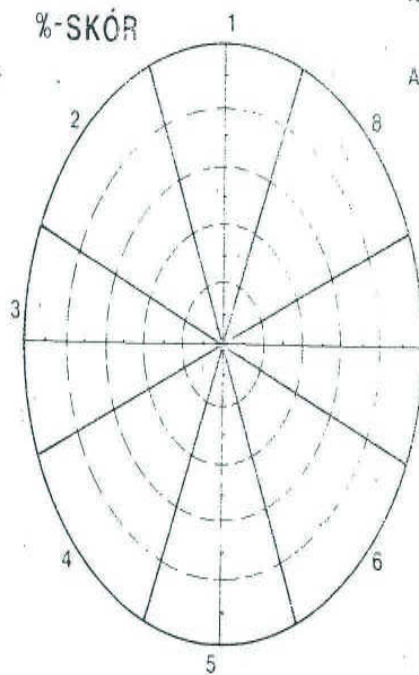
$$NIC = n_1 + n_2 + n_3 + n_4$$

$$AIN = \frac{n_1 + 2n_2 + 3n_3 + 4n_4}{n_1 + n_2 + n_3 + n_4}$$

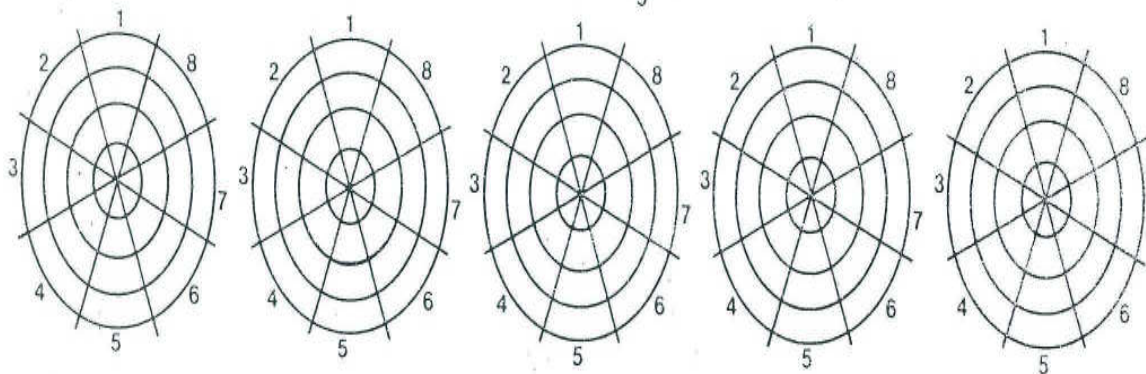
T-SKÓR

%-SKÓR

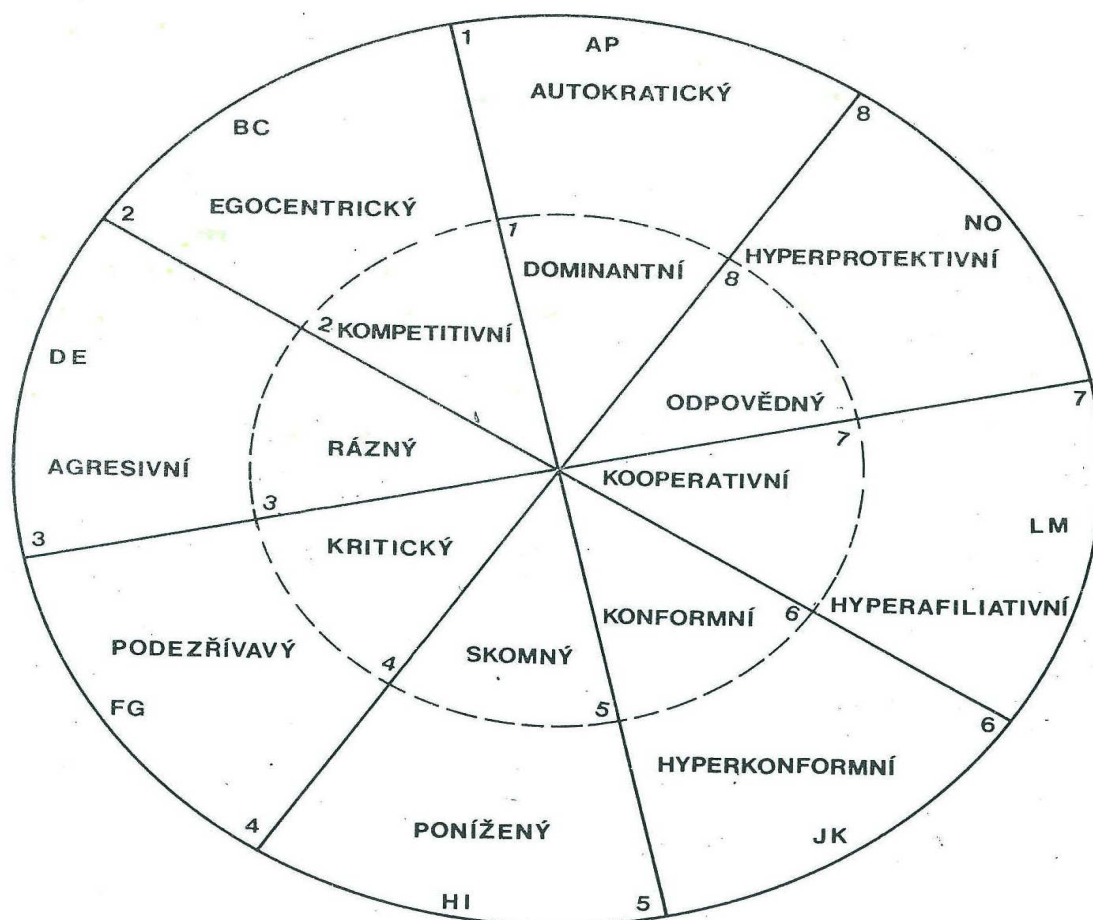

IDOM	LOV	AIN	NIC

Švarnost n.p. 82/4.77

Příloha č. 9: Kruhové diagnostické schéma ICL

POUŽITÁ LITERATURA

- Baštecká, B., Goldmann, P. Základy klinické psychologie. Praha: Portál, 2001.
- Baštecká, B. Klinická psychologie v praxi. Praha: Portál, 2003.
- Bouček, J., kol. Obecná psychiatrie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, LF, 2003.
- Bouček, J., kol. Speciální psychiatrie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, LF, 2006.
- Černý, V. Řeč těla. Brno: Computer Press, a.s., 2007.
- Čírtková, L. Kriminální psychologie. Praha: Eurounion, s.r.o., 1998.
- Čírtková, L. Policejní psychologie. Praha: Portál, 2000.
- Čírtková, L. Forezní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2004.
- Janoušek, J. Verbální komunikace a lidská psychika. Praha: Grada, 2007.
- Leary, T., Laforge, R., Suczek, R. Dotazník interpersonální diagnózy. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, 1976.
- Leary, T. (1951). The interpersonal dimension of personality.
Zdroj: http://www.archive.org/stream/interpersonaldim00lear/interpersonaldim00lear_djvu.txt (23. 7. 2009, 16:40).
- Matoušková, I., Spurný, J. Komunikačně náročné situace v policejní praxi. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005
- Nakonečný, M. Sociální psychologie. Praha: Academia, 1999.
- Němec, M. Výslech a taktika jeho provádění ve speciální výslechové místnosti. Praha: Policejní akademie České republiky, katedra kriminalistiky, 2003.
- Němec, M. Kriminalistická taktika pro policisty. Praha: Eurounion, s.r.o., 2004.
- Novotný, O., Zapletal, J., kol. Kriminologie. Praha: ASPI, 2004.
- Plháková, A. Učebnice obecné psychologie. Praha: Academia, 2004.
- Reiterová, E. Základy psychometrie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003
- Říčan, P. Psychologie osobnosti. Praha: Grada, 2007.
- Solway, K., Hays, J. (1978). An intellectual and personality study of juveniles who are petitioned for waiver of juvenile jurisdiction.
Zdroj: <http://www.springerlink.com/content/j203426040553804/fulltext.pdf?page=1>
- Spurný, J. Psychologie výslechu. Praha: Portál, 2003.
- Straus, J., kol. Kriminalistická taktika. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2008.

- Svoboda, M. Psychologická diagnostika dospělých. Praha: Portál, 1999.
- Varvařovský, P. Základy práva. Praha: ASPI, 2004.
- Vybíral, Z. Psychologie komunikace. Praha: Portál, 2005.
- Výrost, J., Slaměník, I. Sociální psychologie. Praha: Grada, 2008.
- Záhorská, J., Psychologická intervence při vyšetřování trestných činů. Praha: Portál, 2007.
- Trestní zákoník 2010, Trestní řád 2010 – ÚZ 721, Ostrava: Sagit, a.s., 2009.
- Zákon o Policii České republiky – ÚZ. Praha: TRIVIS, s.r.o., 2009.